

SÁPMELAŠ LOATNASÁNIT SUOPMELAŠ GIELAID
DAVVEJOAVKKUS

pro gradu -dutkamuš
sámegielas
Oulu universitehta
cuoŋománnu 2002
Ante Aikio

Tiivistelmä opinnäytetyöstä

Laitos SUOSALO		Tekijä Aikio Ante Samuli	
Työn nimi Sápmelaš loatnasánit suomelaš gielaide davvejoavkkus [Saamelaiset lainasanat pohjoisissa suomalaiskielissä]			
Oppiaine saamen kieli	Työn laji pro gradu -tutkielma	Aika Huhtikuu 2002	Sivumäärä 110 s. + 19 liitettä
Tiivistelmä			
<p>Käsittelen pro gradu –tutkielmassani suomalaiskielten, etenkin suomen ja karjalan kielen, saamelaisia lainasanoja. Etymologioin ja kartoitan sellaisia lainasanueita, joiden murrelevikki on suhteellisen eteläinen. Levikin pohjoisrajaksi on asetettu Kainuun ja Keski-Pohjanmaan murteiden eteläraja; vain tätä pohjoisempaa esiintyviä saamelaisia lainasanoja ei ole käsitelty. Tutkimuksella on kaksi tavoitetta: selittää suomalaiskielten sanojen alkuperää ja käyttää etymologista tutkimusta välineenä, jolla saadaan tietoa Keski- ja Etelä-Suomen ja Karjalan historiallisesta saamelaisasutuksesta.</p> <p>Työssä esitän uusia saamelaisia lainaselityksiä, ja käsittelen myös sellaisia sanoja, joita on aiemmassa tutkimuksessa arveltu saamelaisperäisiksi, mutta etymologiaa ei ole yksityiskohtaisesti perusteltu. Etymologisen analyysin kohteena ovat kahdeksantoista suomen kielen sanuetta: sm. <i>aaje</i> 'lähde, suonsilmä', <i>aisti</i>, <i>alkea</i> 'helppo', <i>julku</i> 'eräänlainen salko', <i>kelo</i>, <i>kihtää</i> 'kiihdyttää', <i>kortata</i> 'korventaa', <i>koskea</i>, <i>kuukkel</i>, <i>lahtea</i> 'kosteaa', <i>naala</i> 'tapa, muoto', <i>purnu</i> 'maahan kaivettu säiliösalvos; viljalaari', <i>rouko</i> 'välly', <i>saara</i> 'haara; kaksihaarainen osa vanhanaikaisessa kaskiaurassa', <i>sunta</i> 'suojainen; suojasää', <i>säimiä</i> 'läimiä, pieksää', <i>viti</i> 'vastasatanut lumi' ja <i>vorva</i> 'arka; herkkäuninen'. Näistä kymmentä on aiemminkin epäilty lainoiksi; kahdeksassa tapauksessa lainaselitys on uusi.</p> <p>Olen myös kartoittanut sanojen esiintymät suomen ja karjalan murteissa ja esittänyt niiden levikin karttoina. Levikitietojen analyysi toi neljä keskeistä tutkimustulosta: 1) Saamelaisia lainasanoja tavataan suomen ja karjalan kielten koko puhuma-alueella. Näissä kielissä ei ole murteita, joista ei tunnettaisi yhtäkään saamelaisista lainasanaa. 2) Saamelaisia lainasanoja esiintyy suunnilleen yhtä paljon suomen kielen länsi- ja itämurteissa. Sanamateriaalin pohjalta voi olettaa, että suomalaisten historialliset kosketukset saamelaisiin ovat olleet suunnilleen yhtä intensiivisiä Länsi-Suomessa kuin Itä-Suomessa ja Karjalassakin. 3) Monien länsimurteiden lainasanojen levikki painottuu erityisesti Lounais-Suomeen, jopa rannikkoalueille. Tutkimuksessa on tavallisesti katsottu, ettei saamelaisia kenties koskaan ole asunut tällä alueella, mutta lainasanat kuitenkin vihjaavat lounaisiin kontakteihin. 4) Joillakin saamelaisilla lainoilla on laaja levikki, joka kattaa miltei kaikki suomen ja karjalan murteet. Näiden lainojen ikää ja lainaamisaluetta on vaikea täsmällisesti määrittää, mutta ne lienevät varsin vanhoja.</p> <p>Suomalaiskielten saamelaisen lainakerrostuman semantiikassa on substraatille tyypillisiä piirteitä. Monet saamelaiset lainasanat liittyvät erilaisiin paikallisiin ilmiöihin, sekä luonnonympäristöön (topografia, sää, elollinen luonto) että saamelaiseen kulttuuriin (pyyntiteknologia, hiihto, käsityö). Lainakerrostuman erityispiirre on, että siihen kuuluu neutraalien sanojen lisäksi myös monia ekspressiivisiä ja pejoratiivisia sanueita. Ilmiö todennäköisesti heijastaa tavalla tai toisella lainaamishetken sosiaalisia olosuhteita. Leviävällä suomalaisella maatalousväestöllä lienee laajalti ollut ylenkatsova suhtautuminen alueen vanhaan pyyntiväestöön, saamelaisiin; tämä heijastuu muun muassa suomalaisesta kansanperimästä.</p> <p>Tulosten pohjalta voi myös ottaa kantaa kielikontaktien tutkimuksen teorianmuodostukseen. Suomen kielihistoriallisessa tutkimuksessa on 1990-luvulla saanut runsaasti huomiota Sarah Grey Thomasonin ja Terrence Kaufmanin kehittämä teoria kielikontakteista. Thomason ja Kaufman painottavat substraattitutkimuksessa äänteellisiä ja morfologisia seikkoja, ja pitävät sanaston merkitystä vähäisempänä. Suomen ja karjalan kielen saamelainen substraatti on kuitenkin selvästi havaittavissa juuri sanastossa, lainattuina appellatiiveina ja paikanniminä.</p>			

SISDOALLU

1. Álggahus	3
1.1. Dutkamuša vuoddu	3
1.2. Dutkamuša fáddá ja ulbmilat	5
2. Teoriija ja metodihkka	7
2.1. Etymologalaš dutkamuš	7
2.1.1. Sániid álgovuodu šlájat	7
2.1.2. Etymologalaš dutkamuša kriterat	11
2.1.2.1. Sáni jietnadathápmi	11
2.1.2.1.1. Njuolggaduslaš ja cahpenjuolggaduslaš jietnadatgaskavuodat	11
2.1.2.1.2. Loatnasánit ja jietnadatsubstitušuvnnat	13
2.1.2.2. Sáni mearkkašupmi	17
2.1.2.3. Sáni distribušuvdna	21
2.1.2.4. Kriteraid heiveheapmi sápmelaš loatnasániid dutkamuššii	21
2.2. Giellakontávttaid dutkamuš	23
3. Dutkanhistorjá ja dutkamuša dálá dilli	26
4. Materiála čoaggin ja giedahallan	32
5. Sápmelaš loatnaetymologijat	35
5.1. <i>aaje</i> ‘gáldu, opmu’	35
5.2. <i>aisti</i> ‘áicu, ipmárdus’	36
5.3. <i>alkca</i> ‘álki’	39
5.4. <i>julku</i> ‘čuolggu’	42
5.5. <i>kelo</i> ‘soarvi’	43
5.6. <i>kiihtää</i> ‘giktit’	46
5.7. <i>kortata</i> ‘goardit; vuorjat’	53
5.8. <i>koskea</i> ‘guoskat’	56
5.9. <i>kuukkeli</i> ‘guovssat’	59
5.10. <i>lahtca</i> ‘lávttas’	62
5.11. <i>naala</i> ‘vuohki, hápmi’	63
5.12. <i>purnu</i> ‘buordna; gordnelihti’	65

5.13. <i>rouko</i> ‘roavgu’	67
5.14. <i>saara</i> ‘suorri; guovttesuorat oassi plogas’	70
5.15. <i>sunta</i> ‘njáhcu; liehmus’	74
5.16. <i>sáimiä</i> ‘cábmit, speažžut’	76
5.17. <i>viti</i> ‘vahca’	81
5.18. <i>vorva</i> ‘várveš’	83
6. Árvalusat ja árvoštallamat	86
6.1. Loanaid distribušuvnnas ja loatnaguoskkahusaid agis	86
6.2. Loanaid semantihkas	93
6.3. Bohtosiin ja dohkálaš loatnaetymologiija kriterain	95
7. Loahpahus	100
Oanádušat	102
Gáldut	103

Čuvvosat: kárttat 1-19

Giittán Suoma Kulturráđu dán barggu váras ustitlaččat juolludan stipendas, ja Suoma-ugralaš searvvi dárbbášlaš sátnegirjjiin, maid dat lea ustitlaččat skenken mu atnui.

1. Álggahus

1.1. Dutkamuša vuoddu

Sámiid orrunguovlu lea ovdal leamaš sakka viiddit go dál. Juo áramus historjjádiehtagis navdojuvvui, ahte sápmelaččat leat ássan Suomas ovdal suomelaččaid, ja suomelaččat leat vuojehan sin eret ovddit orrunguovlluineaset (Schefferus 1963: 58–69; Porthan 1873: 32–42; 1982: 160–161). Dát oaidnu ákkastallojuvvui nannosit suomelaš ja sápmelaš álbmotárbediedu vuodul. Dan mielde sápmelaččat (su. *lappalaiset*) ledje orron Máttá-Suomas ovdal go suomelaččat ásse dohko ja duvde sámiid eret. Historjjá dutkamuša ovdánettiin gávnnavuvvui, ahte Gaska- ja Máttá-Suoma sámiin ledje seilon valjis diedut maiddá historjjálaš áššegirjjiin (gč. omd. Koskinen 1882, ja maŋŋidabbo čoahkkáigeasuin carenomážit T.I. Itkonen 1948 I: 92–93). Adnui čielggasin, ahte álbmotárbediedus ja áššegirjjiin dearpmain *lappalainen* čujuhuvvo namalassii sápmelaččaide; muhtun hárve dutkit bukte maiddá sierralágan oaiviliid dán áššis ovdan, muhto dát oainnut leat vuoigadit kritiserejuvvon (gč. omd. Koskinen 1882, Voionmaa 1943). Oainnu vuoddun lei earret eará dat, ahte árbediedus vuhtto čadat čielga čearddalaš vuostálasvuohta, ja suomelaččat ieža ovttaštahte árbedieduset *lappalainen*-álbmoga aiddo sápmelaččaide.

1900-logu álggobealde giellahistorjjá ovdánettiin govva ain čilggodii. Etymologalaš dutkamušain čájehuvvojedje sámevulgosaš báikenamat Suomas (Wiklund 1912; Kalima 1912; T.I. Itkonen 1920; 1926). Vuosttaš (ja dán rádjai áidna) geográfalaččat gokčevaš guorahallama fáttás dagai T.I. Itkonen (1948 I: 97–107), mas son čájehii, ahte sámevulgosaš báikenamaid distribušuvdna gokčá masá olles Suoma, earret Máttáorje-Suoma ja riddo- ja suologuovlluid, gos diedut leat unnán dahje eai ollege. Maiddá Gárjilis orrot leamen oalle viidát sámevulgosaš báikenamat, muhto dat eai leat kártejuvvon doarváid vudolaččat, ja daid distribušuvvna ráját eai danin leat áibbas čielgas (gč. goitge Wiklund 1912, Kalima 1912). Juohke dáhpáhusas lea sihkkar, ahte sámiid orrunguovlu 1000–2000 jagi dassái lea ollán ain jo Ladoga- ja Jietnajašjávrrid davvegáttiide (gč. maiddá Mikko Korhonen 1981: 49). Leat muhtun historjjálaš gáldut mat guigejit vejolaš sápmelaš ássamii juoba Jietnajačča nuorttabealde, omd. diehtu das ahte Muroma kloasttar livččii 1300-logus vuodduduvvon ”sápmelaččaid ja čudiid” gaskavuhtii (Samuli Aikio 1992: 75). Gažaldaga

galggašii figgat čoavdit omd. báikenammadutkamušaiguin, mat cai leat dahkkojuvvon dán guovllus.

Sámiid orrunguovlluid gáržuma sivvan lea leamaš suomelaš gielaide hálliid leavvan davás. Suomelaččat ledje ealáhusaset dáfus eanadoallit. Eanadoallu calihii sakka stuorát olmmošmeari go bivdu, ja danin suomelaš álbmot lea sáhtán leavvat sámiid ovdeš orrunguovlluide. (Sammallahti 1982: 48–49.) Dán proseassas álgovuolggalaš sápmelaš álbmot lea várra oassái suddan leavvi suomelaš álbmogii, oassái geassádan davás ja oassái maid duššan veahkaválddalaš konflikttain. Buot dán historjjálaš proseassain leat diedut suomelaš árbediedus ja muhtun muddui maiddá historjjálaš gálduin. (T.I. Itkonen 1948 I: 110–111.)

Suomelaš gielaide leavvan Suomas orru laktášan earenomážit bealdoeanadoalu ja stádis ássama šaddamii ruovdeáiggis. Maŋimuš dutkamušaid mielde ain jo Kokemäenjoki johkaleagis ja guovddáš-Häme guovllus lea leamaš sápmelaš ássan, mii lea bivddu lassin hárjehan maiddá boaldeneanadoalu. Riddoguvllus Kokemäenjoki mielde leavvan suomelaš ássan ja bealdoeanadoallu lea goitge duvdán dan eret 300-1000-logus. (Salo 2000.) Goitge eanas eará guovlluin siseatnamis sámiid ealáhussan lea várra álo leamaš bivdu.

Dutkamušaiguin lea dán rádjai duodaštuvvon, ahte suoma- ja gárjilgiella (ja vejolaččat maid vepsegiella) hállojuvvojit eanas guovlluin, main lea ovdal leamaš sápmelaš ássan. Vejolaš spiehkastahkan dálá Suoma guovllus lea lagamusat Máttaoarje-Suoma riddoguvlu; dán rádjai almmustahttojuvvon dutkamuš ii goitge ovttáčilggolaččat čujut dasa, ahte sámeagiella livččii hállon doppe (fuomáš ovddabealde máinnašuvvon sámevulgosaš báikenamaid váiluma dán guovllus). Gažaldagas sáhtá gal leat maiddá dutkamuša váili. Lea ainge jáhkehahti, ahte suomelaš álbmot lea leavvan Máttaoarje-Supmii easka ruovdeáiggis, sullii áigelogu álggus (buorre čoahkkáigeassu dán nu gohčoduvvon fárrenteorijas lea Kivikoski 1961). Dát oaidnu ii leat dál šat dábálaš suomelaš dutkamušas; 1970-logu rájes eanas dutkit leat guottihan suomelaš ássama joatkevašvuoda Máttaoarje-Suomas juoba geadgeáiggi rájes (artihkalat Gallén 1984:s

dollet sisttiset guovddáš gielladiedalaš ja arkeologalaš argumenttaid dán teoriija beales). Dát nu gohčoduvvon joatkevašvuodateoriija lea goitge mángga láhkai problemáhtalaš (áššis dárkileappot Aikio – Aikio 2001). Máttaoarje-Suoma rittuin ferte leat eallán muhtun eará álbmot, ovdal go suomelaččat levve dohko. Lea vejolaš, ahte gažaldagas leat leamaš sápmelaččat. Hypotesa goitge gáibidivččii dárkilabbo dutkamuša.

Go muhtun giela hállit levvet odđa guvlui ja šaddet doppe sosiálalaččat ja ekonomalaččat gievrat joavkun, nu ahte guovllu álgovuolggalaš giella báhcá veahádatgiellan dahje jávká oalát, báhcet álgovuolggalaš gielas dábálaččat váikkuhusat intrusiiva giela ráhkadussii. Dát váikkuhusat gohčoduvvojit **substráhtan**. Substráhta lea boadus das, go giellamolsuma áigge guovllu álgovuolggalaš giela hállit ohppet intrusiiva giela álggos vieris giellan, ja sirdet dasa muhtun iežaset eatnigiela sárgosiid. Dát sárgosat sáhttet leat giela buot oassesystemain, fonologijjas, morfologijjas, syntávssas ja sátnerájus. (Substráhta meroštallamis gč. Crystal 1997 s.v. *substrate*.)

Suomelaš ja gárjillaš eanadoalliid leavvan lea leamaš guhkes historjjálaš proseassa, man áigge Máttá- ja Gaska-Suoma ja Gárjila sámit leat oppa áigge leamaš kontávttas suomelaš álbmogii ja oassái várra maid suddan dasa. Guovlluid suomaiduvadettiin suomelaš gielaid sátnerádjui lea báhcán jávkan sápmelaš gielain substráhta, earenomážit báikenamat, muhto maddái muhtun eará sánit.

1.2. Dutkamuša fáddá ja ulbmilat

Dán barggu fáddá lea giellahistorjjálaš ja etymologalaš. Guorahalan suomelaš gielaid sápmelaš substráhta dihto oasi, loatnasániid. Gažaldagas lea nappo suomagiela sániid álgovuodu dutkamuš, ja danin fáddá laktásage primárat suomelaš gielaid dutkamuššii. Das lea goitge relevánsa maid sámedutkamuša dáfus, dasgo dat addá dieđu maid sámiid ovdahistorjjás: sámiid ovddeš orrunguovlluin, sámiid ja suomelaččaid ovdahistorjjálaš oktavuodain ja sámegielaid váikkuhusain eará gielaide. Dárkkuhussan ii leat dušše čilget dihto suomagiela sániid álgovuodu (nappo dan, ahte dat leat lonejuvvon sámegielas),

muhto maiddái geavahit loatnasátnedutkamuša gaskoapmin, mii buktá lasi dieđu suomelaččaid ja sápmelaččaid dološ kontávttain.

Dutkamušas leat guokte ulbmila. Vuosttas ulbmilin lea boares sápmelaš loatnasániid čájehapmi suomelaš gielain. Dát dáhpáhuvvá nu, ahte etymologalaš dutkamuša metodihkka ja kriterat heivehuvvojit dán dutkamušii ja geavahuvvojit potentiála loatnasániid etymologalaš analyseremii. Dárkkuhussan lea gávdnat suomelaš gielain sápmelaš substráhtaloanaid. Nubbin ulbmilin lea kártet gávnnehuvvon loanaid suopmandistribušuvnna suomelaš gielain, ja guorahallat makkár dieđu dat addá omd. sániid lonenguovllus ja -áiggis ja sámiid ja suomelaččaid ovdahistorjjálaš orrunguovlluin ja oktavuodain.

Sámeielaid váikkuhusat suomelaš gielaide sátnerádjui leat giedahallojuvvon dutkamušas ovdalge. Lea almmolaččat dohkkehuvvon ahte suoma- ja gárjilgiela davimus suopmaniin leat valjis sápmelaš loatnasánit, ja máttit suopmaniid loatnasánit leat maid leamaš dutkančuozáhahkan moatti diedalaš artihkalis. Muhtumin maiddái eará giellahistorjjálaš ja etymologalaš dutkamušaid oktavuodas leat evttohuvvon sápmelaš loatnaetymologiiijat ovttá dahje moatti suomagiela sátnái. Goitge dušše moatti gáldus sápmelaš loatnasátnegearddádagat leat analyserejuvvon vudoleappot, iige áibbas oktilis čielggadeapmi fáttás leat dahkkojuvvon. Ovddit dutkamušat refererejuvvojit dárkileappot logus 3.

2. Teoriija ja metodihkka

2.1. Etymologalaš dutkamuš

Etymologalaš dutkamuš čielggada giela sániid historjjá ja álgovuodu; dat nappo gullá gielladiehtaga giellahistorjjá ja leksikologiija ollái. Etymologiija lea dan dáfus carenomáš gielladiehtaga oassesuorgi, ahte vaikko dan dutkamušas lea guhkes ja nana árbevierru, de dan sáhtá liikká atnit teorehtalaččat viehka heittogit gárggiidan suorgin. Dát vuhtto das, ahte etymologiija teoriija ja metodologiija giedahalli girjjit eai leat olus čállon. Dát lea čalbmáičuohcci dan dihte, go sáhtá liikká navdit, ahte etymologiijas leat dihto almmolaččat dohkkehuvvon vuoddokriterat ja -metodat, vaikko dat eai leatge olus giedahallon teorehtalaččat. Dás ii leat dárbu giedahallat, manin etymologiija teorehtelaš bealis lea čállon nu unnán, muhto lea goitge mávssolaš oanchaččat geahčadit, makkár váikkuhusat dákkár teorehtalaš problemaid garvimis leamaš áinnas suomelaš etymologiija dutkamuššii.

2.1.1. Sániid álgovuodu šlájat

Etymologalaš dutkamuša vuoddovuolggasadji lea, ahte sánit eai šatta duššis: giela hállit eai konstruere gillii odđa vuoddosániid almmá motivašuvnnahaga. Muhtumin ovdal lea gal jurddašuvvon, ahte giela historjjás livččii dáhpáhuvvan ná, velába oalle maŋŋidisge áigebajiin. Dát sániid jurddašuvvon luovvanprosessas lea duiskagillii gohčoduvvon namain *Urschöpfung* ('álgoluovvan') (gč. omd. Erkki Itkonen 1966: 96). Juogalágan *Urschöpfungan* gal sáhtáge navdit dan, go gielaide riegádit odđa onomatopoehtalaš (jiena govvideaddji) ja mudui deskriptiiva (fonologalaččat motiverjuvvon) sánit. Neutrála sániid luovvamii ii goitge leat gávdnon čielga duodaštus dálá gielain, ja danin dálá dutkit leat oalle ovttá oaivilis das, ahte dakkár ii leat goitge gielaide lagas historjjás dáhpáhuvvan (gč. omd. Häkkinen 1989: 88). Dát jurddaboadus čuovvu uniformitarismin gáibádusa. Ii sáhte navdit, ahte ovdahistorjjálaš áiggis callán giela hállit livčče geavahan giela prinsihpalaččat eará láhkai go dálá olbmot.

Giela sániid lávejit álgovuodu dáfus ain jo suomelaš etymologalaš dutkamušas juohkit njealji luohkkái: 1) boares árbesánit (sánit, mat leat leamaš gielas jo ovddežis), 2) loatnasánit (sánit, mat leat váldon gillii muhtun nuppi gielas), 3) fonologalaččat motiverejuvvon (deskriptiiva ja onomatopoehtalaš) sánit (sánit, mat leat hábmejuvvon juogo universála tendeanssaid dahje gillii jo ovddežis gulli deskriptiiva vuogádagaid mielde) 4) suorggádusat, goallošánit ja kontaminašuvnnat (sánit, mat leat ráhkaduvvon elementtain, mat leat leamaš gielas jo ovddežis). Kulonen (1996: 12–33) namuha dáid álgovuodu šlájaid lassin vel vidát kategoriija, sániid maid álgovuoddu lea dovdameahtun. Dan ii goitge sáhte lohkat eakti kategoriijan, dasgo dat ii meroštallojuvvo sániid duodalaš álgovuodu mielde, muhto baicce etymologalaš dutkamuša bohtosiid mielde. Etymologalaš dutkamušas jurddašuvvo, ahte sánit gullet álgovuoduset dáfus álo masa nu luohkáin 1) – 4), vaikko dan ii sáhtášiige čájehit (buot giela sániin nappo lea álgovuoddu). (Gč. maddái Häkkinen 1989: 88.)

Kategoriijaid iešvuodaid ja gaskavuodaid berre guorahallat dárkileappot. Kategoriijas 3) sáhtta fuopmášahttit, ahte dainna berre ávkkástallat várrugasat etymologalaš dutkamušas. Vaikko gielas doaibmáge oppa áigge fonologalaččat motiverejuvvon sániid luovvanproseassa, deskriptiivavuoda ii sáhte atnit kriteran, mii automáhtalaččat iktá sáni álgovuodu. Deskriptiivavuolta lea sáni iešvuolta, ja dat sáhtta maddái sekundáralaččat šaddat álgovuolggalaččat neutrála sátnái. Nuba fonologalaččat motiverejuvvon sátni sáhtta leat álgovuodus dáfus maddái omd. suorggádus, kontaminašuvdna dahje loatna. Danin galgáge earuhit guokte doahpaga, a) deskriptiivavuoda sáni iešvuoltan ja b) deskriptiivavuoda sáni álgovuodu čilgehussan, ja atnit mielas ahte ovddit ii okto duodáš mañibu. Dán lea deattuhan maddái Eino Koponen (1996: 95) suomagiela sápmelaš loatnasániide guoski dutkamušastis: ”...der deskriptive bzw. expressive Charakter einer Wortsippe ist kein unüberwindlicher Einwand gegen eine Lehnetymologie.” (Lean giedahallan dáid gažaldagaid veháš dárkileappot eará oktavuodas, gč. Ante Aikio 2001a.)

Earenomáš dehálaš lea earuhit deskriptiivavuoda affektiivavuodas. Deskriptiivavuolta laktása sáni jietnadathápmái, muhto affekta guoská dušše sáni referentii iige dan hápmái. Nuba omd. sániid *beargalat*, *guohca* ja *duššadit* sáhtta atnit (goitge muhtun muddui)

affektiivvan vaikko dat eai leatge deskriptiivvat; daid jietnadathápmi ii leat makkárge lunddolaš oktavuodas daid mearkkašupmái. Affektiivva doahpagiidda laktáscaddji sánit gal diedusge leat oalle dávjá maiddá deskriptiivvat. Várra aiddo dán dihte dát guokte doahpaga leat dávjá suomelaš etymologalaš dutkamušas seahkanan. Ovdamearkan odđa etymologalaš sátnegirjjiis SSA lea adnon vejolažžan, ahte mánggain affektiivva sániin livččii deskriptiiva álgovuoddu, dallege go sániid hámis ii leat makkárge čielga fonologalaš motivašuvdna (gč. omd. SSA s.v. *hermo, kárpänen, ruma, räme, tuho*).

Álgovuodu kategorijas 1) leat maid muhtun sárgosat, maid berre fuomášit. Sáhtá ákkastallat, ahte dat ii leat eakti álgovuodu kategorija ja buot sánit gullet iešalddes kategorijaide 2) – 4). Kategorija 1) earrána buot earáin dakko, ahte dat muitala sáni historjjá dihto áigemuttu rádjai vássán áiggis, muhto ii dan, mo dat lea šaddan dan giellagenehtalaš linjái masa dat gullá. Ovdamearkka dihte sámegeiela sátni *guolli* lohkkovuvvo kategorijai 1), dasgo dat lea árbejuvvon jo urálalaš vuoddogielas ja das leat vástagat juoba sámegeiela gáiddus fuolkegielain (omd. suomagiela *kala*, ungarigiela *hal*, njenegiela *xalya* ‘guolli’; gč. SSA s.v. *kala*). Dát lea goitge dušše čilgehus sáni *guolli* historjjás dihto áigemuttu maŋná (nappo das ovddos, goas urálalaš vuoddogiella hállojuvvui), muhto ii leat diedus, gos sátni lea bohtán urálalaš vuoddogillii. Dat sáhtá diedusge leat árbejuvvon vel árat gielladásiin, main ii leat goitge dálá dutkamuša bokte vejolaš oažžut luottehahti dieđu. Muhto juohke dáhpáhusas orru leamen nu, ahte muhtun áigedásis sátni ferte leat šaddan kategorijaide 2) – 4) láhkai, dasgo dat ii sáhte leat šaddan duššis.

Geavadis kategorijain 1) opereren lea goitge dutkamušas ávkkálaš. Juos dutkančuozáhahkan lea juoga dihto áigegaska (omd. vuoddosámegeielas dálá áigái), de omd. sáni *guolli* sáhtá lohkat kategorijai 1), dasgo dutkančuozáhaga dáfus dan sáhtá atnit árbesátnin; lea goitge duodaštuvvon, ahte sátni lea árbejuvvon vuoddosámegillii boarráset gielladásis, urálalaš vuoddogielas. Muhto kategorija 1) carenomášvuoda ferte goitge atnit mielas. Dat ii leat eksklusiiiva eará kategorijaide ektui. Sátni sáhtá leat omd. sihke árbesátni ja loatna: jos sátni lea omd. árbejuvvon davvisámegillii vuoddosámegeielas, ja dasa lonejuvvon vuoddoskandinávas, gažaldagas lea árbesátni (davvisámegeielas, jos

duktančuozáhahkan lea dušše áigebadji vuoddosámegiela biedganeami maŋŋá) ja loatna (vuoddosámegielas). Muhto kategoriijat 2) – 4) leat gaskaneaset eksklusiivvat; sátni ii sáhte leat omd. sihke loatna ja suorggádus, dasgo suorggádusat leat hábmejuvvon giela iežas elementtain, go fas loanat leat eará gielain oamastuvvon elementtat. (Sáni loatnaoriginála sáhtá diedusge loatnaaddigielas leat suorggádus; dalle gažaldagas ii goitge leat šat ”seamma sátni”, dasgo dat gullá nuppi giellasystemii dahjege giellagenehtalaš linjái.)

Urálalaš etymologalaš dutkamušas kategoriija 1) iešvuodat eai leat álo váldon doarvái vuhtii, ja dát lea dagahan muhtun boastoipmárdusaid. Suomagielat girjjálašvuodas kategoriijas 1) leat geavahuvvon ee. dakkár namahusat go ”boares iešvudot vuoddosániit” (su. “vanhat omaperäiset perussanat”, omd. Kulonen 1996: 12). Namma sáhtá goitge čádjidahttit, dasgo tearbma ”iešvudot” lea dulkomis nu, ahte sátni lea šaddan giela siste, giela iežas elementtain (dahje juoba juogalágan *Urschöpfung*a bokte). Dákkár jurddašcapmi doalvu boasto jurddabohtosii: kategoriija 1) šaddá vuostálagai kategoriijain 2), ‘árbesáni’ doaba oidnojuvvo ’loatnasáni’ vuostegeahčín, vaikko dát eai duodalašvuodas daninassii leat gaskaneaset ruossalas doahpagat.

Muhtumin kategoriija 1) lea maid boastut adnojuvvon juogalágan vuoddokategoriijan, masa sániid galggašii lohkat, jos daidda ii leat diedus eará álgovuodu čilgehus. Ovdamearkan Kaisa Häkkinen (1989: 88) lea čállán čuovvovaččat: “Työhypoteesina voi pitää sitä, että kaikki sanat ovat ikivanhoja ja omaperäisiä ennen kuin toisin osoitetaan. Etymologisen tutkimuksen kaikkia peruskriteerejä [---] hyväksi käyttäen on sitten punnittava, onko syytä ryhtyä epäilemään jotain muuta selitysvaihtoehtoa.” Dákkár jurddašeamis leat máŋga feailla. Vuostenange Häkkinen rihkku dás dan diehtaga vuoddoprinsihpa vuostá, ahte buot evttohuvvon čilgehusaid ferte atnit boasto čilgehussan dassái go dat duodaštuvvojit riektagin. Gažaldagas lea *argumentum ad ignorantiam*. Häkkisa bargohypotesa logihkalaš boadus livččii dat, ahte “urálalaš” etymologiijaid mearri goarkņošii máŋgga duháhii, dasgo buot urálalaš gielaidda etymologiserekeahces sániid galggašii lohkat boares árbin. Muduige ii oro leamen miige sujaid atnit boares árbesániid juogaláhkai dábálabbon dahje normálabun go giela eará sániid.

2.1.2. Etymologalaš dutkamuša kriterat

Sáni álgovuodu suokkardallamis etymologalaš dutkamuš geavaha golbma kriterat: 1) sáni jietnadathámi, 2) sáni mearkkašumi, 3) sáni distribušuvnna (omd. Häkkinen 1983: 109–263; 1989: 24–66). Buvttán oanehaččat ovdan, maid dát kriterat geavadis mákset ja mo dat geavahuvvojit sániid álgovuodu čilgemis. Giedahalan maid dan, mo dát kriterat leat heiveheamis aiddo sáme- ja suomagielaide gaskasaš loatnakontávttaid dutkamuššii.

2.1.2.1. Sáni jietnadathápmi

2.1.2.1.1. Njuolggaduslaš ja eahpenjuolggaduslaš jietnadatgaskavuodat

Gielaid jietnadeamis dáhpáhuvet áiggi miel nuppástusat, ja dan dihte etymologalaččat seamma sániid jietnadathápmi sáhttá leat iešgudetlágan sierra fuolkegielain. Jietnadatnuppástusat leat kumulatiivvat, nappo mađi guhkit áigi gielaid sierrancamis lea gollan, dadi eanet jietnadatnuppástusat leat dábálaččat dáhpáhuvan. Danin gáiddus fuolkegielaide gaskasaš jietnaterohusat sáhttet leat hui stuorrát: vrd. sá. *juoksa* ‘dávgebissu’, man vástagiidda gullet ee. nuortalašgiela *johss*, suomagiela *jousi*, ungarigiela *íj* ja njeneaggiela *jin* (SSA s.v. *jousi*).

Sáni jietnadathámi sáhttá geavahit kriteran etymologalaš dutkamušas, dasgo jietnadatnuppástusat eai dáhpáhuva gielas sahtedohko muhto baicce systemáhtalaččat. Jietnadathistorjá guorahallá makkár systemáhtalaš jietnadatgaskavuodat fuolkegielaide sániin leat, ja makkár nuppástusáid bokte erohusat sániid dálá jietnadathámis leat šaddan. Jietnadathistorjjá dutkanvuogáđahkan lea nu gohčoduvvon **komparatiiva metoda**, man vuoddun lea fuolkegielaide gaskasaš sullalasuodaid ja erohusaid systemáhtalaš, formála suokkardallan (buorre oppalaš čilgehus metodas lea omd. Fox 1995). Jietnadathistorjjálaš dieđu vuodul sáhttá oaidnit ovdamearkan dan, ahte njeneaggiela *jin* ja ungarigiela *íj* leat álgoálggus seamma sáni go sámeaggiela *juoksa*, vaikko dát sáni eai dálá hámisteaset muittut nuppiideaset šat ollege.

Jietnadathistorjá lea árbevirolaččat leamaš guovddáš dutkansuorgi uralistihkas, ja jietnadatnuppástusat suomelaš ja sápmelaš gielain leatge rekonstruerejuvvon dárkilit (oppalaš čilgehusat suomelaš gielaide jietnadathistorjjás leat omd. Laanest 1975: 58–88 ja Häkkinen 1985: 21–63, sáme gielain fas Mikko Korhonen 1981: 76–200 ja Sammallahti 1998: 181–202). Dát addá hui nana jietnadathistorjjálaš vuodu maiddái dán loatnasátnedutkamuššii.

Jietnadatkriterá čujuha fuolkegielaide sániid álgofuolkevuhtii, jos sánit leat ovttahttimis njuolggaduslaš, rekonstruerejuvvon jietnadatnuppástusaiguin dahjege dat leat máhcaheamis identalaš hápmái gielaide oktasaš vuoddogillii. Guovtti fuolkegiela gaskasaš loatnasániid guorahaladettiin jietnadatkriterá sáhtá heivehit jorggotgežiid: jos sániid jietnadathápmi lea sullalas, muhto dat eai liikká leat ovttahttimis rekonstruerejuvvon jietnadatnuppástusaiguin, lea lonen gielas nubbái dalle vejolaš čilgehus. Omd. sáme giela *haddi*, *hádja* ja *heagga* muittuhit suomagiela sániid *hintá*, *haju* ja *henki*, muhto sániid jietnadatgaskavuohá ii leat dakkár go boares árbesániin vuorddášii ee. danin go suomagiela jietnadaga *h-* vástida árbesániin sáme gielas *s-* (vrd. sá. *suoidni* ~ su. *heinä*, sá. *suoldni* ~ su. *halla*, sá. *sadjit* ~ su. *hioa*, sá. *Sápmi* = su. *Häme* jna.; SSA s.v.). Gažaldagas leatge suomagielas lonejuvvon sánit (gč. SSA s.v. *hintá*, *haju*, *henki*). Eahpenjuolggaduslaš jietnadatgaskavuodá eai datte okto duodá lonema; eahpenjuolggaduslašvuodá ferte čilget lonenhypotésa olis jietnadatstitušuvnnaiguin (gč. čuovvovaš logu).

Etymologiija dutkamušas ferte maid váldit vuhtii dan, ahte sániin dáhpáhuvvat muhtumin eahpenjuolggaduslaš dahjege sporádalaš jietnadatnuppástusat. Dákkár nuppástusat eai leat systemáhtalaččat, muhto gusket baicce ovttaskas sániide dahje muhtumin moatti sátnái. Eahpenjuolggaduslaš jietnadatgárggiideapmi lea buot dábálcamos affektiivá doahpagiidda laktáscaddji sániin ja dakkár sániin, main lea stuorra frekveansa (omd. pronomenat), muhto maiddái eará sániin sáhttet dáhpáhuvvat eahpenjuolggaduslaš nuppástusat. (Gč. maiddái Häkkinen 1989: 72–73)

2.1.2.1.2. Loatnasánit ja jietnadatsubstitušuvnnat

Fuolkegielaid oktasaš árbesánit leat dakkárat, mat máhccet identalaš hápmái ovttá giellasytema (gielaid oktasaš vuoddogiela) lahttun. Gielaid gaskka lonejuvvon sánit eai máhca ovttá giellasytema lahttun. Ovdamearkan sámegiela sátni *guoibmi* ja suomagiela *kaima* ‘gáibmi’ máhccaba guktot sámí-suoma vuoddogillii hápmái **kajma*, ja daid gaskkas lea gažaldat álgofuolkevuodas. Dát sánit leat maid etymologalaš oktavuodas ee. lietuvagiela sátnái *kaimynas* ‘ránnjá’, muhto dás ii leat gažaldat álgofuolkevuodas: lietuvagiela sátni lea árbejuvvon báttalaš vuoddogielas, mas sátni lea lonejuvvon sámí-suoma vuoddogillii. (Etymologijjas gč. SSA s.v. *kaima*.)

Guovddáš doaba loatnasátnedutkamušas lea **jietnadatsubstitušuvdna**. Gielaid jietnadatvuogádagaid gaskkas leat erohusat fonemaid mearis ja daid fonehtalaš kvalitehtas ja fonotávttalaš njuolggadusain. Loana vuostáiváldi giella dávjá heiveha loatnasáni iežas jietnadatvuogádahkii heivvolažžan. Dalle vieris jietnadagat dahje jietnadatsekvenssat buhtejuvvojit vuostáiváldi giela jietnadagaiguin nu, ahte sáni fonologalaš ráhkadus čuovvu vuostáiváldi giela njuolggadusaid. Dát buhttemat gohčoduvvojit jietnadatsubstitušuvdnan. Jietnadat, mainna loatnaaddigiela jietnadat buhtejuvvo loana vuostáiváldi gielas, gohčoduvvo **substituhtan** (meroštallamis gč. Hakulinen – Ojanen 1976 s.v. *korvikeääñne*).

Ovdamearkan jietnadatsubstitušuvnnas heive vaikkoba germánalaš vuoddogiela velárafrikatiivva /χ/ buhtten vuoddosuomagiela boares germánalaš loanain. Dábálaččat substituhtan lea leamaš /k/, omd. su. *kana* ‘vuonccis’ < germ. **χanan-* (SSA s.v.) (vrd. omd. duiskkagiela *Hahn* ‘vuoncávarris’). Dát loanat leat várra bohtán vuoddosuomagillii jo ovdal go dasa lea jietnadatnuppástusaid bokte rieggádan fonema /h/. Go gielas ii lean /h/, de vuoddosuomagiela hállit atne gielaset fonema /k/ vieris jietnadaga /χ/ lagamus vásttan.

Jietnadatsubstitušuvnnat eai dárbbas leat buot posišuvnnain seammaláganat. Vuoddosuomagillii bohtán germánalaš loanain ee. sátnéalggu /χ/ lea vokála ovddabealde buhtejuvvon canážiin /k/:in, muhto eará posišuvnnain vuhttojit maid earálágan substituhtat (gč. Hofstra 1985: 87). Substituhta sáhtta leat maiddái Ø (nolla dahjege ii mihkkege), nugo

omd. čuovvovaš dáhpáhusain: su. *valas* < germ. *χwalaz, su. *rengas* < germ. *χrengaz (SSA s.v.) (vrd. omd. duiskkagiela *Wal*, *Ring*). Vuoddosuomagielas sátnéalgošaš konsonántačoahkit eai lean lobálaččat, ja danin dáin sániin čoahkki lea lonedettiin oktageardánahttojuvvon nu, ahte /*χ*/ bázii oalát substituhtahaga.

Loatnasáni jietnadathámi heiveheapmi ii álo dáhpáhuvva seammás lonedettiin. Dávjá geavvá baicce nu, ahte giela hállit figget jietnadit odđa loatnasániid eanet uhcit seammaláhkai go loatnaaddi gielas (nugo ovdamearkan suomagiela hállit jietnadit mánggaid eaŋgalasgielas dálá suoma beaivválaš hállangillii lonejuvvon sániid), muhto sáni jietnadathápmi áiggi mielde rievdá loatnaváldi giela jietnadatvuogádahkii heivvolažžan. Muhtumin vuogáiduvvan ii dáhpáhuva dievaslaččat. Ná gillii sáhttet maid ihtit odđa jietnadagat ja fonotávttalaš sekvenssat loatnasániid fáro.

Jietnadatsubstitušuvnnain lea dábálaš, ahte loana vuostáiváldi gielas vieris jietnadat buhtejuvvo dakkár jietnadagain, mii perseptuála váikkuhusa beales orru hálliid mielas leamen fonehtalaččat lagamusas loatnaaddigiela jietnadaga. Fonehtalaččat lagamus jietnadat ii vealttakeahttá dárbbáš leat lagas, áinnas juos gielaide jietnadatvuogádagat leat oalle iešgudetláganat. Ovdamearkan eaŋgalasgielas maorigillii váldon loatnasániin buot sibilánttat ja affrikáhtat leat dábálaččat buhtejuvvon jietnadagain *h*, vaikko dat ii leat fonehtalaččat beare lagas jietnadat: omd. maori *rīhi* < eaŋg. *dish*, maori *pahi* < eaŋg. *bus*, maori *hopa* < eaŋg. *job*, maori *hēmana* < eaŋg. *chairman* (ovdamearkkain gč. Campbell 1998: 80–83). Maorigiela *h* lea goitge orron giela hálliid mielas leamen eaŋgalasgiela jietnadagaid lagamus vástta, dasgo maorigielas eai leat sibilánttat eaige affrikáhtat ollege.

Fonehtalaš lagasvuoda prinsihppii leat muhtun spiehkastagat. Okta dain leat ng. systemavudot substitušuvnamálet, main fonehtalaččat lagamus jietnadat ii geavahuvvo substituhtan dasgo dat lea jo “várrejuvvon” muhtun eará jietnadaga substituhtan. Hock (1986: 393–394) buktá dás ovdamearkan hindigillii eaŋgalasgielas váldon loatnasániid. Hindigielas aspirerejuvvon klusiila /*pʰ*/ ja aspirerehkeahtes /*p*/ leat sierra fonemat, muhto eaŋgalasgielas ii leat dákkár fonologalaš opposišuvdna. Eaŋgalasgiela fonema /*p*/ fonehtalaš realisašuvdna canas posišuvnnain lea [*pʰ*], muhto dat ii liikká buhtejuvvo

loatnasániin hindigiela fonemain /p^h/, muhto baicce fonemain /p/. Sudjan dása lea, ahte fonema /p^h/ geavahuvvo jo eaŋgalasgiela frikatiivva /f/ buhttemii (hindis ii leat fonema /f/); fonema /p^h/ lea nappo jo “várrejuvvon” nuppi jietnadaga substituhntan. Systemavudot substitušuvdnamállet leat gávnnahuvvon maid suomagiela boares germánalaš loanain: omd. germánalaš vuoddogiela sátnéalggu *s* lea buhttejuvvon ovdavuoddosuomagiela *š*:in iige *s*:in oassái danin, go vuoddosuomagiela *s* lei jo várrejuvvon germánalaš sátnéalgosaš konsonántačoahki *st-* buhttemii (muhto substitušuvdnii leat leamaš maid fonehtalaš sujat; gč. Koivulehto 1984: 194).

Lea maid nubbi spiehkastat fonehtalaš lagasvuoda prinsihppii, mii lea dehálaš aiddo sáme- ja suomagiela gaskasaš loatnaguoskkahusaid guorahaladettiin. Gažaldagas lea substitušuvdnamálle, man gohčodan **etymologalaš substitušuvdnan**. Albmanus lea giedahallon giellahistorjjá teorehtalaš girjjálašvuodas unnán, muhto oanehaččat dan lea čilgen Hock (1986: 392), gii lea geavahan das tearpma **etymological nativization**. Meroštalan doahpaga čuovvovaččat. Jos sáni lonedettiin loatnaaddigiela jietnadat buhttejuvvo vuostáiváldi gielas jietnadagain, mii vástida loatnaaddigiela jietnadaga etymologalaččat, muhto ii leat fonehtalaččat lagamus vejolaš substituhtta, gažaldagas lea etymologalaš substitušuvdna.

Čilgen doahpaga ovdamearkkain. Suomagiela vokálfonema /u/ lagamus vástta sámeigiela fonemavuogádagas lea /u/. Goitge dán gielain dáhpáhuvvan jietnadatnuppástusaid geažil suomagiela fonema /u/ vástida sámeigielas árbesániin fonema /o/, omd. su. *tuli* ~ sá. *dolla*, su. *kumo-* ~ sá. *gomu*, su. *lukea* ~ sá. *lohkat* jna. (gč. SSA s.v.). Dát gaskavuolta lea addán málle dasa, ahte dávjá suomagielas sániid lonedettiin sápmelaččat eai buhttege suomagiela /u/-fonema iežaset giela /u/:in, muhto baicce /o/:in: omd. su. *kumma* > sá. *gobmi*, su. *surma* > sá. *sorbmi*, su. *tapaturma* > sá. *dáhpedorbmi* (gč. SSA s.v.).

Etymologalaš substitušuvdnamállet sáhttet šaddat guovtti fuolkegiela gaskii dalle, go dat leat guhká kontávttas ja daid gaskka lonejuvvojit olu sánit. Ná lea aiddo sámeigielaid ja suopmelaš gielaidda buohta. Dán guovtti giellasuorggi gaskkas leat leamaš oktavuodat gitta daid sierrancami rájes, ja suopmelaš gielaidda leat lonejuvvon valjis sánit sámeigielaid;

lonen nuppe guvlui lea maid dáhpáhuvván, muhto ii seamma olu. Etymologalaš substitušuvdnamállet leat šaddan, go gielaide hállit leat (juogo didolaččat dahje diedekeahtá) fuomášan gielaide jietnadagaid vástidangaskavuodaide ja heivehan daid odđa loatnasániide. Málle leat álggos diedusge leamaš gielaide oktasaš árbesánit, muhto go sánit leat lonejuvvon ain eanet, maid loanat, mat leat vuogáiduvvan etymologalaš jietnatgaskavuodaide, leat dasto doaibmagoahtán málle. Sáme- ja suomagiela gaskasaš etymologalaš substitušuvnnaide lea gidde fuopmášumi Erkki Ikonen (1961: 52–53).

Suomagiela sámegeillii lonejuvvon sániid guorahaladettiin áicá, ahte etymologalaš substitušuvdnamállet gusket dábálaččat vokálaide. Konsonánttain čielga etymologalaš substitušuvnnat eai leat seamma dábálaččat, muhto dihttojit gal omd. dáhpáhusat main sámegeiela konsonantačoahkki /hk/ lea buhttejuvvon suomagiela čohkiin /kk/, dego sániin su. *nokko* < sá. *nohkka*, su. *lokka* 'vuostálohkki' < sá. *lohkki*. Suomagiela fonotávssas čoahkki /hk/ lea áibbas vejolaš, muhto /kk/ vástida sámegeiela čoahki etymologalaččat (vrd. su. *nukkua* 'oaddit' ~ sá. *nohkka*), ja málle leat várra leamaš maiddá eará suomagiela klusiilagemináhtat (omd. su. *opas* : *oppaa*- ~ sá. *oahpis*).

Maiddá vokálain etymologalaš substituhá dávjá gilvvohallá fonetalaččat lagamus substituhain, nu ahte gielas vuhttojit guovttelágan substituhat ovttá jietnadahkii: vrd. dáhpáhusaid su. *tulva* > sá. *dulvi*, su. *kulma* > sá. *gulbmi* ovddabealde máinnašuvvon dáhpáhusaide, main su. /u/ > sá. /o/. Buot čavgadepmosit etymologalaš substitušuvdnamállet gusket nuppi stávvala vokálaide. Danin suomagielas sámegeillii lonejuvvon sániin su. nuppi stávvala *a* dahje *ä* buhttejuvvo dábálaččat sá. *á*in, ja su. *i* fas sá. *a*in, vaikko fonetalaččat vokálat leat hui guhkin nuppiineaset ja substitušuvnnat mannet juoba ruossut. Substitušuvnnat goitge guorrasit etymologalaš jietnatgaskavuodaide, vrd. omd. su. *nimi* ~ sá. *namma*, su. *silmä* ~ sá. *čalbmi*, su. *ilma* ~ sá. *albmi* (gč. SSA s.v.). Dásage leat muhtun vuosteovdamearkkat, nugo sá. *govva* < su. *kuva* (SSA s.v.), muhto dat orrot leamen oalle hárvanaččat.

Sámegeiela suomageillii lonejuvvon sánit eai leat seamma olu go loanat nuppe guvlui, muhto liikká dainge doibmet seamma etymologalaš substitušuvdnamállet, nugo su. /i/ < sá.

/a/, omd. su. *kika* < sá. *čahki*, su. *nili* < sá. *njalla*, su. *niva* < sá. *njavvi* ja su. *sinka* < sá. *caggi* (SSA, SKES s.v.). Suomagiela /i/ vástida etymologalaččat sámegiela /a/ (vrd. sá. *čalbmi* ~ su. *silmä*, sá. *namma* ~ su. *nimi*). Dan dihte sámegielain suomagillii lonejuvvon sániid guorahaladettiin lea dehálaš giddet fuopmášumi maid daidda jietnadatsubstitušuvnnaide, mat ilbmet nuppe guvlui lonejuvvon sániin. Dán dutkamušas leat maid ávkin dakkár sánit, mat leat lonejuvvon sámegiela suomagiela davimus suopmaniidda hui maŋjit; dat leat oalle olu, ja danin daid vuodul sáhtta álkit gávnnahtit substitušuvnamálliid. Substitušuvnamállet sáhttet bissut guhkes áiggiid rievdameahhtumin, ja nuppe dáfus suomagiela fonemavuogádat ii olus earrán vuoddosuomagielas, de dange dihte lea jáhkehahtti ahte substitušuvnamállet leat bisson suopmelaš gielaide sierranas gárggiideame áigge viehka seammaláganin.

2.1.2.2. Sáni mearkkašupmi

Sáni mearkkašumi ferte váldit vuhtii etymologijja dutkamušas, dasgo sánit, mat leat gaskaneaset etymologalaš oktavuodas, identifiserejuvvojit sihke jietnadathámiset ja mearkkašumiset vuodul. Sáni mearkkašupmi sáhtta áiggi miel rievdat, ja danin fuolkegielaid etymologalaččat seamma sánit sáhttet dárkkuhit dálá gielain eará áššiid: vrd. omd. sá. *vuovdit* ~ su. *antaa* 'addit' (SSA s.v.), duiskkag. *sterben* 'jápmit' ~ eanjalasg. *starve* 'nealgut' (Kluge 1995 s.v.). Sániid etymologijja čielggadettiin šaddáge dávjá guorahallat makkár nuppástusat mearkkašumis leat dáhpáhuvvan, ja maiddá vihkkehallat, leatgo sánit mearkkašumiset beales oppanassiige ovttahttimis.

Mearkkašumi nuppástusaid guorahallan earrána sakka jietnadatnuppástusaid dutkamis, dasgo mearkkašumi nuppástusat eai leat systemáhtalaččat, muhto dat gusket baicce ovttaskas sániide. Danin sáni álgomearkkašumi rekonstrueremii ii sáhte heivehit seamma kriteraid go jietnadathámi rekonstrueremii. (Fox 1995: 111.) Mearkkašumi nuppástusain sáhtta gal earuhit muhtun guovddáš tiippaid. Typihkalaš juohku lea addon vulobealde oktan muhtun ovdamearkkaiguin (dás Campbell (1998: 256–266) mielde; sullii seammalágan juohku lea eanas girjjiin main giedahallojit mearkkašumi nuppástusat, jo omd. Bloomfieldis (1935: 426–427)).

- 1) gáržun omd. *oskut* (eanas suopmaniin dušše mearkkašumis ‘oskut Ipmilii’, álgomearkkašupmi ‘jáhkkit’, vrd. su. *uskoa*)
- 2) viidun omd. *loddí* < ’čuonji’ (vrd. ungar. *lúd* ‘čuonji’)
- 3) metafora omd. nuortalašg. *kuáccâd* ‘stivret meliin’ ~ sá. *goahcat*, *soadji* (biktasis vs. lottis)
- 4) metonymiija (lagasvuohta báikkis dahje áiggis) omd. sá. *njálbmi* ~ ungar. *nyelv* ‘njuovčča’, sá. *soadji* ~ komig. *suĵ* ‘giehta’, su. *surra* ‘moraštit’ ~ estteg. *surema* ‘jápmit’, sá. *vuoigŋa* (sihke ‘vuoigŋanas’ ja ‘siellu’).
- 5) synekdokea (oasi ja oppalašvuohta gaskavuoha) omd. sá. *soabbi* ~ su. *sompa* ‘geavri’, su. *huone* ‘latnja’ ~ estteg. *hoone* ‘visti’
- 6) degenerašuvdna (árvvu njiedjan) omd. su. *poitsu* ‘gándabuica’ ~ estteg. *poiss* ‘gánda’, sá. *rigeret* < dárog. *regjere* ‘ráddet’, su. *sankari* ‘(suopm.) doron, rigearár’ < boares ruotag. *sangare* ‘lávlu’ (ruotag. *sångare*); vrd. čuovvovažžii.
- 7) elevašuvdna (árvvu lohtaneapmi) omd. su. *sankari* ‘sáŋgár’ < boares ruotag. *sangare* ‘lávlu’
- 8) hyperbola (liiggástallan) omd. cangalasg. *slay* ‘goddit’ < ’časkit jámas’ < ’časkit’ (vrd. duiskkag. *schlagen* ‘časkit’)
- 9) litotes (unnašcapmi) omd. sá. *viehka* < ’fápmu, gievriras’ (vrd. mordvag. *vij* ‘fápmu’), *dušše* (álgoálggus sáni *dušši* genetiiva)

Buot mearkkašumi nuppástusaid ii datte leat álki klassifiseret mange tiipii, ja omd. ellipsat sáhttet rievdadit mearkkašumi oalle earenomáš láhkai: omd. su. *rutto* ← *ruttotauti* (*rutto* *’jodán’), *yskā* ← *yskātauti* (*yskā* *’raddi’; vrd. sá. *aski*) (gč. SSA s.v.). Campbell lohká dákkár dáhpáhusaid synekdokean, muhto dát oaidnu lea problemáhtalaš. Dain dáhpáhusain synekdokea lea dušše morfologalaš, ii semantihkalaš. Lea maiddáii váttis čoavdit, gude luohkkáii sáhtášii klassifiseret dakkár gaskavuodaid go omd. su. *vihreä* ‘ruoná’ ~ mordvag. *ožo* ‘fiskat’ (SSA s.v.) jna.

Čilgejuvvon klassifikašuvnna sáhtta kritiseret maid das, ahte dat ii iešalddes leat earenomáš ávkkálaš gaskoapmi etymologalaš dutkamušas. Klassifikašuvdna muitala gal

juoidá das, makkár mearkkašumi nuppástusat sáhttet dáhpáhuvvat, muhto ii maidege das makkár nuppástusat leat dábálaččat dahje vuorddehahttit, iige oppa dange makkár nuppástusat illá sáhttet dahje eai oppanassiige sáhte dáhpáhuvvat. Dat addá gal vuogas terminologijja mearkkašumi nuppástusaid giedahallamii, muhto čielga kriteraid etymologiseremii dat ii buvttet. Danin go mearkkašumi gaskavuodaid árvvoštallamii ii oro sáhttimen mearridit eksplisihkalaš kriteraid, etymologijjas ferte ávkkástallat dušše muhtunlágan roava árvvoštallamiin mearkkašumi sullalasuodas.

Juogalágan rationála kriteraid sáhtttá goitge meroštallat, váikko daid ráját leatge muhtun muddui seavdnjadat. Veardiduvvon sánit galget leat mearkkašumiset beales ovttahttimis, ja dat máksá, ahte jos sániid dálá mearkkašumit earránit nuppiineaset, daid galgá sáhttit máhcahit seamma álgomearkkašupmái jáhkehahtti nuppástusaid bokte. Dasgo mearkkašumi nuppástusain ii leat seammalágan systematihkka go jietnadatnuppástusain, lea čielggas ahte árvvoštallan das, makkár nuppástusat leat jáhkehahttit, lea álo uhcit eanet subjektiiiva. Roava njuolggadussan sáhtttá atnit dan, ahte radikála nuppástusaid sáni mearkkašumis ii oaččo rekonstrueret (gč. maddái Häkkinen 1983: 172), jos daidda ii čájjet evidenssa. Duodaštusat sáhttet gávdnot omd. suopmandieduin (ovdamearkan bajábealde namuhuvvon suomagiela sáni *rutto* ‘rohttu’ mearkkašupmi lea ain muhtun suopmaniin ‘jodán’) dahje boares girjjálaš gálduin.

Muhtumin giela sániin dáhpáhuvvat hui mohkkás mearkkašumi nuppástusat, maid livččii veadjemeahttun čilget girjjálaš gálduidhaga, dasgo nuppástusa konteavstta ja sujaid ii sáhtášii šat rekonstrueret (gč. omd. Anttila 1989: 327–329). Juos girjjálaš gáldut eai leat, dákkár nuppástusaid ferte dušše dohkkehit etymologijja dutkamuša ráddjehussan. Lea jáhkehahtti, ahte mánggaid sániid álgovuodu ii šat sáhte čilget danin, go sániid mearkkašumis leat dáhpáhuvvat menddo stuorra nuppástusat. Nuppe dáfus semantihkalaččat dohkálaš báldalastima kriteraid ii sáhte bidjat loažžadin, dasgo dat addá vejolašvuoda álkít konstrueret stuorra meari formálalaččat dohkálaš muhto boastto etymologijjaid (gč. Ante Aikio 2001a).

Jos veardiduvvon sániid mearkkašumit cai canas konteavsttain leat seammát dahje daid oktavuoha ii leat mudui čadačuovgi, de veardádusa ferte motiveret dainna, ahte rekonstruere jáhkchahtti mearkkašumi nuppástusaid ráiddu, mii čilge dálá mearkkašumi earuid, ja / dahje čájeha parallellaid seammalágan mearkkašumi gaskavuodain jo sihkkaris etymologijain. Earenomáš nuppástusaid buohta ovttaskas parallela ii vel sáhte atnit doallevažžan, dasgo dat ii vuos mital maidege nuppástusa duodaláganvuodas. Hui cahpedábálašge mearkkašumi nuppástusain sáhtta muhtumin gávdnat ovttaskas ovdamearkka.

Aiddo loatnadutkamušas semantihkalaš kriterá berrešii čuovvut earenomáš jeavddalaččat. Loatnaaddi ja loatnaváldi giela sániid mearkkašumit galggašedje leat oalle lahkálaga, vai soaittáhaga vejolašvuoha bázášii nu unnin go vejolaš. Dán gáibádusa vuoddun lea dat, ahte potentiála loatnačilgehusat leat gávdnamis gaskamearálaččat cambbo go ovttahttinvejolašvuodat giellagotti siste. Sudjan dása lea, ahte fuolkegielaid gaskasaš etymologalaš veardádallamiin gáibiduvvo sániid formála jietnadathistorjjálaš identalašvuoha (gč. 2.1.2.1.1.). Loatnaetymologijainge gal gáibiduvvo juogalágan systemáhtalaš jietnadatgaskavuoha jurddašuvvon loatnasáni ja dan loatnaoriginála gaskkas: jietnadatstitušuvnnaid galgá motiveret juogo fonehtalaččat dahje eará ákkaiguin (gč. 2.1.2.1.2.). Muhto geavadis loatnadutkamušain sáhtta dávjá opereret mánggaiguin molssaevttolaš substitušuvnnaiguin (gč. omd. Hofstra 1985, mas leat čilgejuvvon suomagiela germánalaš loatnasániid jietnadatbuhttemat). Dasa lassin loanaid lea dábaččat vejolaš navdit mánggaahkásažžan, ja danin loatnaoriginálii sáhtta rekonstruere molssaevttolaš hámiid, mat ovddastit sierra áigedásiid loatnaaddi giela gárggiideames. Fuolkegielaid sátnebáldalastimiin lassiduodaštussan lea dávjá dat, ahte etymologalaš vástagat čájehuvvojit eanet go guovtti gielas, ja dat geahpeda soaittáhaga vejolašvuoda. Loatnaetymologijain fas lea álo gažaldat dušše guovtti giela sániid gaskavuoda čilgemis.

2.1.2.3. Sáni distribušuvdna

Goalmát guovddáš kritera etymologijja guorahallamis lea sáni distribušuvdna. Dat muitala sáni minimaagi. Ovdamearkan, jos sánis leat vástogat buot sámegielain, dat máhccá unnimusat vuoddosámegillii; jos das leat vástogat buot same- ja suomelaš gielain, dat máhccá goit sámi-suoma vuoddogillii. Distribušuvdnadieđu heiveheapmi áibbas ná mekánalaččat ii datte geavadis leat vejolaš earret eará danin, go etymologalaččat seamma sániid ii álo sáhte sihkarvuodain earuhit gielas nubbái lonejuvvon sániin (omd. Häkkinen 1983: 205–206). Sudjan dán váttisvuhtii sáhttet leat ovdamearkka dihte etymologalaš substitušuvnnat (gč. 2.1.2.1.2.).

Sáni viiddis distribušuvdna lea dábálaččat mearka dan boarisvuodas, muhto distribušuvdnakriterá ii sáhte heivehit jorggotgežiid: gáržžes distribušuvdna ii duodaš, ahte sáni lea nuorra. Sudjan dása lea dat, ahte giela sánit sáhttet álo jávkat luottaidhaga. Go sáni distribušuvdna ii muital dan maksimaagi, das ii leat olus ávki ovttaskas sáni etymologiseredettiin, jos ulbmilin lea duodaštit dan loatnan. Sakka eanet muitala dat, jos sierra sániid distribušuvnnaid gaskkas gávdno korrelašuvdna. Jos muhtun gielain lea stuorra sátnajoavku, maid distribušuvdna lea sullalas, dat muitala gielaide lagat fuolkevuoda dásis ja / dahje gaskanas kontávttain (vrd. Häkkinen 1983: 207). Muhto vaikko dákkár korrelašuvnnat gávdnošedjege, berre muitit ahte dat eai daninassii duodaš maidege dihto ovttaskas sáni etymologijjas.

2.1.2.4. Kriteraid heiveheapmi sápmelaš loatnasániid dutkamuššii

Dán dutkamušas mu ulbmilin lea gávdnat suomelaš gielain sániid maid sáhttá duodaštit sápmelaš loatnan. Giedahalan dás oanehaččat, mo iešguhtege kriterá heivehuvvo dán loatnasátnedutkamuššii, vai daiguin sáhttá čuoldit sihkkaris loatnaetymologijjaid problemáhtalaš dáhpáhusain. Meroštalan dohkálaš sápmelaš loatnaetymologijjai minimakriteraid, maid čuovun dán dutkamušas, ja buvttán ovdan, makkár vejolaš lasseákkat dorjot loatnačilgehusa. Meroštallama vuoddun leat jo Frans Äimä dutkamušastis

Lappalaisia lainasanoja suomen murteissa geavahan kriterat (1908: 3, 48–49), maid lean váháš heivehan ja dárkkalmahtán.

Semantihkalaš kriterat heivehuvvo seamma prinsihpa miel go earáge etymologalaš dutkamušas: sániid mearkkašumit galget leat juogo (masá) identalaččat dahje ovttahttimis jáhkehahti nuppastusaid bokte. Juos mearkkašumiin leat erohusat, ákkastalan ovttahttima paralleladáhpahusaiguin ja / dahje árkaisttalaš suopmandieduiguin, main sáni álgovuolgalaš mearkkašupmi vuhtto čielgasabbot.

Sáni sekundára mearkkašumit fáallet muhtumin lasseákka loatnaetymologiiija beales. Jos sániid mearkkašumit leat sámegielain ja suopmelaš gielain nu lahkalaš, ahte dain leat maid seammalágan sekundára mearkkašumit, dát guige lonemii. Jos sekundára mearkkašumit orrot riegdán oalle maŋŋit, daid “menddo dárkilis” vástidangaskavuohta sáhtta leat čielgat lonenhypotesa olis. Dákkár argumentta sáhtta goitge geavahit dušše lasseággan, iige dainna sáhte duodaštit lonema. Duohkin sáhttet leat maid gielaide gaskanas semantihkalaš váikkuhusat dahje maid soaittáhat.

Jietnatoahpalaš ákkain lea váldodeaddu loatnaetymologiiija dohkkeheamis. Dát kriterat fertet prioriserejuvvot danin, go ideála dáhpahusas jietnatkriterain lea vejolaš duodaštit lonema doallevaččat. Jos visot čuovvovaš eavttut ollašuvvet, lonen sámegiela suomagillii lea áidna vejolaš čilgehus: 1) Jietnatkriterat ii suova sámeg- ja suomagiela sániid ovttahttima nuppiidasaska etymologalaččat sámi-suoma vuoddogiela bokte; gažaldat ii nappo sáhte leat sániid álgofuolkevuodas. 2) Lonen sámegiela suomagillii heive substitušuvdnanjuolggadusaide, mat leat ákkastallamis paralleladáhpahusaiguin ja / dahje fonchtalaččat. 3) Lonen suomagiela sámegillii ii heive substitušuvdnanjuolggadusaide.

Jietnatoahpalaš lassekriteran sáhtta muhtumin geavahit sáni suopmanvariánttaid jietnadathámi veardádallama. Muhtumin seamma sáni lonejuvvo sierranassii máŋgga suopmanii, dahje seamma sánis lonejuvvojit máŋggat sierra variánttat dahje morfologalaš hámit. Dalle boadusin sáhtta leat cahpenjuolggaduslaš variašuvdna sáni hámis loana

vuostáiváldán gielas. Jos evttohuvvon loatnaetymologiiija čilge variašuvnna, gažaldagas lea nana lasseágga loatnaálgovuodu beales.

Distribušuvnnalaš kriterain ii leat vejolaš duodaštit sáni loatnan, muhto distribušuvdna lea dehálaš lasseágga loatnadutkamušas. Distribušuvdna dávjá guige, ahte gažaldagas lea loatnasátni. Juos sátni lea anus dušše gáržžes guovllus ja velába dakkár suopmaniin, maid hállanguovlluin leat vel oalle maŋjit orron sápmelaččat, lonen sámegiela lea bures vejolaš čilgehus. Sáme- ja suomagielaidda distribušuvnnaid veardádallan sáhtá maid čoavdit lonema háltti dakkár dáhpáhusain, main bajábealde namuhuvvon jietnadatoahpalaš kriterá 3) ii ollašuva. Lean dohkkehan dán barggus maiddái dakkár loatnaetymologiiijaid, main jietnadatoahpalaš ákkaid vuodul ii sáhte duodaštit ahte sátni lea lonejuvvon namalassii sámegiela suomagillii iige nuppegežiid, muhto distribušuvnnalaš kriterá geažida, ahte lonema háltti leamaš sámegiela suomagillii. Ovdamearkan, jos sátni dihtto suopmelaš gielaidda bealde dušše suomagiela, ja doppege dušše muhtun suopmaniin, muhto vuhtto miehtá sámegielaidda hállanguovllu, lonen sámegiela suomagillii lea sakka buorebut jáhkehahtti čilgehus, vaikko lonema háltti ii sáhtášiige substitušuvdnanjuolggadusaiguin duodaštit.

Muhtumin maid etymologalaš dutkamuša eará bohtosat čovdet lonema háltti, juos jietnadatkriterá 3) ii ollašuva. Juos sáhtá duodaštit, ahte veardiduvvon sáme- ja suomagiela sániid gaskavuodas lea gažaldat loatnaoktavuodas, ja sámegiela sátnái sáhtá čájehit eará álgovuodu, lonema háltti ferte leat leamaš sámegiela suomagillii.

2.2. Giellakontávttaid dutkamuš

Dán barggu fáddá gullá maid giellakontávttaid dutkamuša gieddái. Suopmelaš gielaidda sápmelaš loatnasátni leat šaddan giellakontáktaproseassas, go suopmelaš gielat levve Suomas ja Gárjilis sápmelaš gielaidda hállanguovlui. Dát proseassa joatkašuvvá ain davimus Suomas dálá guovttegielat guovllus.

Giellakontávttat leat giedahallon viehka unnán gielladiehtagat teorehtalaš girjjálašvuodas, vaikko iešgudetlágan dáhpáhusdutkanmušat leat hui ollu. Sarah Grey Thomason ja Terrence Kaufman leaba girjjisteaskka *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics* figgan hábmet almmolaš teoriija giellakontávttain. Soai juohkiba giellakontávttaid guovtti sadjái dan mielde, leago nubbi kontaktagielain jávkan vai ii. Sudno teoriija mielde kontávttaid lingvistalaš bohtosat leat iešgudetláganat dan mielde, seailugo nubbi kontaktagielain vai dáhpáhuvvágo giellamolsun. Seailundáhpáhusas boadusin leat loatnaváikkuhus (superstráhta), mii guoská álkimusat sátnerádjui, muhto sáhtta intensiivvalabbo kontávttain čuohtit (dán ortnegis) maiddái fonetihkkii, fonologijai ja syntáksii. Buot unnimus lonen váikkuha morfosyntáksii. Giellamolsumis fas jávkan gielas báhcá intrusiiva gillii substráhta, masa Thomasona ja Kaufmana mielde gullet carenomážit jietnadatoahpalaš ja morfosyntávssalaš sárgosat, muhto uhcit loatnasánit. (Thomason – Kaufman 1988.)

Janne Saarikivi (2000) lea kommenteren Thomasona ja Kaufmana teoriija substráhtadutkanmuša perspektiivvas. Son lea dutkamušainis (1998; 2000) guorahallan Arkangela guovllus hállon ruoššagiela suopmaniid, ja bohtán dan bohtosii, ahte dain leat jávkan suomelaš gielaide substráhtasárgosat. Dát váikkuhusat vuhttojit buot čielgasepmosit sátnerájus, sihke báikenamain ja eará loatnasániin. Vejolaš giellaoahpalaš ja jietnadatoahpalaš substráhtasárgosiid sáhtta maid čájehit, ja dat leatge evttohuvvon mángga oktavuodas árat dutkamušain, muhto daid lea olu váddáset duodaštit doallevaččat.

Saarikivi kritisere bohtosiides vuodul Thomasona ja Kaufmana teoriija. Su mielde maiddái substráhtadáhpáhusain sátnemateriálas lea dehálaš rolla giellakontávttaid čielggadeamis, áinnas dalle go gažaldagas leat ovdahistorjjálaš giellaproseassat. Thomason ja Kaufman oaidnu das, ahte substráhta doalašii sisttis unnán leksikála ávdnasiid, ii oro doallamin deaivása. Dutkanguovllu ruoššagiela suopmaniin leat suomavulgosaš loatnasánit ja carenomážit lonejuvvon báikenamat. Dasa lassin dáid sátnéávdnasiid vuodul jávkan substráhtagiela sáhtta identifiseret suomelažžan. Morfosyntávssalaš substráhta fas lea olu váddáset duodaštit doallevaččat, ja jávkan substráhtagiela ii áinnas sáhtáši identifiseret dan vuodul.

Saarikivi kritihkkii ferte guorrasit. Nubbin vuosteovdamearkan Thomasona ja Kaufmana oidnui gielalaš substráhtas sáhtta namuhit sámegeielaid váikkuhusaid Gaska- ja Máttá-Suoma suomagiela suopmaniidda. Dán rádjai dutkamušas lea evttohuvvon dušše okta jietnadatoahpalaš substráhtasárggus, vuoddo suomagiela guhkes vokálad **ee* ja **oo* (ja Savo suopmaniin ja gárjilgielas maiddái vokálad **ää* ja **aa*) diftongiseren (Sammallahti 1998: 186–187). Dátge evttohus lea canet uhcit spekulatiiva, dasgo seammasullasaš diftongiseremat leat máilmmi gielain dáhpáhuvvan muduige, iige olggobeale vaikkuhusa danin leat vealtameahttun navdit. Suopmelaš gielainge liivvegielas lea dáhpáhuvvan seammasullasaš diftongiseren (Posti 1942: 24–28), mas ii sáhte leat gažaldat sápmelaš substráhtas. Sámevulgosaš morfosyntávssalaš substráhtasárgosat eai leat suomagielas evttohuvvon ollege. Jávkán sámegeielaid váikkuhusain duodašta goitge leksikála substráhta, báikenamat, mat leat lonejuvvon suomagillii. Ná Thomasona ja Kaufmana giellakontáktateoriijas ii oro leamen oppanassii ávki ovdahistorjjálaš giellakontávttaid guorahallamii, mas berre baicce dorvvastit árbevirolaš giellahistorjjálaš ja etymologalaš metodaide. Sáhtta vel lasihit, ahte Thomasona ja Kaufmana teoriija muhtun caráge oasit leat kritiserejuvvon vuoigadit (gč. Janhunen 2001).

3. Dutkanhistorjá ja dutkamuša dálá dilli

Buvttán dán logus ovdan, makkár dutkamušat suomagiela sápmelaš loatnasániin leat dán rádjai dahkkon, ja kommenteren daid bohtosiid. Dat eará dutkiid loatnaetymologijjat, maidda háliidan buktit lasseargumenttaid ja eará fuopmášahttimiid, giedahallojuvvojit vudoleappot sátnearthkaliin logus 5. Eanas etymologijjaide mus eai leat lassefuopmášahttimat, ja dát sánit leat namuhuvvon dušše dás ja loguin 6.1. ja 6.2., main geahčadan sápmelaš loatnasániid distribušuvnna ja semantihka ollislaččat.

Dán oanehis dutkanhistorjjálaš geahčastagas fuopmášupmi lea giddejuvvon earenomážit boares loatnasániide. Lean ráddjen dán dutkamuša fáttá nu, ahte guodán oalle odđa sápmelaš loatnasániid fuopmáškeahtta; dat leat viehka olu, eaige dat leat dutkamuša dáfus nu miellagiddevaččat. Dasgo iešgudege sáni lonenáiggi ii diedusge sáhte dárkilit diehtit, lean meroštallan ”boarisvuoda” distribušuvnnaččat: materiálii leat dohkkehuvvon dakkár sánit, maid distribušuvdna ollá suomagielas Kainuu ja Davvi-Nuortabadaeatnama suopmanguovlluid máttabeallai. Suopmandistribušuvnnain dárkkuhuvvo sáni leavvan árbevirolaš suopmaniin; 1900-logus girjegielaiduvvama áigge suopmaniid sátnecorohusat leat diedusge olu dássánan.

Vuosttas diedalaš dutkamuš suomagiela sápmelaš loatnasániin lea Frans Äimä artihkal *Lappalaisia lainasanoja suomen murteissa* (1908). Dán barggus Äimä analysere oktiibuot 101 suomagiela sáni sápmelaš loatnan, ja ákkastallá loatnaetymologijaid systemáhtalaččat earret eará jietnadatoahpalaš kriteiraiguin. Gažaldagas leat eanas dušše suomagiela davimus suopmaniidda gulli sánit, mat leat čielgasit lonejuvvon sámeagielas hui maŋŋit, muhto Äimä materiálas leat fárus maiddái muhtun boarráset loanat, mat dihttojit máttitge suopmaniin. Dáin earenomáš fuopmášahttit leat sánit *alkea* ‘álki jna.’, *iltti* ‘alddas’, *kelo* ‘soarvi’, *kenttä* ‘gieddi’, *kieppi* ‘čiehppa’ ja *siisna* ‘sisti’. Sáni *kenttä* loatnaetymologijjai lea Jorma Koivulehto (1989: 47–48) maŋŋá buktán lasseargumenttaid. Sániid *iltti*, *kieppi* ja *siisna* lea Äimä maŋŋá analyseren vudoleappot Olavi Korhonen (1979; gč. vulobealde). Earret sániid *alkea* ja *kelo* (maid giedahalan loguin 5.3. ja 5.5.) mus ii leat dárbu lasihit maidege dáid dutkiid etymologalaš argumentašuvdnii. Sániid *alkea* ja *kelo* distribušuvnnat eai leat

buktojuvvon mange gáldus ovdan kártan, ja lean danin guorahallan daid dán barggus distribušuvnadieduid analyserema váras (gč. čuvvosiid 5, 7). Sáni *konttä* leaba Koivulehto ja Äimä doallevaččat duodaštan sápmelaš loatnan, ja danin dát etymologijja ii giedahallo dás. Sáni distribušuvdna ii fal leat mange gáldus čájehuvvon kártan, muhto in datte leat kárten dan dán barggus. Sivvan lea dat, ahte sátnbearaš lea leamaš girjegielaiduvvamin 1900-logu álggobealde go suopmandiedut leat čoggojuvvon, ja danin odđa, girjegielas ohppojuvvon hámiid ja mearkkašumiid lea váttis earuhit sáni árbevirolaš geavahas. Sáni distribušuvdna lea datte kommenterejuvvon logus 6.1.

T.I. Itkonen lea girjjistis *Suomen lappalaiset vuoteen 1945* (1948 I: 101) logahallan mánga vejolaš sápmelaš loatnasáni Gaska- ja Máttá-Suoma suopmaniin, muhto son ii leat giedahallan daid dárkileappot. Oassái sánit leat seammát go Äimä dutkamušas (1908), muhto fárus leat muhtun oddage sánit. Lean giedahallan dán sániid *aaje*, *sáimiä* ja *vorva* dárkileappot loguin 5.1., 5.16. ja 5.17.

Terho Itkonen lea linsesiáhtabarggustis *Suomen kielen suksisanastoa* (1957) analyseren golbma suomagiela čuoiganterminologijjai gulli sáni, *olas* ‘oalis’, *päläs* ‘beadnjis’ ja *sivakka* ‘sabet’, sápmelaš loatnasátnin. Son lea maiddái buktán dáid sániid suopmandistribušuvnna ovdan kártan. Maŋgelis Terho Itkonen (1993a, 1993b) lea giedahallan sápmelaš loatnasániid *vaara* ‘várri’, *vaaru* ‘oakte- d. bajánbalva’ ja *vuolanne* ‘vuolládat’, ja seamma oktavuodas maiddái muhtun sámevulgosaš báikenamaid Sis-Suomas. Sátni *vuolanne* lea hui hárvanaš; diedut das leat dušše ovttá informánttas. Guorrasan Terho Itkosa argumentašuvdnii, iige mus leat dáidda etymologijjaide lasiheamuš. Vudoleappot lean giedahallan sáni *purnu* ‘gordnelihti jna.’ (gč. 5.12.), man Terho Itkonen (1980: 229) lea ovttá dutkamušastis evttohastán sápmelaš loatnan, dasgo son ii leat čielggadan dán etymologijja vudolaččat.

Olavi Korhonen lea giedahallan sápmelaš loatnasániid problematihka vudolaččat viiddis artihkalis *Lappische Lehnwörter im ältesten Einödsgebiet Finnlands* (1979). Dán dutkamušas son analysere juo ovdal evttohuvvon sápmelaš loatnasániid *iltti* ‘alddas’, *kieppi* ‘čiehppa; muohtačcarga; giesaldat, fárfu’, *kurmu* ‘lávžá; gurbmá; (pejorat.) gussa’,

siisna ‘sisti’ ja *uuttu* ‘monnevuovda’ suopmandistribušuvnna ja semantihka vudolaččat. Giedahallon loatnaetymologijaid lea álgoálggus evttohan Äimä (1908), earret sániid *kurmu* (SKES s.v.) ja *uuttu* (Wiklund 1933; T.I. Itkonen 1934). Korhonen gávnna, ahte dán sániin leat diedut maiddá Davvi-Suoma suopmaniid máttabealde, muhto doppe daid mearkkašupmi lea dávjá nuppástuvvan (muhtun suohkaniin máddelisge leat liikká seilon relikamearkkašumit). Dán artihkala maŋŋá son lea giedahallan sápmelaš loatnasáni *paartaa* ‘buddet, nannet’ nákkosgirjjistis *Samisk-finska båttermes och ortsnamnselement och deras slaviska bakgrund* (1982: 61–81). Dutkamušainis Korhonen analysere sániid lonema ja mearkkašumi nuppástusaid vudolaččat ássan- ja kulturhistorjjálaš dieduid vuodul. Guorrasan Korhosa oaiviliidda (earret sáni *uuttu*, man loatnaetymologijas leat muhtun váttisvuodat; gč. SSA s.v. *uu*), inge giedahala dáid sániid dán barggus.

Maŋimuš sápmelaš loatnasániid lea giedahallan Eino Koponen guovtti artihkalis. Oanehis artihkalaččas (1988) son vuos čilgii suomagiela sániid *longota* ‘luovvanit; rahpasit (uksa); jna.’ ja *lonsota* ‘luovvanit jna.’ loatnan sámegeielas (vrd. sá. *loggut, loažžat*). Dát sánit leat dálá suoma girjegielas dovdameahtumat, muhto árbevirolaš suopmaniin daid distribušuvdna ollá gitta Máttá-Supmii. Maŋnelis Koponen viiddidii dán dutkamuša vudolaš artihkalin *Lappische Lehnwörter im Finnischen und Karelischen* (1996). Son buktá das ovdan lasi loatnaetymologijaid, sániide *luoska* ‘fuones fanas, anuhis diŋga’, *luosu* ‘id.’, *luosto* ‘boares, nohkan gáma’ ja *nuoska* ‘soddjil; njáhu’, ja maiddá muhtun lassefuopmášahttimiid iežas 1988 evttohan etymologijaide. Sániid suopmandistribušuvnna leat čájehuvvon artihkalis kártan. Mus eai leat Koposa etymologijaide lassefuopmášahttimat, dasgo son lea ákkastallan daid vudolaččat; anán goitge sáni *luosu* loatnaetymologijja hypotehtalažžan (nugo maiddá Koponen), dasgo sátnái leat maiddá eará čilgenvejolašvuodat (gč. Koponen 1996: 90).

Dása lassin leat muhtun hui oanehis dutkamušat. Niilo Valonen lea giedahallan artihkalaččas *Lappalaismuistoista Parkanos ja Kihniössä* (1970) álbmotárbedieduid sámiin dán guovtti suohkanis, ja dán oktavuodas namuhan sápmelaš loatnasániid *palas* ‘bálggis’ ja *kaitua* ‘gáidat’, main leat muhtun suopmandiedut aiddo dán suohkaniin. Dáid loatnasániid lea máinnašan listtustis maiddá jo T.I. Itkonen (1948 I: 101). In goitge leat

ráhkadan dáin sániin distribušuvdnakárttaid, dasgo dat leat Davvi-Suoma máttabealde anus dušše moatti suohkanis. Erkki Itkonen lea oanehis artihkalaččas (1970) giedahallan suomagiela sániid *kulle* 'goldda' ja *kultaa* 'goldit', ja čilgen daid sámevulgosažžan. In leat guorahallan dáid sániid suopmandistribušuvnna, dasgo daid ii sáhte jietnadataohpalaš kriteiraiguin duodaštit loatnan goappáge guvlui, ja dat eai nappo deavdde mu dán dutkamuššii mearridan dohkálaš etymologijja kriteraid (vaikko leage oalle duodalágan, ahte gažaldagas leat sápmelaš loanat). Bo Wickman (1968) lea etymologiseren suomagiela sáni *kahlata* (suopmaniin maiddái *kaalata* jna.) 'gállit' sápmelaš loatnan. Su argumenteren lea hui jáhkehahti, ja guorrasan dasa; danin dán sáni etymologijja ii leat dás vudolabbot giedahallon. Wickman fal ii leat kárten sáni *kahlata* ja dan variánttaid suopmandistribušuvnna, ja danin lean ráhkadan sátnebearrašis distribušuvdnakártta (gč. čuvvosa 19).

Lean maiddái ieš almmustahttán sápmelaš loatnaetymologijjaid suomagiela sániide *saara* 'suorri; guovttesuorat oassi boaresáigásaš plogas' ja *viti* 'vahca', ja buktán odda ákkaid Äimä (1908: 8) evttohan loatnaetymologijjai suomagiela sátnái *kelo* 'soarvi' (Ante Aikio 2001b). Dát artihkal (mii vuodduduvvá ovdasáhkii ovccát fennougristikongreassas Tartus borgemánus 2000) lea riegdan dán pro gradu -barggu dagadettiin, ja danin dát loatnasánit giedahallojuvvojit liikká dán dutkamušas ollislaččat. Dasa lassin buvttán dás lasseargumenttaid sáni *kelo* loatnaetymologijjai, maid in lean fuomášan vel artihkala čáledettiin.

Sápmelaš loatnasánit leat giedahallon mángga oktavuodas ovdalge. Loatnaetymologijjat leat canas ákkastallojuvvon nannosit, ja dutkamušain illá gávdnojit čielgasit eahpejáhkehahti dahje boasto čilgehusat. Dás fuolakeahtá dutkamušaid buot bohtosat eai leat dohkkehuvvon almmolaččat. Ovdamearkka dihte bajábealde namuhuvvon loatnačilgehusain leat etymologalaš sátnegirjijis SSA adnon eahpesihkkarin *alkea*, *iltti*, *päläs*, *kahlata* ja *lonsota*, ja sániid *kenttä* ja *kieppi* sápmelaš loatnaetymologijja lea hilgojuvvon oalát (mañit sánis SSA goit atná semantihkalaš váikkuhusa sámegeiela *čiehppa*-sánis vejolažžan). Sujat dán eahpesihkkarvuhtii eai leat almmuhuvvon. Leage váttis oaidnit, makkár ákkaiguin dáid loatnaetymologijjaid sáhtášii gomihit.

Moatti dáhpáhusas SSA:s leat maid namuhuvvon suijat eahpesihkkarvuhtii. Sániid *kultaa*, *kulle* loatnaetymologiija lea SSA:s vuostálastojuvvon distribušuvnnalaš ákkaiguin: ”tätä mahdollisuutta [= lainaamista saamesta] ehkä kuitenkin vastustavat *kulle* sanan muutammat eteläisemmät esiintymät”. Sánis *kulle* gal leatge muhtun deivvolaš dieđut earret eará Hämes, muhto lea váttis ipmirdit mo dat sáhtášii vuostálastit sápmelaš loatnaetymologiija: lea juohke dáhpáhusas duodaštuvvon, ahte masá oppa Máttá-Suomas, maiddái Hämes, leat ovdal hállon sápmelaš gielat (gč. 1.1.). Sáni *nuoska* loatnaetymologiija SSA lea atnán eahpesihkkarin danin, ahte sátni dihtto maid vádjagielas. Dán gielas sánis lea liikká dušše okta diehtu, ja dat lea várra lonejuvvon dohko suomagiela iŋgirsuopmaniin, nugo Koponen (1996: 92) lea etymologalaš analysastis fuopmášahttán.

Sudjan kritihkalaš oidnui sápmelaš loatnasániid hárrái veadjá leat muhtun muddui suomelaš etymologalaš dutkamuša tradišuvdna, mas sáme gielat leat oidnojuvvon eanas dušše loanaid vuostáiváldi giellan. Lea dieđusge čielggas, ahte olu eanet sánit leat lonejuvvon suomagielas sáme gielaide go nuppegežiid. Muhto das fuolakeahtá lea áibbas vuorddehahti, ahte suoma- ja gárjilgielas leat goit muhtun boares sápmelaš loatnasánit. Stuurámus oasis dáid gielaide hállanguovlluin leat ovdal hállujuvvon sápmelaš gielat. Go suoma- ja gárjilgiela hállit leat lonen báikenamaid sámiin, guovllu ovddit ássiin, lea dušše vuorddehahti ahte sii leat lonen maid muhtun eará sániid. Bo Wickman lea artihkalis, mas son evttohii sápmelaš loatnaetymologiija suomagiela sátnái *kahlata* ‘gállit’ (1968), ávžžuhan váldit dutkamušas vuhtii aiddo dán vejolašvuoda:

”There are also Lappish loanwords in Finnish, but the cases where the borrowing has obviously taken place in this direction are mainly restricted to northern Finnish dialects, which have been in contact with Lappish in recent times as well. But we should not neglect the possibility that in old times too there may have been borrowing from Lappish into Finnish and even into Primitive Fennic. It is quite clear that in the majority of the cases the Lapps were the receiving party, but if the opposite direction provides a better explanation of the facts we are confronted with, it should be taken into consideration.”

Ovddabealde giedahallon sápmelaš loatnaetymologijat leat ákkastallojuvvon nannosit, iige dakkár skeptihkalaš doaladupmi, mii vuhtto ovdamearkan etymologalaš sátnegirjjiis SSA, leat vuoduštuvvon dohkálaččat. Evttohuvvon loatnaetymologijaid berre nappo dohkkehit.

4. Materiála čoaggin ja giedahallan

Dán dutkamuša vuoddun leat ovddit dutkamušat seamma fáttás ja dat materiála, maid lean ieš čoaggán suomagiela etymologalaš sátnegirjjiin. Oahpásmuvven vuos ovddit dutkamuššii (gč. ovddit logu), ja dasto čoggen sátnecávdnasiid odda etymologalaš sátnegirjjiis SSA (Suomen sanojen alkuperä, 1992–2000). Doarjjamateriálan geavahin boarráset sátnegirjji SKES (Suomen kielen etymologinen sanakirja, 1955–1981), dasgo das gávdnojit muhtun hárvanaš suomansánit, mat leat guddon eret SSA materiálas. Čoagginmutter mannen čada SSA oppa materiála, ja merkejin muitui potentiála sápmelaš loatnasániid. Potentiála loatnasátnin lohken buot sániid, maid distribušuvdna ii ole Suomaluovtta máttabeallai, ja mat ledje sátnearthkalis veardiduvvon muhtun sámeagiela sátnái. Das manná čulden materiálas daid sániid, maid guorahallen dárkilabbot. Dán muttus gudden eret čielgasit irrelevánta materiála, ovdamearkka dihte eahpejáhkehatti báldalastimiid, sániid, mat leat várra lonejuvvon suomagielas sámegeillii eage nuppe gežiid, dahje mat várra máhcet sámi-suoma vuoddogillii ja illá leat loanat goappage guvlui, jna. Gudden eret maiddáid daid sániid, mat leat čielgasit hui odda loanat, eage danin nu miellagiddevaččat. Boarisvuoda kriteran geavahin distribušuvvna, dasgo lea diedusge veadjemeahttun diehtit aiddo goas iešguhtege sátni lea lonejuvvon. Válden fárrui dakkár sániid, maid distribušuvdna ollá Kainuu ja Davvi-Nuortabadaeatnama suomanguovvluid máttabeallai.

Dárkilabbo guorahallamis lean heivehan etymologalaš dutkamuša kriteraid materiálii, ja čuoldán materiála golmma suorgái: 1) sániide, main lonema suomagielas sámegeillii sáhtta duodaštit doallevaččat, dahje main distribušuvvnalaš diedu vuodul lea hui duodalágan, ahte gažaldagas lea loatna sámegielas suomagillii (gč. 2.1.2.4.); 2) sániide, mat vedjet leat loanat sámegielas, vaikko dan lea váttis duodaštit doallevaččat; 3) sániide, maid buohta loatnahypotesa báhcá problemáhtalažžan dahje veadjemeahttumin. Joavkku 1) sánit leat analyserejuvvon etymologalaččat čuovvovaš logus. Mánnggat kategoriija 2) sániin leat kommenterejuvvon logus 6.3., muhto dat leat báhcán systemáhtalaš giedahallama olggobeallai. Kategoriija 3) sánit leat guddon giedahalakeahtta.

Čuovvovaš logus loatnaetymologiiat buktojuvvojit ovdan sátneartihkaliid hámis. Sátneartihkaliin lea vuosttamuzžan sátneoassi. Das lea vuosttamuzžan suomelaš gielaide sátnebearaš, mii lea etymologiserejuvvon loatnan, ja dasto sámegielaide sátnebearaš, mii ovddasta loatnaoriginála. Dálá sámegielaide vástagiid lassin maiddái vuoddosámegiela rekonstrukšuvdna lea addojuvvon. Sániid mearkkašumit leat siterejuvvon njuolga sátnegirjjiin, eaige dat leat jorgaluvvon sámegillii; ná lean dahkan maid dávjá deakstaoasis. Maiddái suomagiela suopmanarkiivvas (SMSAm) váldon mearkkašumi čilgehusat leat suomagillii, jos dat siterejuvvon njuolga muhtun koarttas, mas addon čilgehus ovddasta sáni geavahusa almmolaččat. Sekundára ja hárvenaš mearkkašumit leat muhtumin guddon máinnaškeahttá, jos dain ii leat mearkkašupmi etymologiija giedahallamis.

Guovddáš gáldun leat leamaš lullisámegielas SNO, ubmisámegielas WWM, bihtánsámegielas LaW, julevsámegielas LuW, davvisámegielas LO ja SSS, anárašgielas IW ja nuortalaš-, gielddasáme- ja darjjisámegielas KoKS. Gudege sátnebearraša oktavuodas lea čujuhuvvon maiddái Juhani Lehtiranta etymologalaš sátnelistui *Yhteissaamelainen sanasto* (YSS), juos sátnebearaš lea dán gáldus. Mánnggat bihtánsámegiela sánit eai leat gávdno LuW:s, ja dán dáhpáhusain lean siteren daid dušše YSS mielde; dalle sáni mearkkašupmi ii leat addojuvvon. Muhtun sátnegirjjiid mohkkás fonehtalaš transkripšuvdna lea normaliserejuvvon / fonologiserejuvvon omd. YSS mielde. Davvisámegiela sániid lean rievadan dálá ortografijai. Muđui sátnegirjjiin geavahuvvon iešgudetlágan ortografijat ja notašuvnnat eai leat rievdaduvvon.

Etymologalaččat analyserejuvvon sániin leat ráhkaduvvon maiddái distribušuvdnakárttat. Kárttat leat čuovusin (čuvvosat 1–18), ja daidda lea čujuhuvvon gudege sátnebearraša oktavuodas. Suomagiela distribušuvdnadieđut leat čoggojuvvon suomagiela suopmanarkiivva máteriálaid mikrofilmbakopijain Oulu universitehta Suoma- ja sámegiela ja logopediija instituhtas (SMSAm). Spiehkastat lea sátni *kuukkel* 'guovssat', man distribušuvdnadieđuid dievasmahtten etymologalaš sátnegirjji SSA doaimmahettiin čoggojuvvon materiála vuodul Ruovttueatnan gielaide dutkanguovddáža sátnegirjeossodagas Helssegis. Dán sáni distribušuvdnadieđut SMSA:s leat váilevaččat, dasgo oassi loddenamahusaide guoski suopmanmateriálas lea ráddjojuvvon sierranas,

SMSA:i gullameahttun arkiivalodái Ruovttueatnan gielaid dutkanguovddážiis. Dat lea goitge váldon vuhtii, go suopmandiedut leat čoggojuvvon SSA váras.

Gárjilgiela suopmandieduin gáldun lea leamaš *Karjalan kielen sanakirja* (KKS), earret sáni *viti* buohta, man distribušuvnna lea guorahallan Gárjilgiela arkiivvas Ruovttueatnan gielaid dutkanguovddážiis Helssegis (KKA), ja sáni *vorva*, man suopmandieduid lea váldán SKES:s (KKS maŋimus oassi, mas leat *v-álgošaš* sánit, ii leat vuos almmustuvvan). Lydegielas gáldun leamaš Juha Kujola *Lyydiläismurteiden sanakirja* (LMS). Vepsegiela sániid suopmandistribušuvnna in lea guorahallan, dasgo giela hállanguovlu lea viehka gárži ja heivvolaš gáldut eai lea oazžumis. Lean goitge merken distribušuvdnakárttaide, juos sátni dihtto vepsegielas. Soames vepsegiela distribušuvdnadiedut leat goit Zajceva & Mullonen 1972:s.

5. Sápmelaš loatnaetymologijat

5.1. *aaje* ‘gáldu, opmu’

Su. *aaje* ‘lähde, suonsilmä, vesikuoppa’, (hárv.) *aaja* ‘lähde’, *aaju* ‘suonsilmä’ (SSA; SMSAm) | gárj. *oaje* ‘suonsilmäke, hetteikkö’ (KKS)

< vsá. *ājek ‘gáldu’ (dušše oarjesámegielain) || lul. *aajege* ‘kilde som kommer opp av jorden, myrkilde’ (SNO s.v.) | ubm. *aaja* ‘kalte Quelle’ (WWM s.v.) | biht. *ája-p^ulumà* (goall.) ‘Quellblume’ (LaW nr. 169) | jul. *āja* ‘kalkkälla’ (LuW s.v.) | sá. *ája* ‘opkomme, kilde’ (LO s.v. *ājâ*), ‘lähde; puro, oja’ (SSS s.v.)

Suopmansátni *aaje* (hárvenaččat maiddái *aaju*) lea anus gáržžes guovllus suomagiela nuorttimus suopmaniin ja gárjilgielas. Diedut leat Ladogajávrrí davvegáttis gitta gárjilgiela davvisuopmaniida Vuokkiniemi ja Kontokki suohkaniid rádjai. Sátni lea maid merkejuvvon muitui Kangasniemis Máтта-Savos, muhto go diehtu lea dušše ovttá suohkanis dán guovllus, dat veadjá leat leavvan dohko maŋŋá. Eanodaga suomagielas sátni lea anus hámis *aaja*. Dat lea viehka sihkarit davvisámegielas maŋŋelis lonejuvvon sátni, mas ii leat njuolggo etymologalaš oktavuoha eará suopmaniid hápmái *aaje*, *aaju*. (Gč. distribušuvdnakárta, čuovus 1.)

SKES ja SSA ovttastahttet suomagiela sáni *aaje* etymologalaččat sámegiela sátnái *ája*. Ovttastahttin lea goitge jietnadatoahpalaččat veadjemeahtun. Sániin lea vokálagaskavuohta su. -*aa*- ~ vsá. **-ā-*, mii ii dihtto árbesániin. Hárvenaččat árbesániin gal lea dáhpáhuvván eahpenjuolggaduslaš jietnadatgárggiideapme sásu. *a > vsá. *ā (gč. čilgehusa ja ovdamearkkaid sáni *saara* oktavuodas, 5.14.), muhto dain dáhpáhusain lea álo gažaldagas *a-máttá iige čilgehus danin heive sátnái *ája*. Dasa lassin álgovuolggalaš duohkevokála rekonstruieren ii liikká čilgešii suomagiela sáni guhkes vokála. Jietnadatkriterá čujuhage dán dáhpáhusas lonemii, dasgo jietnadatgaskavuohta vsá. *ā ~ vsu. *aa lea typihkalaš loatnasániide: vrd. su. *aapa* < sá. *áhpi*, su. *kaamos* < sá. *skábma* (SSA s.v.), su. *kaalata*, *kahlata* < sá. *gállit* (Wickman 1968), su. *saara* < sá. *sárri* (gč. 5.14.) jna. T.I. Itkonen (1948 I: 101) ja Mikko Korhonen (1977: 77) leabage navdán sáni *aaje*

sápmelaš loatnan, ja sudjan leat várra leamaš aiddo dát jietnadatoahpalaš ákkat (soai eaba leat ákkastallan loatnaetymologijja dárkileappot).

Lonema háltti ii sániid *aaje*, *ája* buohta sáhte čoavdit jietnadatoahpalaš kriteriiguin, muhto distribušuvnna vuodul lonen sámegielas suomagillii lea sakka buorebut jáhkehahti. Sáni dihtto buot oarjesámegielain (nuortasámegielain dat lea várra jávkan), muhto suomelaš gielain dušše gáržžes guovllus suomagiela nuortasuopmaniin ja gárjilgielas. Distribušuvnna lassin čilgehusa doarju vel Eanodagas muitui merkejuvvon hápmi *aaja*, mii ferte leat sierranas, áibbas maŋŋidis loatna davvisámegiela hámis *ája*.

Ráhkadusas beales vsá. **ājēk* orošii leamen suorgásiin **-ēk* hábmejuvvon deverbála nomen, vrd. omd. sá. *čála* : *čállag-* ← *čállit*. Vuoddomátta **āj V-* lea goitge dovdameahtun. Das eai leat joatkit dálá sámegielain, muhto lullisámegiela *aajeske dajve* ‘sump, sumpig trakt’ (*dajve* ‘område, trakt’) (SNO s.v.) lea suorggádus seamma máddagis. Sámegiela suorggis **-ēk* lea suomagillii lonedettiin buhttejuvvon etymologalaččat seamma suorgásiin (su. *-e* : *-ee-* < vsu. **-ek* : **-eγe-*).

5.2. *aisti* ‘áicu, ipmárdus’

Su. *aisti* ‘Wahrnehmungsvermögen; Sinn’, (suopm.) ‘hajuaisti, vainu; järki, ymmärrys; halu, tahto, oikku; sisu, kiukku’, *aistia* ‘tajuta, ymmärtää; harkita’, *aistoton*, *aistimaton*, *aistoilija*, *aistopäinen* jna. ‘itsepäinen, oikutteleva’, *aisto*: *ajaa aistonsa* ~ *aistiaan*, (hár.v.) *aistinsa* ~ *aistiaan* ‘toteuttaa tahtonsa, pitää päänsä, täyttää tehtävänsä jne.’, ‘purkaa vihansa; parantua aikanaan (tauti); tyydyttää sukupuoliviectiään; jne.’ (SSA s.v. *aisti*; SMSAm)

< vsá. **ājhce-* ‘áicat’ (YSS nr. 30) || lul. *aajhtsedh* ‘bli var, merke, legge merk til, oppdage’ (SNO s.v.) | ubm. *àihtsat* ‘unvermutet zu Gesicht bekommen’ (WWM s.v.) | biht. *aaj’htsat* ‘wahrnehmen, gewahren, bemerken, beobachten’ (LaW nr. 146; YSS nr. 30) | jul. *ai’htsat* ‘märka, varsebliva’ (LuW s.v.) | sá. *áicat* ‘bli var, oppdage, legge merke til; forstå’ (LO s.v. *ai’cát*) | anár. *ajccad* ‘bemerken’ (IW s.v.) | nuort. *aiccád* ‘huomata, havaita; uumoa’ (KoKS: 6)

Suomagiela sátni *aisti* lea girjegielas anus mearkkašumis 'áicu'. Árbevirolaš suopmaniin sátni ii goitge oro leamaš nu dábálaš, dasgo diedut das leat viehka biedgguid. Duoppil dáppil Sis-Suomas ja Gárjila gutkosge leat diedut sánis *aisti* mearkkašumis '(hádja)áicu' ja 'ipmárdus', ja maiddái muhtun suorggádusain mat čujuhit seamma vuoddomearkkašupmái, omd. *aistia* 'áddet', *aistiton*, *aistimaton* 'jurddašmeahttun, ipmirmeahttun'. Juogalágan konsentrašuvdna lea Satakunta ja Davvi-Varsinais-Suomi suopmanguovlluin. Dáppe sátni lea goitge anus eanas dušše idiomas *ajaa aistoan* ~ *aistonsa*, mas leat oalle iešgudetlágan mearkkašumit (gč. sátneoasi). Muhtun diedut seamma guovllus leat maiddái suorggádusain ja goallossániin *aistoilija*, *aistopäinen* jna. 'nággáris, suohpahis olmmoš'. (Gč. distribušuvdnakárta, čuovus 2. Kártii eai leat merkejuvvon dakkár diedut sániin *aisti*, *aistin*, main gažaldagas veadjá leat girjegielas ohppojuvvon hápmi. Buot dáhpáhusain dákkár dieduid ii goitge leat álki caruhit, ja danin kártii leat várra deaivan fárrui maiddái muhtun árbevirolaš suopmaniidda gullameahttun diedut.)

Sátnebearaš lea semantihkalaččat viehka girjjat, ja carenomážit idioma *ajaa aistona* jna. mearkkašumis lea olu variašuvdna. Buot mearkkašumit leat datte šaldumis oktii. Parallelan sáhtta namuhit omd. dakkár sániid go su. *aartti* 'halu, into; viha, kauna; taju, ymmärrys', *oittaa* 'käsittää, huomata' ~ *oitti* 'oikku; tahto, mielihalu' (SSA s.v.) ja sá. *miella*, mas lea maiddái mearkkašupmi 'hálo, áigumuš'. 'Áddema' mearkkašumi sáhtta atnit sekundáran 'fuomáseami, áicama' ektui, dasgo mearkkašumi nuppástusaid hálti lea dábálaččat konkrehtas abstráktii, ja danin maiddái konkrehta 'áicamii' čujuheaddji vearbbat dávjá sekundáralaččat sirdásit 'áddema jna.' mearkkašupmái: vrd. omd. eaŋgalasgiela *see* 'oaidnit; áddet', ja duiskkagiela *wissen* 'diehtit' ~ láhtengiela *video* 'oainnán', ruoššagiela *видеть* 'oaidnit' (Kluge 1995 s.v.).

SSA fállá sátnái *aisti* guokte vejolaš etymologiija: jogo álgofuolkevuoda sámegiela sániin *áicat* dahje lonema germánalaš sánis **aistē(ja)-*, mas lea gárggiidan gohtagiela *aistan* 'ballat geas nu, gudnejahttit gean nu'. Guktot vejolašvuodat leat merkejuvvon gažaldatmearkkain. Ovttahttima sámegiela sániin ferte juohke dáhpáhusas hilgut, dasgo dat lea jietnadatoahpalaččat veadjemeahttun. Vuoddosámegielas sánis lei konsonántačoahkki **-jhc-*, mii máhčašii sámi-suoma vuoddogiela čoahkkái **-jčč-*, muhto

suomagielas gemináhta *čč njuolggaduslaš ovddasteadeaddji lea *-h-* iige *-st-* (Sammallahti 1988: 523–524). Dasa lassin sámegiela sánis lea vokálakombinašuvdna *ā-e, mii lea eahpeetymologalaš: *dákkár máddagat* eai *máhca boarráset giellahámiide* go vuoddosámegillii dahjege dain eai leat vástagat eará urálalaš gielain.

Germánalaš loatnaetymologiija lea evttohan Koivulehto ovtta artihkalisttis (1976: 248) vuollenohtas; son atná maid sáni *astaita* ‘fuomášit, áicat’ seamma oktavuhtii gullevažžan. Suoma ja germána sánit eai leat semantihkalaččat áibbas lahkalaša, muhto sáhtášii jurddašit sullii čuovvovaš gárggiideami: ‘gudnejahtit’ > ‘váldit vuhtii’ > ‘fuomášit’ > ‘áicat’. Etymologiija lea goitge unohas danin go dat gáibida nuppástusaid abstrákta mearkkašumis konkrehta ‘áicama’ guvlui. Sánis leat maiddái suomagiela suopmaniin hui iešgudetlágan mearkkašumit, muhto miige dain ii čujut álgovuolggalaš ‘gudnejahttima’ mearkkašupmái, mii lea jurddašuvvon germánalaš loatnaoriginálas. Germánalaš loatnasániid etymologalaš sátnegirji LÄGLOS (s.v. *astata*) lea atnán loatnaetymologiija eahpesihkkarin. Maiddái sáni *astaita* gullan sáni *aisti* oktavuhtii orru leamen eahpejáhkehahtti. Muhtun boares sátnegirjiin máinnašuvvon hápmi *aistaita* lea várra čállinfeaila, nugo SSA (s.v. *aisti*; gč. maid s.v. *astaita*) navdá.

Germánalaš loatnaetymologiija heajos beallin lea maiddái dat, ahte dat ii čilge moge sámegielaid sániid. Sámegiela sátnebearaš lea mearkkašumi dáfus hui lahka suomagiela sáni. Dasa lassin sánit leat jietnadathámisetge beales nu sullalaset, ahte dat bágge guorahallat sáhtášiiigo gažaldagas leat loatna goappá nu guvlui, go ovttastahttin sámi-suoma vuoddogiela bokte lea jietnadatoahpalaččat veadjemeahtun.

Lonen suomagielas sámegielaide ii leat vejolaš čilgehus, dasgo suomagiela čoahkki *-ist-* lea buot boares loanain buhttejuvvon vuoddosámegielas čohkiin *št (mas lea oarjesámegiela */jht/*), ja seammaláhkai lea buhttejuvvon su. *-is-* maiddái su. sekvenssas *-isk-* (> vsá. *šk > oarjesámegiela */jhk/*). Vrd. čuovvovaš dáhpáhusaid: su. *paistaa* ‘bassit, steiket; báitit’ > vsá. **pāštē-* > sá. *báitit*, anár. *pāštīd*, su. *muistaa* > vsá. **muštē-* > sá. *muittit*, anár. *muštīd*, su. *läiskiä* ‘stunžet, steanžut’ > vsá. **leaškō-* > sá. *leaikut*, anár. *leaškud*, su. *laiska* > vsá. *lāškē > sá. *láiki*, anár. *lāški* (SSA s.v. *laiska*,

läiskyä, muistaa, paistaa). Muhtun hui maŋjidiš loatnasániin dihttojit dakkár substitušovnnat go su. *maistaa* > sá. *máistit*, muhto substitušovnnas su. */ist/* > sá. */jhc/* ii leat oktage ovdamearka. Dát leage dušše vuorddehahti, dasgo dákkár substitušovdnii ii livčče fonehtalaš, fonotávttalaš iige etymologalaš motiiva. Lassin *áicat* ii sáhtášiige leat maŋjidiš loatna, dasgo dan distribušovdna sámeielain lea viiddis.

Áidna vejolašvuohtan báhcá lonen sámeielas suomagillii. Dát čilgehus heivege sániid jietnadathápmái oalle bures. Mudui jietnadatsubstitušovnnat guorrasit dábálaš njuolggadusaide, ja áidna ášši mii gáibida carenomáš čilgehusa lea sámeielas čoaški */hc/* buhtten suomagielas čohkiin */st/*. Dátge lea áibbas áddehahti; affrikáhta */c/* lea buhtejuvvon metatehtalaččat, dasgo čoaškki */ts/* ii lean loana vuostáiváldi gielas lobálaš. Dálá suomagielas dat gal lea lobálaš (omd. *paitsi, seitsemän*), muhto dákkár jietnadeapmi lea oalle maŋjit girjegielas leavvan iešvuohta. Suomagiela suopmaniin leamaš árbevirolaččat čoaški */ts/* sajis */tt/*, */ht/*, */ss/* jna. Dušše Gárjilis Ladogajávrrri birrasiin dihttojit dakkár ovddastusat go */ts/* ja */ttš/* (Rapola 1947: 27–29; Kettunen 1981, kárta nr. 8). Sámeielas */h/* fas lea báhcán almmá substituhtahaga dasgo čoaškki ***/ihst/* djd. livččii leamaš áibbas veadjemeahtun suomagiela fonotávssa dáfus.

Semantihkalaččat loatnaetymologiiija ii gáibit ereonmáš duodaštusa; sámeielaid sátnbearraša mearkkašumit ‘áicat’ ja ‘áddet, ipmirdit’ leat čielgasit maiddáii vuoddu suomagiela sátnbearraša mearkkašumiide. Suomagiela sátnbearrašii leat maid gárggiidan máŋgalágan sekundára mearkkašumit, maidda leat goit valjis parallelat. Sátnái *aisti* dás evttohuvvon sápmelaš loatnaetymologiiija lea aiddo semantihkalaččat buoret go ovdal evttohuvvon germánalaš loatnaetymologiiija. Sámeielaid sáni álgovuoddu báhcá goitge dovdameahtumin.

5.3. *alkea* ‘álki’

Su. (sierra variánttat ja suopmanhámit) *alkea, alkeas, alkkea, alkkias, alkis, alahkia* ‘helppo; mukava; väljä, avara; avulias; sopiva, hyvä, hyödyllinen’, (suorgg.) *alkkiisti*

'helposti' (SSA s.v. *alkca*; SMSAm), *aljeta* (: *alkenc-*) 'blifva tjenlig, passlig, lämplig, beqväm, lätt' (Lönnrot 1874–1880; cai suomandiedut)

< vsá. *ālhkējē 'álki' (YSS nr. 47) || lul. *aalhkije* 'lett, lettvent' (SNO s.v.) | ubm. *al'hkaja* 'leicht' (WWM s.v.) | biht. *aal'hkie* (YSS) | jul. *al'hkē* 'lätt (ej om vikt), bekväm' (LuW s.v.) | sá. *álki* 'lett, bekvem' (LO s.v. *al'ke*) | anár. *álkkee* 'leicht' (IW s.v.) | nuort. *a'lkkí* 'helppo' | gield. *ālkēv* id. (KoKS: 10)

Sátni *alkca* ja dan variánttat dihttojit golmma sierra guovllus. Sáni hámis ja mearkkašumis lea ollu variašuvdna. Máttaoarjesuopmaniin Raumas ja dan birassuohkaniin lea anus hápmi *alkca* 'vuogas, álki; luomus'. Earalágan variánttat dihttojit Máttá-Nuortabadaeatnamis, Davvi-Hämes ja Gaska-Suoma suopmaniid oarjeosiin: *alkis*, *alkkea*, *alkeas* ja *alkkias*. Sániid mearkkašumis lea maid girjjatvuolta; SMSAm:s leat diedut mearkkašumiin 'álki', 'luomus', 'veahkkái', 'geargat' ja 'heivvolaš, buorre, anolaš'. Muhtun diedut leat maid adbvearbasuorggádusas *alkkiisti* 'álkit'. Goalmmát distribušuvdnaguovlu lea Davvi-Suoma suopmaniin, gos dihttojit iešgudetlágan variánttat seamma mearkkašumiin go máddelabbosge. Deivvolaš diedut leat maid Davvi-Nuortabadaeatnamis, Ii ja Oulujoki suohkaniin. Ii-guovllu suopmanis sátni lea hámis *alahkia*, ja sullalas jietnadathápmi *alhkias* lea merkejuvvon muitui Gihttelis. (Gč. distribušuvdnakártta, čuovus 3.)

Äimä (1908: 8) lea evttohan sátnebearrašii sápmelaš loatnaetymologijja: originálan livččii leamaš dat sámegeielaid sátnebearaš man ovddasta sá. *álki*. SKES lea atnán dán etymologijja eahpesihkkarin muhto vejolažžan ("ehkä < lp"); Ii suopmana hápmi *alahkia*, Soadegili *alkkias* ja Ähtäri ja Lappajärvi *alkis* leat goitge adnon sihkkaris loatnan sámegeielas. SSA fas lea váldán čavgadabbo oainnu: oppa loatnaetymologijja lea adnon eahpesihkkarin ("? < lp"), muhto sivva eahpesihkkarvuhtii ii leat almmuhuvvon.

SKES ovdan buktin oainnu lea váttis áddet, dasgo dat rihkku dan etymologalaš dutkamuša vuoddoprinsihpa vuostá, ahte ovttá sánis lea dušše okta álgovuoddu. SKES namuhan Ii jna. suopmaniid sániid ii sáhte sirret sátneartihkalis máinnašuvvon *alkca*-variánttas, dasgo dat leat jietnadathámi dáfus nu lahkalaš ja sániid mearkkašupmi lea identalaš. Jos Ii,

Soadegili, Lappajärvi ja Ähtäri sánit leat lonejuvvon sámegielas, lea veadjemeahttun ahte seamma sáni eará suopmanvariánttain livččii eará álgovuoddu.

Äimä ovdan buktin loatnaetymologijja lea muduige nu jáhkehahti, ahte SKES ja SSA várrugas doaladupmi lea dárbbašmeahttun. Sáni jietnadathámis lea suomagiela suopmaniin oalle máŋggalágan molsašuddan, man ii leat vejolaš čilget suomagiela iežas vuodul. Variašuvdna čielgá sápmelaš loatnaetymologijain, vaikko Äimä ii leatge dáid čilgehusaid buktán ovdan; dát lea fámoláš ágga su loatnaetymologijja beales. Hámit, main lea sátneloahpas *-s* (*alkis*, *alkeas*, *alkkias*), leat lonejuvvon sámegielaid atribuhttahámis (vsá. **ālhkējēs* > sá. *áلكis*, lul. *aelhkies* jna.), ja earát fas ovddastit predikatiivahámi **ālhkējē*. Maiddáii variašuvnna maŋnestávvaliid vokálain (muhtumin *-i-*, muhtumin fas guovtti stávvalii gulli vokálasekvensa *-ca-* dahje *-ia-*) sáhtta čilget sámegiela sekvenssa **-ējē-* iešgudetlágan buhttemiiguin. Su. *-i-* sáhtta gal prinsihpas ovddastit maid kontrákšuvdnavokála, mii lea šaddan juos *-j-* leamaš jávkan loatnaaddi sámegielas. Hámiid, main lea *-ca* ~ *-ia*, sáhtta dulkot maid heiveheapmin suomagiela dábálaš adjektiivasuorggádustii. Hápmi *alkkias* (= girjegielá ***alkkeas*) goitge guige, ahte dát heiveheapmi lea sekundára; suomagielas eai leat adjektiivvat, main suorgása *-ca* maŋjáii livččii lasihuvvon nubbi suorggis *-s* (Tuomi 1980), ja gažaldagas ferte nappo leat njuolggolotna atribuhttahámis **ālhkējēs*.

Earenomáš fámoláš duodaštusat lonema beales leat Ii ja Gihttela suopmaniid hámit *alahkia* ja *alhkias*, mat eai čuovo suomagiela fonotávssa njuolggadusaid. Dat ovddastivčče girjegielá hámiid ***alhkea* ja ***alhkeas*, main lea suomagiela fonotáksii gullameahttun konsonántačoahkki */lhk/*. Earenomáš jietnadathápmi čielgá loatnaetymologijain. Sámegiela *álki*-sánis leamaš čoahkki */lhk/* jo vuoddosámegielas, ja sátni ii leat Ii ja Gihttel suohkaniin lonedettiin, iige das maŋjáge, vuogáiduvvan suomagiela jietnadatvuogádahkii.

Semantihkalaččat loatnaetymologijja lea maid hui čielggas. Suomagiela sániin dihtto mearkkašupmi ‘álki’, mii lea sámegielain. Suomagielas leat maid (sekundára?) mearkkašumit ‘vuogas’, ‘luomus’ ja ‘veahkkái’ jna. ‘Vuogas’ ja ‘álki’ leat nu lagas doahpagat, ahte daid ovttahttin ii gáibit sierra duodaštusaid, ja maiddáii sámegiela sániin

leat mearkkašumit mat guigejit dán guvlui: omd. LO (s.v. *al'ke*) jorgala davvisámegiela sáni *álki* maiddái 'bekvem', ubmisámegielas WWM:s fas leat dakkár geavahanovdamearkkat go *die le al'hkaja* 'jetzt haben wir gut Zeit, haben wir keine Eile'. 'Vuohkkasis' fas beassá 'lupmosa' mearkkašupmái. Parallelan heive eangalasgiela *easy* 'álki; vuogas; luomus (bivttas) jna.', *ease* 'buorre dilli, vuogasvuohhta', mat leat loanat boares fránskkagiela sánis *eise* 'empty space, comfort, leisure' (Klein 1966–1967 s.v. *ease, easy*). Mearkkašumi 'veahkkái' šaldun dása lea maid vejolaš: vrd. su. *helppo* 'álki', mii lea čilgejuvvon loatnan vuoddogermánalaš sánis **helpa-* 'veahkki', vrd. eangalasgiela *help* (LÄGLOS s.v. *helppo*; vrd. SSA s.v.).

Suomagiela sáni *alkea* ja dan variánttaid sáhtta nappo hui bures čilget sápmelaš loatnan. Eará dohkálaš čilgehusat eai leat evttohuvvon. Sániid ii sáhte ovttastahttit sámi-suoma vuoddogiela bokte: sámegiela sátni gáibidivčče suomagielas hámi ***älkkä(jä)* djđ., ja su. *alkea*-hámi njuolggaduslaš vástta fas livččii sá. ***vuolgat* : *vuolgad-*. Lonon suomagielas sámegielaide ii leat vejolaš, dasgo dalle suomagiela sierra suopmanhámiid jietnadoahpalaš earenomášvuodat bázášedje čilgekahtta. Distribušuvnnalaš kriterage ii doarjjo dákkár dulkoma, dasgo sátni dihtto buot sámegielain earret darjjisámegiela, muhto suopmelaš gielain dušše Davvi-Suomas ja báikkuid suomagiela oarjesuopmaniin.

5.4. *julku* 'čuolggu'

Su. *julku* 'puinen vääntökanki, salko, riuku, tukipuu tms.' (SMS s.v.)

< vsá. **čuolkōj* 'čuolggu' (YSS nr. 193) || lul. *tjoelke*, (cahpenjuolgg.) *tjoeltje* 'stang til å sette garn ut i sjøen, skjøtestang' (SNO s.v.) | biht. *tjuolkuoh* (YSS) | jul. *tjuolkōi* 'stång med vilken man drar nät under isen...' (LuW s.v.) | sá. *čuolggu* 'brekkstang, spett; stang som brukes til å føre fiskegarn under isen med' (LO s.v. *čuolgo*) | anár. *čuálguj* 'Stopfnadel; langer hölzerner Hebelarm' (IW s.v.)

Suomagiela sátni *julku* 'čuolggu' lea anus Davvi-Häme, Davvi-Satakunta ja Gaska-Nuortabadaeatnama suopmaniin (gč. distribušuvdnakárta, čuovus 4.) Sátni ii leat etymologalaš sátnegirjiin SKES ja SSA. Äimä (1908: 12) lea goitge evttohan dasa

sápmelaš loatnaetymologijja: loatnaoriginálan livččii su mielde leamaš sáme giela sátni *čulku*. Dát etymologijja lea goitge semantihkalaččat eahpejáhkehahtti, iige jietnadatoahpalaččatge áibbas dievaslaš: sáme giela čoahki *lk (/lkk/)* substituhntan suomagielas vuorddášii buorebutge čoahki *lkk*. T.I. Itkonen (1948 I: 101) lea maiddáí máinnašan sáni *julku* sápmelaš loatnasániid listtustis. Dán gáldus etymologijjat eai leat čilgejuvvon dárkileappot, muhto T.I. Itkonen veadjá leat guorrasan Äimä čilgehussii, dasgo su listtus leat mánggat earáge Äimä etymologijjat.

Äimä loatnačilgehusa ferte hilgut semantihkalaš váttisvuodaid dihte ja danin, go sátnái gávdno heivvolabboge sápmelaš loatnaoriginála. Su *julku* lea buoremusat čilgemis loatnan vuoddosáme giela sánis **čuolkōj*, mas lea gárggiidan ee. sá. *čuolggu*. Sáme giela sánis lea boares etymologalaš vástta suomagielas, su. *salko* ‘vážus, stággu’, ja vástagat leat viidát earáge urálalaš gielain (gč. SSA s.v. *salko*). Dás evttohuvvon loatnačilgehus lea jietnadatoahpalaččat njuolggaduslaš: substitušuvdnii *č-* *-> j-* duohkevokála ovddabealde leat mánga parallela, omd. su. *jolma* ‘čoalbmi’ < sá. *čoalbmi*, su. *juovoa* < sá. *čuovvut* (SSA s.v.), ja nu maiddáí sáme giela *uo-*diftoŋga buhttemii su. *u:*in lossa konsonántačoahki ovddabealde: vrd. su. *tunturi* < sá. *duottar*, su. *pulju* < sá. *buolža* (SSA s.v.), su. *purnu* < sá. *buordna* (gč. 5.12.). Etymologijja lea maiddáí semantihkalaččat lunddolaš. Sáme- ja suomagiela sátnebearrašiid mearkkašumit leat geavadis seammát.

5.5. *kelo* ‘soarvi’¹

Su. *kelo* ‘pystyyn kuivunut, kuoreton puu, tav. mänty’, dávjá goallossátnin *kelohonka*, *kelopuu* (SSA s.v. *kelo*¹, SMSAm) | gárj. *kelo(i)*, *keli* ‘pystyyn kuivunut kuoreton mänty, kelo’ (KKS s.v.) | lyd. *kelo*, *kel’i* ‘kelo(puu)’ (LMS s.v.)

---

¹ Lean jo almmustahtán dás giedahallon etymologijja earálágan hámis (Ante Aikio 2001b). Máinnašuvvon artihkala čáledettiin in vuos lean fuomášán etymologijja dáfus dehálaš lullisáme giela sáni, mii lea siterejuvvon sátneoasis. Sáhtá fuopmášahttit, ahte in dál šat anášii iežan 2001 ovdan buktin etymologijja (dalá hámistis) dohkálažžan, dasgo dat rihkku dan gáibádusa, ahte loatnasátnedutkamušas semantihkalaš kriteri berrešii čuovvut earenomáš jeavddalaččat (gč. 2.1.2.2.).

< vsá. *čele || lul. (Vefsen) *έαλλε* 'Stumpf', (suorgg.) *έαλακ* 'umfallener Baumstamm', (goall.) *έά^hcc^ε-έαλακ* 'nasser, harter, nicht verfault, umfallener Baumstamm' (LaW nr. 459).

Äimä (1908: 17) lea ovttastahtán su. sáni *kelo* vearbain *kelo* 'čallat' ja evttohan daidda seamma sápmelaš loatnaoriginála, vsá. vearbamáddaga *čele- 'čallat', mas leat vástagat buot sámeگیelain (omd. sá. *čallat*; gč. YSS nr. 106). Vearbba *kelo* buohta su etymologiija leage dohkkehuvvon almmolaččat (gč. SKES s.v. *kelota*, SSA s.v. *kelo*), muhto su *kelo*-sáni etymologiija ii leat ožžon guottáhusa. Sihke SKES ja SSA sirrejit dáid guoktin sátnbearašin. Etymologiija hilgun lea dan dáfus áddehahti, ahte sániid mearkkašumi gaskavuolta ii leat čadačuovgi, iige Äimä figgan ákkastallat etymologiija semantihkalaš beali lagabut.

Sátni *kelo* lea liikká bures čilgemis sápmelaš loatnan. Loatnaoriginálan heive buoremusat vsá. nomenmátta *čele, mii lea seilon dušše lullisámeگیelas mearkkašumiin 'guottu' ja (suorggádussan) 'gahččan muorra'. Loatnačilgehus lea jietnadatoahpalaččat jáhkehahti. Parallelan heive aiddo maŋŋidis loatnasátni *kelo*, man sápmelaš álgovuoddu lea almmolaččat dohkkehuvvon. Dasa lassin substitušuvnnas č- > k- su. ovdavokála ovddabealde leat earáge ovdamearkkat, omd. su. *kiekká* < sá. *čiekčá*, su. *kermikká* < sá. *čearpmat* (SSA s.v.). Jietnadatoahpalaš kriterá maiddái čájeha, ahte gažaldagas ii sáhte leat lonen suomelaš gielain sámeگیelaide: jietnadatsubstitušuvdna su. k- > sá. č- livččii veadjemeahtun. Semantihkalaččat etymologiija lea čadačuovgi: suomagiela sáni mearkkašupmi lea 'soarvi', mii lea oalle lahka 'gahččan muora'.

Äimä lea liikká leamaš áibbas riektagis, go son lea veardidan sáni *kelo* sámeگیela verbii *čallat*. Vaikko dás máinnašuvvon lullisámeگیela sátni speadjalastáge álgovuolggalaš loatnaoriginála, dat gullá loahpaloahpas etymologalaččat oktii sániin *čallat*, vaikko sániid dálá mearkkašumit leatge hui guhkin nuppiineaset. Dárkilabbo guorahallan goitge čájeha, ahte mearkkašumit leat bures šaldumis.

'Čallan' ii oro leamen vuoddosámegeiela vearbba *čēle- álgovuolggalaš mearkkašupmi. Muhtun suorggádusain leat relikhtamearkkašumit, mat čujuhit viidasabbo 'šallatvuoda ja garasvuoda' mearkkašupmái, omd. *čallut* 'bli hârd(ere) og glatt(ere)', *čalas* 'hârd og glatt (f. eks. om slipestein, om ved som er godt tørket)' (LO s.v. *čállot, čâlâs*). Dát heive hui bures vuoddun 'soarvvi' dahje eará garra ja šalladis muora máksi sániide. Lea maid fuopmášahti, ahte adjektiivva *čalas* sáhtta LO mielde čujuhit áiddu muora iešvuodaide, mii buktá veardádusa ain lagabui máinnašuvvon lullisámegeiela ja suomageiela sániid. Dán semantihkalaš čilgehusa doarju maid dat, ahte sánis *čallat* lea etymologalaš vástta suomageiela, *sileä*, mii máksá dušše 'šallada' (Sammallahti 1999: 75).

Sáni *čallat* leat ovddit dutkamušas ovttahtán njenegeiela vearbain *selâ*- 'čallat'. Dán etymologiiija fertte goitge hilgut, vaikko SSA (s.v. *keloa*) ja UEW (35) atnetge dan sihkkarin, dasgo sáme- ja njenegeiela sániid jietnadatgaskavuolta lea eahpenjuolggaduslaš. Njenegeiela vokála máhccá vuoddosámojedda *e-vokálii, mii gáibidivččii urálalaš *ä-vokála rekonstruerema (Janhunen 1981: 247); urál. *ä ii goitge leat gárggiidan vsá. *e:n. Dasa lassin sámegeiella gáibida álgovuolggalaš *i-máddaga, muhto vuoddosámojeddas sátnesiskkáldas *l ii leat seilon *i-máddagiin, muhto baicce rievdan *j:n (Janhunen 1981: 250). Njenegeiela sáni álgovuodu sáhtta maid čilget earáláhkai: dat lea suorggádus vuoddosámojedda vearbamáddagis *sel-, man mearkkašupmi lea 'sadjit' (Helimski 1996: 65–66; sátnebearrašis Janhunen 1977: 141), ja dan semantihkalaš álgomotivašuvdna lea danin earalágan go sámegeiela *čallat*-vearbba (vrd. Helimski 1996, gii dás fuolakeahtta guottiha urálalaš etymologiiija). Sámojedda *sel-sátnebearrašii ii leat evttohuvvon eará etymologiiija, muhto dan sáhtta buorebut ovttahttit rekonstruerjuvvon sugr. sániin *šälâ- 'čuohppat' (vrd. sá. *čállit*, ungárg. *szel* 'čuohppat' jna.; gč. UEW: 470–471). Urál. *s > sámoj. *s ja urál. *ä > sámoj. *e lea jietnadalágalaš gárggiidecamit (Janhunen 1981: 247, 250).

Sátni *čallut* lea maid boastut sirrejuvvon vearbba *čallat* oktavuodas etymologalaš girjjálašvuodas, ja dasa lea evttohuvvon nubbi vástta njenegeiela, vearba *sela*- 'goikat' (UEW: 473). Báldalastin lea goitge boastut, dasgo sáni *čallut* ii sáhte sirret sáni *čallat*

oktavuodas, iige dänge njeneaggiela sáni jietnadatoahpalaš gaskavuohta sániin *čallut* leat njuolggaduslaš.

Distribušuvnna vuodul (gč. distribušuvdnakártta, čuovus 5) su. *kelo* lea olu boarráset loatna go vearba *kelo*, mii dihtto dušše davimus suopmaniin. Suomagiela *kelo* vuhtto masá buot suomagiela suopmaniin – dušše Nuortabadaeatnamis ja Varsinais-Suomis diedut eai leat systemáhtalaččat. Dasa lassin sátni lea anus miehtá gárjil- ja lydegiela hállanguovllu, earret Tihvinä ja Tver Gárjila.

5.6. *kiihtää* ‘giktit’

Su. *kiihtää* ‘kiihkottaa’, (suorgg.) *kiihtcä* ‘retlig, retsam, ifrig’ (Lönnrot 1874–1880 s.v.; eai suopmandiedut), (suorgg.) *kiihtyä*, (hárv.) *kihtyä*, *kiihtua*, *kihtua* ‘yltyä, kiivastua’ (SSA s.v. *kiihkeä*; SMSAm) | gárj. (suorgg.) *kiihtyö*, *kiihtuo* ‘kiihtyä, nopeutua, voimistua, yltyä’ (KKS s.v.)

< vsá. *kiktē- ‘giktit, oalgguhit; gieibmat’ (YSS nr. 404) || lul. *giktedh* ‘være brunstig (om simle, ku)’ (SNO s.v.) | sá. *giktit* ‘få lokket til ngt., til å’ (LO s.v. *gik'tet*), ‘houkutella, yllyttää’ (SSS s.v.) | anár. *kihted* ‘antreiben, hetzen’ (IW s.v.) | nuort. *ke'htted* ‘yllyttää’ (KoKS: 127)

Suomagiela sánis *kiihtää* eai leat seilon suopmandiedut ollege, ja dat dihtto dušše ovtta boares girjjálaš gáldus, Lönnrot sátnegirjjiis (1874–1880). Dát gáldu dovdá maid adjektiivasuorggádusa *kiihtcä*, mii lea maiddá suopmaniin dovdameahhtun. Muhto suopmaniin lea baicce anus sátni *kiihtyä* (hárvenaččat hámit *kihtyä*, *kiihtua*, *kihtua*), mii lea surggiidahtton sánis *kiihtää* refleksiivvalaš vearbasuorgásiin -U-. Dát sátni lea leavvan suoma girjegillii ja dábálaš hállangillii, ja lea dál almmolaččat anus, muhto dat lea álgoálggus leamaš nuortasuopmaniidda gulli sátni, dasgo canas suopmandiedut leat merkejuvvon muitui Davvi-Savos ja muhtun veardde maid Ladoga Gárjilis ja Davvi-Gárjilis. Diedut Davvi-Nuortabadaeatnamis leat jo oalle uhcán, ja máttit oarjesuopmaniin dat leat nu deivvolaččat ahte sátni lea várra leavvan dohko maŋŋá. (Gč. distribušuvdnakártta, čuovus 6.)

Maid sáni mearkkašupmi orru árbevirolaš suopmaniin leamaš gáržžit go dálá gielas. Guokte primára geavahusa vuhttojit: biekkas (*tuuli kiihtyy* ‘biegga garrá’) ja ášus (*hiilet kiihtyy* ‘áššu buollá’). Diedut, mat čujuhit ‘jodálmuvvama’ dahje ‘suhttama’ mearkkašmiide (mat leat dálá gielas primárat) eai leat seamma olu. Gárjilgielas sánis leat semmasullasaš mearkkašumit go suoma suopmaniinge (KKS s.v. *kiihtyö*), muhto sátni lea anus dušše gárjilgiela davimus suopmaniin.

SSA (s.v. *kiihkeä*) geardduha SKES (s.v. *kiihkeä*) ovdan buktin oainnu ja navdá, ahte sánit *kiihtää*, *kiihtyä* gullet várra seamma sátnbearrašii go su. *kiihkeä* ‘arat, giivvis’ ja *kiihko* ‘giivvisvuohta’, ja čilge sámeigiela *giktit*-sáni suopmelaš loatnan. *Kiihkeä* orru leamen suorggádus vuoddosuomagiela máddagis **kikhV-* (guhkes vokála lea sekundára, vrd. omd. est. *kikh* ‘bávččas; giivvisvuohta; hipmu jna.’, vádj. *čihga* ‘sarjáš’, su. (suopm.) *kiihko* (SSA s.v. *kiihkeä*)), muhto máddaga *k:s* ii leat luoddage sánis *kiihtää*. Dán jietnadatoahpalaš beali SSA ii kommentere, muhto dan motiveren lea gal prinsihpas vejolaš. Gažaldagas livččii boares suorggádus **kišk-tä-*, mas mátta **kiškV-* > vsu. *kikhV-*. Álgovuolgalaš *k jávkamis *t-álgosaš suorgása ovddabealde leat muhtun sihkkaris ovdamearkkat: sá. *goldit* < urál. **kulta-* << **kulk-ta-* (suorggádus urál. sánis **kulki-*, mas sámeigiela *golgat* jna.; vrd. sá. *golgadit*, mas lea seamma morfologiija, muhto vokálamáttá: < urál. **kulki-ta-*) (Sammallahti: njálmmálaš diehtu), sá. *luoitit* < **lašta-* << **laš-ta-* (suorggádus sásu. sánis **laški-* > su. *laska* ‘luoitit’; Sammallahti 1998: 200, vrd. SSA s.v. *laska*),² su. *astua* < urál. **ašta-w-* << **ašk-ta-w-* (suorggádus urál. vuoddomáddagis **aški-*, vrd. urál. **aškili-* ‘lávki; lávket’ > su. *askel* jna., gč. SSA s.v. *astua* ja *askel*). Gažaldagas leat várra relivttat boareš morfofonologalaš molsašuddamis, mii lea massán produktiivavuodas jo dolin.

SSA ovdan buktin etymologiija sáhtášii nappo atnit jietnadatoahpalaččat vejolažžan, muhto das lea liikká okta váttisvuohta. Su. *kiihtää* ferte diedusge leat juogalágan oktavuodas sámeigiela sániin *giktit*, ja SSA navdáge sámeigelaid sániid suopmelaš loatnan. Dát čilgehus ii goitge sáhte doallat deaivása, dasgo sámeigiela sánis lea eará álgovuoddu.

² SSA:s orru leamen dán sátnearthkalis juogalágan deaddilanfeaila: čilgehusoasis váilu goitge okta teakstagurgadas.

Lehtiranta (YSS nr. 404) lea čilgen dan suorggádussan čuovvovaš vearbbaš (seammaláhkai maiddái Sammallahti 1998: 108):

vsá. *kike- 'gihkat' (YSS nr. 402) || biht. *kihkat* | jul. *kihkat* | sá. *gihkat* | anár. *kiihad* | nuort. *kiõkkâd* (jietnadatoahpalaččat eahpenjuolggaduslaš, máhcašii vsá. hápmái *kike-) | gield. *kiggeð* | darj. *k̄kknd*

Vsá. *kiktē- lea kausatiivasuorgásiin *-tē- (< urál. *-ta-/tā-; Sammallahti 1998: 91) ráhkaduvvon suorggádus vearbbaš *kike-. Suorggádus ferte leat oalle boaris, dasgo dat lea hábmejuvvon konsonántamáddagis. Sámezielain leat earáge dákkár sevnjodan suorggádusat (omd. *vardit* ← *varra*, *navdit* ← *namma*, *baldit* ← *ballat*, gč. Sammallahti 1998: 108), muhto dát morfofonologalaš proseassa lea massán produktiivavuoda jo vuoddosámezielas.

Sá. *giktit* ii sáhte leat loatnasátni. Dás fas čuovvu, ahte SSA jurdaga su. sániid *kiihtää* ja *kiihkeä* ovttastahttimis ferte hilgut – sániid *kiihtää* ja *giktit* mearkašumit ja jietnadathámit leat nu lahkalaša, ahte dat illá lea soaittáhat. Vejolašvuohtan báhcá dat, ahte *kiihtää* lea juogo sámezielaid sáni etymologalaš vástta dahje boares sápmelaš loatnasátni. Jos sániid *giktit* ja *kiihtää* ovttastahttin oktasaš sámi-suoma vuoddogiela álgohámi bokte ii leat vejolaš, báhcá lonen áidna vejolašvuohtan.

Sániide *gihkat* ja su. *kiihtää* sáhtášii gal sáme- ja suomagiela jietnadatnuppástusaid vuodul rekonstrueret álgohámi *kiiktä-. Dát ii goitge heive oktii dainna, ahte sámeziela *giktit* lea álgoálggus suorggádus sánis *gihkat*. Sudjan dása lea, ahte vsá. máddaga *kike-sátnesiskkáldas *k ii leat dán sánis álgovuolggalaš, muhto máhccá baicce urálalaš vuoddogiela jietnadahkii *x (dán fonema birra dárkileappot gč. Janhunen 1981: 239–246). Sánis leat čuovvovaš vástagat eará urál. zielain: su. *kiima* 'gipmi, gicibmi' (nominála suorggádus vearbamáddagis **kii-, vrd. omd. *kuolema* 'jápmin' ← *kuole-* 'jápmit'), komi *koj-*, hanti *kōj-*, manjsi *kij-* 'gihkat', unjárg. *kej* 'hálo, hipmu, (seksuála) návddašcapmi' (SSA s.v. *kiima*). Sammallahti (1988: 543) rekonstruere sugr. álgohápmi *kixi-. Sáhtta

ákkastallat, ahte jietnadatnuppástus $*x > *k$ lea innovašuvdna mii guoská dušše sámegielaide, iige dat lean vel dáhpáhuvvan sámi-suoma vuoddogielas.

Muhtun dutkit leat rekonstruieren diippa $*(C)Vxi-$ máddagiidda guhkes vokála vuosttas stávvalii ja konsonántta $*x$ sadjái klusiilla $*k$. Sámegiela ovddastus orruge čujuheamen aiddo dákkár álgohápmái, ja suomagiela ovtastávval ovddastus lea čilgejuvvon jietnadatlágain $*k > \emptyset$ guhkes vokála mañis (Erkki Itkonen 1949). Janhunen (1981: 243–244) fas rekonstruerei iežas vokalahistorjjalaš teorijas dáidda sániide fonema $*x$. Su čoavddus lea nappo oalle seammalágan go omd. Collindera (1960: 105–107) ja mánggaid eará urálisttaid, geat jurddašedje ahte dain sániin lea álgoálggus leamas konsonánta $*\gamma$ (Janhunen rekonstruere konsonántta $*x$ maiddá eará posišuvnnaide, maidda árbevirolaččat ii leat rekonstruerejuvvon $*\gamma$, gč. Janhunen 1981: 239–243). Sammallahti ovttastahtii dán guokte dulkoma nu, ahte son rekonstruerei urálalaš vuoddogillii sániide fonema $*x$, muhto postulerii suoma-volgalaš jietnadatlágaid, mat dagahedje vokála guhkkuma $*x$ ovddabealde, mas mañná $*x$ gahčai oktii $*k$:in (Sammallahti 1988: 523). Sammallahti mielde nappo omd. urál. $*mexi-$ 'vuovdit' lea gárggiidan čuovvovaččat: $*mexi- > *mcexi- > suvolg. *mexki-$.

Čilgehussii laktása okta čuolbma. Dainna ii sáhte čilget Sammallahti rekonstruieren sugr. sániid $*m̄xi$ 'eana' ja $*s̄xi-$ 'boahit' ovddastuvvama suomelaš gielain ovtastávval hámis (su. *maa*, *saada*). Sániin lei konsonántta $*x$ ovddabealde vokála $*j$, mii lea mañnelis gahččan oktii $*a$:in (Sammallahti 1988: 522). Dain dáhpáhúsain lea váttis jurddašit vokála guhkkuma ovdal jietnadatnuppástusa $*x > *k$, dasgo guhkes vuollegis vokálat eai árbevirolaččat rekonstruerejuvvo suoma-volgalaš vuoddogiela fonemaparadigmai. Rekonstrukšuvnnat $*maaki$ ja $*saaki-$ djd. nappo gáibidivčče odđa fonema $*aa$ postulerema, mii ii leat ekonomalaš čoavddus. Jos fas navdá ahte vokála lea seilon dain dáhpáhúsain oanehažžan, ii leat čilgehus $*k$ jávkamii suomagielas. Álgovuolggalaš $*k$ lea juohke dáhpáhúsain seilon suomagielas vuollegis vokála mañábealde (omd. *sakea* < *sásu. *sakita*, *käki* < *sásu. *käki*). Dáid dáhpáhúsaid vuodul ferte nappo navdit, ahte $*x$ lei vel sámi-suoma vuoddogielas ichčanas fonema ja opposišuvnnas $*k$:in (vrd. goitge Sammallahti 1998: 190). Lasseargumentan sáhtta vel namuhit suomagiela sáni *sää* 'sáigu',

man sáhtta ovttaštahtit čuovvovaš sániiguin: komi, udmurt *si* 'Faden, Faser, Haar, Haarfader', hanti *söγ* 'Haarflechte', *söγ-* 'flechten', manjsi *sāw* 'Flechte', *sāw-* 'flechten', *šäär* 'Pferdeschweif', unġ. *szó* 'weben, wirken, spinnen', *szőr* 'Haar' (vrd. SSA s.v. *sää*, UEW: 471, 886). Sugr. álgohápmiin sáhtta rekonstrueret **sāxi*; unġár- ja manjsigiela hámit, main lea *-r*; speadjalastet suorġgádusa **sāxi-rä*.

Ovddabealde namuhuvvon ákkaid lassin sáhtta vel fuopmášahttit, ahte mordvagielas **x* ii iešalddes goasge gahččan oktii konsonánttain **k*, ja daninge jietnadatláhka **x > *k* ii goitge suoma-volgálaš áigebajis livčče vejolaš. Mordvagielas **k* lea vokálaid gaskkas rievdan *j:n* ovdavokálaid ja *v:n* mañjevokálaid mañis. Konsonánta **x* goitge ovddastuvvá *j:n* maiddá mañjevokálaid mañis. Dán duodaštit sániid **toxi-* 'buktit' ja **sġxi-* 'boahtit' vástagat mordvagielas: *tujems* 'buktit' ja *sajems* 'oažžut'. Dasgo ovddastusain lea erohus, jietnadagat eai sáhte leat gahččan oktii. (Vrd. Bartens 2000: 38.)

Sámegiela sátni *giktit* lea áibbas njuolggáduslaš ráhkaduvvon boares suorġgádus sánis *gihkat*. Surggiidahttin ferte leat dáhpáhuvvan vuoddosámegielas dakkár muttus, ahte nuppástus **x > *k* lei jo ollašuvvan, muhto konsonántamáddagat ledje ain produktiiva morfofonologalaš albmanus. Su. *kiihtää*-sáni loatnaetymologiija dáfus lea dehálaš, ahte suorġgádus ii sáhte leat ráhkaduvvon ovdal vuoddosámegiela ja vuoddosuomagiela sierraneami (sámi-suoma vuoddogielas), dasgo dalle máddagis lei ain konsonánta **x*; nuppástus **x > *k* ii lean dáhpáhuvvan. Juos suorġgádus livččii hábmejuvvon ná árrat, dat galggašii leat áibbas earálágan jietnadathámis sihke suomelaš ja sápmelaš gielain. Dáin gielain leat boares sevnnojdan suorġgádusat eará dakkár sániid konsonántamáddagiin, main leamaš urál. **x*, iige ovttasge dain dát jietnadat ovddastuva **k:n* dálá suomelaš ja sápmelaš gielain. Vrd. čuovvovaš dáhpáhusaide:

su. *soutaa* (buot suomelaš gielain) 'suhkat', sá. *suvdit* (canas sámegielain) < **suvta-* << **sux-ta-* ← urál. **suxi-* 'suhkat' > sá *suhkat*, manjsi *tow-*, selkup *tu-* jna. (SSA s.v. *soutaa*; rekonstrukšuvnnas Janhunen 1981: 245.)

su. *noutaa* ‘viežžat’, gárj. *noutoa* ‘čuovvut’, (?) sá. *njuvdit* < *núvta- << *núx-ta- ← sugr. *núxi- < urál. *nóxi- ‘čuovvut, guorrat’ > hanti *нóγәл*- id., njeneč *ńodā*- id. jna. (SSA s.v. *noutaa*; rekonstrukšuvnnas Janhunen 1981: 245). Sámegeiela jurddašuvvon vástagis leat semantihkalaš váttisvuodat, ja SSA navdá dan eahpesihkkarin. Vrd. goitge dakkár dáhpáhusaide go omd. su. *painaa* ‘deaddit, njuvdit’, *painaltaa* ‘mannat johtilit’ ja eanjalasgeiela *press* ‘deaddit, njuvdit’, *press on* ‘figgat d. doapmat ovddosguvlui’.

su. *neiti*, *neito* (eanas suomelaš gielain) ‘nieida’, sá. *nieida* (buot sámegeilain) < *näjt (> sá.) ~ *nejti (> su.) ? << *näl-ex-ti ← urál. *näxi ~ *nexi ‘nisu’ > su. *naa-ras* ‘njinjǵálas’, *na-inen* ‘nisu’, mordva *ńi* id., unġárg. *ńó* id. jna. (SSA s.v. *naaras*, vrd. maid s.v. *nainen*; sániid *nieida* ja *neiti* lea dán oktavuhtii (eahpesihkkarin) laktán Sammallahti 1988: 539). Sáni *neiti* vásttan leat dábálaččat (omd. SSA s.v. *neiti*) adnon maddái komi ja udmurt *ńil* ‘nieida’, muhto daid ferte jietnadataohpalaš kriterá vuodul hilgut. Komi ja udmurt *j*-vokála sáhttá speadjalastit suoma-ugralaš vuoddogiela vokálaid *u, *ü, *uu ja *ee (Sammallahti 1988: 524–531, 533–534), mat eai heive sáme- ja suomagiela sániiguin oktii. Dasa lassin perbmelaš gielaid *l gáibidivččii čeahki *jδ iige *jt rekonstruerema; perbmelaš gielain lea dáhpáhuvvan nuppástus *δ > *l konsonántačohkiin, vrd. urál. *käwδi ‘báddi’ > komi *keł*, udmurt *kal* (SSA s.v. *köysi*; rekonstrukšuvnnas Sammallahti 1988: 545, mas perbmelaš vástagat eai leat váldon vuhtii). Goitge *δ livččii konsonántta mañis galgan seailut anárašgielas (vrd. *käwδi > anár. *kievdā*); doppege sánis lea goitge čeahkki *-id-*. Sáme- ja suomagiela gaskasaš eahpenjuolggaduslaš *ä ~ *e -molsašuddamis *j ovddabealde, mii vuhtto sánis *nieida*, lea nubbiga ovdamearka: sá. *ráigi* (< sásu. *räjkä) ~ su. *reikä* (< sásu. *rejkä). Etymologijja lea datte oalle eahpesihkkar, dasgo suorggis **-ti* ii leat čielgasit identifiseremis.

su. *säie* ‘sáras’ < *säjk-iš ? << *säx-k-iš ← sugr. *säxi ‘guolga, vuokta djđ.’ (> su. *sää*, komi, udmurt *si*, jna. (gč. bajábealde; SSA)). Suorggádusa *k-ávdnasa identitehta ii leat áibbas čielggas, muhto várra lea gažaldat boares nominálasuorgásis **-ka/-kä*, mii ii leat dálá gielain šat produktiiva, muhto dihtto boares suorggádusain, omd. sá.

dolgi < sugr. *tulka < urál. *tuxl-ka (Janhunen 1981: 241), su. *poika* ‘gánda’ < sugr. *poj-ka ← *poji (Sammallahti 1988: 547), sá. *bakku* < sugr. *püŋ-kä-w ← *püŋi (vástagiin SSA s.v. *pyy*), sá. *goaigi* < *koj-ka ← sugr. **koji-* ‘varris’ (odda etymologiija; máddagis *koji gč. SSA s.v. *koira*).

Dáin dáhpáhusain urál. *x lea suorgásii gulli konsonántta ovddabealde rievdan beallevokálan, mii lea dasto rievdan diftongga maŋjeladasin vuoddosuomagielas. Beallevokála lea leamaš *v ain jo labiála vokála maŋis ja kánske *j illabiála vokála (*ä) maŋis (jos sániid *neiti* ja *säie* etymologiijat dollet deaivása). Sekvenssas *uvC labiála vokála lea luoitán ovttá ceahki vuollelabbui; sudjan dása lea várra leamaš dissimilašuvdna čuovvovaš beallevokálas. Dat orru leamen njuolggaduslaš jietnadatnuppástus vuoddosuomagielas, dasgo dat dihtto guovtti sánis, eaige vuosteovdamearkkatge leat.

Juos suorggádus **kix-tä-* livččii hábmejuvvon jo sámi-suoma vuoddogielas, dat livččii rievdan lagamusat hápmái **kijtä-* djd., mas livččii šaddan dálá suomagillii **kiitää (dákkár sátni leage, muhto áibbas eará mearkkašumis). Sámegielas dat fas livččii várra sullii hámis **giidit (< vsá. **kijtē-*, vrd. *suvdit* < vsá. **suvtē-* << **sux-ta-*). Sátni *giktit* lea nappo surggiidahtton easkka vuoddosámegielas nuppástusa *x > *k maŋŋá.

Suoma- ja gárjilgiela *kiihtää* ferte leat sápmelaš loatnasátni. Jietnadatgaskavuodaid dáfus dákkár dulkomii ii leat miige eastagiid. Vokálat guorrasit etymologalaš substitušuvdnamálliide (su. *ii* ~ sá. *i*, su. maŋŋástávvala *ä* ~ sá. *i*). Sámegiela *kt* lea buhtejuvvon *ht*:in danin go *kt* ii leat leamaš lobálaš čoahkki vuostáiváldi gielas. Prinsihpas sátni livččii sáhtán maid lonejuvvot jo ovdal nuppástusa *kt > *ht* suomelaš gielain, ja das maŋŋá dat livččii oassálastán dán jietnadatnuppástussii. Dát fal gáibidivččii hui árra lonema, mii ii dán dáhpáhusas leat jáhkehahti, dasgo sátni dihtto dušše suoma nuortasuopmaniin ja gárjilgiela davvisuopmaniin.

5.7. *kortata* ‘goardit; vuorjat’

Su. *kortata*, (hárv.) *korstata*, *korssata* ‘korventaa (esim. teurassian karvoja t. sorkkia), paahtaa (aurinko)’; (*kortata* maiddái:) ‘pyytää, vaatia, haalia, tavoitella, kurkottaa, kaivaa esiin, penkoa; kähveltää’ (SSA s.v.), ? *kortto* ‘heittiö, hävytön ihminen, piru’ (SSA s.v. *korttaa*) | gárj. *kortata* ‘harata, haalia, kiskoa’ (KKS s.v.)

< vsá. **koartē-* ‘goardit’ (YSS nr. 481) || lul. *gårtedh* ‘varme, hete sterkt (om ild); gjøre (sol)brent; utsette for hete, la stekes’ (SNO s.v.) | ubm. *gårdeet* (YSS) | biht. *käär'tiet* (YSS) | jul. *kår'tēt* ‘bränna, steka, gassa (om solen, elden)’ | sá. *goardit* ‘(op)varme svært, steke (på) (om solen og om lid); varme; steke litt (uten bruk av panne); behandle hårt, drive svært, jage på; tigge påtrengende om, forlange, absolutt ville ha’, (suorgg.) *goardu* ‘en som er svært fordringsfull, urimelig streng på sine krav, eller som holder stive priser’ (LO s.v. *goar'det*, *goar'do*) | anár. *koardid* ‘intesiv glühen, leuchten, scheinen; (von der Sonne:) verbrennen, sengen’ (IW s.v.) | nuort. *kuárddad* ‘korventaa (mm. kynittyä vesilintua)’ | giield. *koārdeδ* id. | darj. *koārdad* id. (KoKS: 134–135)’

Suomagiela sátni *kortata* ja dan hárvenaš variánttat *korstata*, *korssata* leat anus mearkkašumis ‘goardit’ viehka gáržžes guovllus Máttanuorta-Häme suopmanis ja dan birrasiin. Guokte diedu leat maiddái davvisuopmaniin, muhto doppe gažaldat lea várra sierranas, áibbas maŋŋidis sápmelaš loanas; dát parallela doarju maiddái máttit suopmaniid sáni sápmelaš álgovuodu. Dasa lassin sánis leat diedut viehka viiddis guovllus suomagiela nuortasuopmaniin, earenomážit Gárjila gutkos, Ladogajávrrri davábealde ja Davvi-Savos. Davveoarjin distribušuvdna ollá gitta Davvi-Nuortabadaeatnama rádjai. Dán viiddis guovllus sánis leat goitge nuppelágan mearkkašumit ja olu semantihkalaš variašuvdna. Vuoddomearkkašupmin sáhtta caruhit ‘vuorjat, fáhtit jna.’, ‘faŋuhit’, ‘roggat, skurbat (man nu ráiggi)’, ‘váldit lobihaga, vuovdduštít, livkalit, suoládit’. (Gč. distribušuvdnakárta, čuovus 7.)

Sáni *kortata* etymologalaš vásttan leat adnon sá. *goardit*, mordvagiela *kurtams* ‘sengen, versengen’ ja marigiela *korðem* ‘beräuchern (der Opferpriester vor dem Beginn des Gebiets)’ (UEW: 186–187). Sáme-, mordva- ja marigiela sániid ovttastahttin gaskaneaset

leage hui jáhkehahti, ja daid oktasaš álgohápmiin sáhtta njuolggaduslašččat rekonstrueret sugr. *korta-. Suomagiela sáni buhta etymologijias goitge leat jietnadatoahpalaš váttisvuodat: dat gáibidivččii suomagielas konsonántačoahki *rt maŋneladdasa sprorádalaš geminašuvnna (*korta- > *kortta-). Dákkár eahpenjuolggaduslaš jietnadatnuppástussii ii goitge leat diedus oktage čielga parallela, ja gažaldagas livččii nappo áidna ovdamearka dákkár gárggiideames. Muhtun dakkár suomagiela sániide, main lea golmma konsonántta čoahkki, leat gal evttohuvvon urálalaš etymologijiat, muhto oktage dáin etymologijain ii oro leamen jáhkihahti.

Sániid *kortata* ja *goardit* jietnadatgaskavuolta iešalldes guige lonemii sámegeielas. Klusiila sonorántta maŋis lea dávjá buhttejuvvon gemináhtain suomagiela sápmelaš loatnasániin, omd. su. *kenttä* 'gieddi' < vsá. *kientē (> sá. *gieddi*) (Äimä 1908: 18, Koivulehto 1989: 47–48), sá. *iltti* 'alddas' < vsá. *eltes (> sá. *alddas*) (Äimä 1908: 9–10), *nulikka* 'njolgi' < vsá. *nolkē (> sá. *njolgi*) (SSA s.v.), *tamppi* 'dábba' < vsá. *vāmpē (> sá. *dábba*) (SKES s.v.). Sudja dán substitušuvdnii ii leat áibbas čielggas, muhto sivvan sáhtáši leat omd. dat, ahte vuoddosámegeielas guovtti konsonántta čoahkit leat (ain juo gievrras dásis) sáhtán leat fonehtalaččat guhkibut go (vuoddo)suomagielas. Juohke dáhpáhuosas dát jietnadatbuhttemat leat dáhpáhuuvan ovdal omd. konsonántačoahki maŋneladdasa geminašuvnna geahnohis dásis davvisámegeielas, mii lea hui maŋjedis innovašuvdna.

Lonen suomagielas sámegeillii ii leat bures jurddašeames sániid *kortata* ja *goardit* buhta, dasgo sámegeielas sáni sáhtta juohke dáhpáhuosas ovttastahttit njuolggaduslašččat mordva- ja marigiela vástagiiguin. Dasa lassin sáme-, mordva- ja marigiela sániin sáhtta leat nubbi vástta suomagielas. Dáid gielaid vuodul rekonstruerejuvvon álgohámi *korta- sáhtáši speadjalastit maiddái su. *karsi* (: *karte-*) 'veikka dahje riššasákki buollán oassi; skárta; jna.'. Sátnái *karsi* leat evttohuvvon maiddái germánalaš ja báltalaš loatnaetymologijiat (gč. LÄGLOS s.v. *karsi* ja Koivulehto 1979: 135–137). Dás evttohuvvon etymologijia orru goit leamen seamma bures vejolaš. Sániid *karsi* ja *goardit* vokálagaskavuolta ii gal leat jietnadatlagalaš, muhto paralleladáhpáhusat leat liikká mánga, omd. su. *sarvi* ~ sá. *čoarvi*, su. *salmi* ~ sá. *čoaibmi*, su. *kansi* ~ sá. *goavdi* (SSA s.v.). Dáin sániin lea suomagielas

dáhpáhuvvan cahpenjuolggaduslaš máttadiippa sirdáscapmi *o-a > *a-e* (Erkki Itkonen 1977).

Suomagiela variánttat *korstata* ja *korssata* báhcet loatnaetymologiija olis čilgekeahttá. Gažaldagas lea juogalágan cahpenjuolggaduslaš variašuvdna, man duogáš lea eahpečielggas. Dat ii goitge hehte sáni etymologiserema. Dát variánttat leat anus hui gáržžes guovllus, ja hámi *kortata* sáhtta juohke dáhpáhusas ovttačilggolaččat navdit primáran.

Suomagiela sátnbearaš lea semantihkalaččat oalle girjái. Primára 'goardima' mearkkašupmi dihtto lagamusat Máttanuorta-Häme suopmanguovllus, ja eará sajiin sánis leat iešgudetlágan mearkkašumit, maid vuoddun lea juogalágan 'vuorjan'. Dát semantihkalaš variašuvdna doarju loatnaetymologiija, dasgo sekundára mearkkašumit heivejit oalle bures oktii sápmelaš loatnaoriginálain. Goit davvisámegielas sánis *goardit* lea maiddái metaforalaš geavahus mearkkašumis 'vuorjat'. Suomagielas dás leat riegdán maiddái eará sekundára mearkkašumit: gárggiideapme lea leamaš 'vuorjat' > 'iskat oažžut alces' > 'fañuhit, iskat fáhtet juoidá gos nu allagasas, man nu gáržžes sajis' > 'skurbat', ja nuppe dáfus > 'váldit lobihaga, váldit menddo olu, goksit, vuovdduštit'.

Suomagiela vearba *kortata* lea bures čilgemis sápmelaš loatnasátnin. Dan oktavuodas ferte giedahallat maiddái suomagiela sáni *kortto* 'neavri; ilgadis, vuovdás olmmoš jna.', man gaskavuolta sániin *kortata* lea oalle čuolbmái. Sánis *kortto* leat diedut earenomážit suomagiela davvisuopmaniin, gos dan mearkkašupmi lea lagamusat 'neavri, juogalágan bahás vuoigŋa'; sátni geavahuvvo maiddái láivves garrusátnin. Dása lassin *kortto* lea maiddái anus Davvi-Nuortabadaeatnamis, ja deivvolaš diedut leat vel máddelisse (omd. Pielavesi, Virrat). Máttit dieduin sánis lea dábálaččat mearkkašupmi 'ilgadis, vuovdás olmmoš', ja dát boahá oalle lahka vearbba *kortata* mearkkašumiid 'vuovdduštit, goksit jna.'. Nomen *kortto* sáhtášii nappo gullat seamma sátnbearrašii. Suorggáduš *goardu* heivešii semantihkalaččat ja jietnadatoahpalaččat bures loatnaoriginálan. Etymologiija lea datte problemáhtalaš, dasgo sánis *kortto* orru leamen maiddái juoga dahkamuš davvisuopmaniid sániin *korttaa* 'guržet, goartudit'. Dáin sániin vedjet leat maiddái

etymologalaš oktavuodat maiddái sániide *goartut* ja *guoržžu*, *guržet* (gč. SSA s.v. *korttaa*). Lea váttis čilget dáid sátnbearrašiid etymologalaš gaskavuodaid dárkilit. Okta molssaeaktu lea, ahte sá. *goartut* lea loatna su. sánis *korttaa*, mii bealistis lea lonejuvvon sámegeiela vearbbas *guržet*. Sánis *kortto* sáhtášedje leat seahkanan guokte sierranas sápmelaš loana, maid mearkkašumit leat lahkálaga: ‘neavri’ < sá. *guoržžu* ja ‘vuovdás olmmoš’ < sá. *goardu*. Juohke dáhpáhusas dát váttisvuodat eai datte hehte vearbba *kortata* etymologiiija: dat lea juohke dáhpáhusas loatna sá. *goardit*-sátnbearrašis.

5.8. *koskea* ‘guoskat’

Su. *koskea* ‘berühren; schmerzen; betreffen, angehen’, suorgg. (suopm. hárv.) *koskettaa* (SSA s.v.), (hárv.) *kosea* ‘guoskat (geasa nu dahje man nu áššái)’ (SMSAm) | gárj. *koskie* ‘koskea, koskettaa, liikuttaa, sattua, osua, käydä’, *koskettoa* ‘koskea, koskettaa; satuttaa; tarkoittaa’ (KKS s.v.) | veps. *kossta*, *koskta* (mátta *koske-*) ‘koskea; piestä, pahoinpidellä’, suorgg. *kosketada* ‘koskettaa, kajota; pistää (käärme)’, (lullisuopm.) *koškitada* ‘piestä, hakata’ (SSA s.v. *koskea*)

< vsá. **kuosŋe-*, suorgg. **kuosŋe-htē-* || lul. *goesngedh* ‘bli fast i (garnet, om fisk)’, *goesngehtidh* ‘pryle (unge)’ (SNO s.v.) | biht. *kuōs’ŋat* ‘koskea, koskettaa’ (SSA s.v. *koskea*) | jul. *kuoskat* ‘vidröra; försvinna, gå ned (om månen)’, *kuoskatit* ‘vidröra’, *kuosŋatit* ‘slå (med käpp, t.ex. en hund på nosen, vargen etc.)’ (LuW s.v.) | sá. *guoskat* ‘komme borti, røre ved; vedkomme, angá’, *guoskkahit* ‘berøre; røre, gjøre inntrykk på’ (LO s.v. *guos’kât*, *guoskâtit*) | anár. *kuoskâd* ‘berühren; (be)treffen; einen angehen’, *kuoskâttid* ‘(leicht od. kurz) berühren, anrühren’ (IW s.v.) | nuort. *kuōskkâd* ‘koskea; osua maaliin’ | gield. *kūškeð* ‘koskea’ | darj. (suorgg.) *kiskñed* ‘koskea (frekv.)’ (KoKS: 176)

Suomagiela sátni *koskea* dihtto masá buot suopmaniin (gč. distribušuvdnakártta, čuovus 8). Dušše Nuortabadaeatnama ja Varsinais-Suomi suopmaniin sátni orru árbevirolaččat váilumin. Hárvenaččan Häme ja Varsinais-Suomi suopmaniin dihtto maid sátni *kosea*, mas lea mearkkašupmi ‘guoskat geasa nu dahje man nu áššái’. Gažaldagas orru leamen *koskea*-sáni juogalágan eahpenjuolggaduslaš variánta, mii lea semantihkalaččat sierranan dakkár abstrákta atnui, mii lea maid sánis *koskea*. Jietnadatoahpalaččat dán variántta duogáš báhcá

eahpečielggasin – dan leavvanguovllus ii leat dássemolsašuddan *sk : s*, ja danne dan ii sáhte čilget analogiijain. Mearkkašupmi ja hápmi leat goitge nu lahka sáni *koskea*, ahte sáni *kosea* sirren dán oktavuodas ii leat vejolaš.

Gárjilgielas sátni *koskie* lea anus buot suopmaniin, maiddáí Tihvinäs ja Tver Gárjilis. Dasa lassin sátni dihtto maid vepsegielas. Sánis lea buot gielain konkrehta 'guoskama' mearkkašupmi, ja suoma- ja gárjilgielas nubbi guovddáš mearkkašupmi lea 'bávččagit'. Vepsegielas dihtto sáni goalmát vuoddomearkkašupmi 'cábit', mii váilu eará suopmelaš gielain. Miehtá suopmelaš gielaide dihtto maid suorggádus su. *koskettaa* ja dan vástagat, mii morfologalaččat vástida sá. sáni *guoskkahit*.

SSA ovttahtá suomagiela sáni *koskea* etymologalaččat sámegiela sániin *guoskat* ja buktá ovdan vel eahpesihkkaris vástaga komigielas, vearbba *kos-*, mii geavahuvvo dušše dadjanvuogis *kosni pižjen* 'guoskat bodnái (fanás)' (*piž* 'fanás'). Dákko SSA lea divvon SKES oainnu, man mielde komi vástta lei sihkkar ja seamma oktavuhtii gulai vejolaččat maid mari *kuškem* 'girdnet'. Mari vástaga hilgun ii leat SSA:s kommenterejuvvon, muhto sivvan leat varra semantihkalaš vátisvuodat; jietnadatgaskavuohta livččii njuolggaduslaš. Komi vástaga eahpesihkkarvuoda suja SSA čilge čuovvovaččat: "rinnastuksen epävarmuus johtuu kantasyrj. *q:sta, joka normaalisti vastaa suomen etuvokaalia". Sámegielaide vástagat leat SKES:s ja SSA:s kommenterejuvvon seammaláhkai: máttit sámegielaide sániid, main lea čeahkki /*sj*/, gullan dán oktavuhtii lea adnon eahpesihkkarin.

SSA ovdan buktin etymologiija lea problemáhtalaš, go dan geahččá sámegielaide perspektiivvas. Máttit sámegielaide vástagiid ii leat vejolaš sirret dán oktavuodas. Daid jietnadathápmi ii dagat vátisvuodaid: sáni máddaga sáhtá ovttačilggolaččat rekonstrueret vuoddosámegillii hápmái **kuosne-*. Ná dan rekonsruerejit maid Sammallahti (1998: 200) ja YSS (nr. 537) (manjit gáldu rekonstrukšuvnnain vuoddosámegiela diftongiseren ii leat váldon vuhtii). Nasála rievdan klusiilan sibilántta **s* manis lea dáhphuvvan njuolggaduslaččat davvisámegielas ja leavvan doppe ovttaskas sániin maid eará sámegielaide (Sammallahti 1998: 197), dán namalas sánis nuortin gitta darjjisámegillii ja oarjin gitta julevsámegillii, mas dihtto guovttelágan ovddastus (gč. sátneoasi). Máttit

gielaid nasála ferte atnit álgovuolggalažžan. Mearkkašumige dáfus sánit gullet čielgasit oktii. Bihtánsámegiela sátni dárkkuha 'guoskama', ja julev- ja lullisámegiela vástagiid 'časkima, cábmima' mearkkašupmi dihtto maid suomelaš gielaid bealde vepsegielas. Lullisámegiela *goesngedh* 'čuohcit fierbmái' gullá maid čielgasit dása: vrd. su. *puuttua* 'darvánit (omd. guolli fierbmái); guoskat; váilut jna.' (SSA s.v. *puuttua*¹⁻²; seammasullasaš mearkkašumit leat maid dán sáni vástagiin eará suomelaš gielain).

Vuoddosámegiela čoaikki **sŋ* dahká sápmelaš ja suomelaš gielaid sániid ovttahttima sámi-suoma vuoddogiela bokte váttisin, dasgo vsá. **sŋ* ~ vsu. **sk* ii leat njuolggaduslaš jietnadatgaskavuohta. Konsonántačohkiin álgovuolggalaš **ŋ* lea suomagielas rievdan **v:n* (mii lea sáhttán dasto rievdat diftongga maŋŋeladasin), omd. su. *jauhaa* 'ferdnet, millet jna.' < **javša-* < **jaŋša-*, *jousi* 'dávgi' < **jovsi* < **joŋsi*, *aivot* 'vuoignášat' < **ajŋV*, *ahven* 'vuosku' < **ašŋVn* (etymologijain gč. SSA s.v.). Nasála rievdamis klusiilan vuoddosuomagielas fas ii leat diedus oktage ovdamearka. Sámegiela sáni *guoskat* vuorddehahti vástta suomagielas livččii nappo ***kosvea* dahje ***kasvea*, muhto ii fal *koskea*.

Jos navdá, ahte suomelaš gielaid sátni lea lonejuvvon juoga árra muttus sámegielas, sániid jietnadatgaskavuohta čielgá. Vuosttas stávvala vokála lea buhttejuvvon seammaláhkai go sániin *moíta* 'metsäalueella tapahtuva talvinen peuranpyynti' < anár. *myc̥đi* id. (SKES s.v.), su. *kosio* 'suuri rove' < *guošši* (Sammallahti 2002: 403) ja su. *kopara* < sá *guobir* (SSA s.v.). Dušše vuoddosámegiela **ŋ* buhtten vuoddosuomagiela **k*:in gáibida dárkilabbo čilgehusa. Dánge substitušuvdnii lea goit okta čielga parallela, su. *päläs* : *pälkää-* 'beadŋnis' < sá. *beadŋnis* (Terho Itkonen 1957: 52–59). Lonon suomagielas sámegillii fas ii leat *koskea*-sáni buohta vejolaš, dasgo ii leat miige sujaid dasa, ahte suomelaš gielaid **k* livččii lonedettiin buhttejuvvon vuoddosámegielas **ŋ*:in.

SSA:s eahpesihkkarin adnojuvvon komi vástta buktá lasseargumentta sápmelaš loatnaetymologijja beales. Vuoddokomi **q*-vokála speadjalastá njuolggaduslaš ččat earret álgovuolggalaš ovdavokála (namalassii **c*) maddái álgovuolggalaš **a*-vokála (Sammallahti 1988: 524–531, 533; Sammallahti geavaha iežas vuoddokomi

rekonstrukšuvnnain *o sajis mearkka *u). Komi sátni sáhtta máhccat hápmái *kasji-, man vokála heive seamma bures oktii sámegeiela sátnbearrašiin: vsá. *uo sáhtta *i-máddagiin leat gárggiidan sihke álgovuolggalaš *a:s ja *o:s. Suomagiela *koskea* bealistis ii heive vuosttas stávvala vokála iige sátnesiskkáldas konsonantismma dihte sáme- ja komigeiela vuodul rekonstruerejuvvon máddaga *kasji- joatkin. Danin dat ferte leat loatna sámegeielas.

Hámis dihte *koskea* ferte leat hui boares loatna, dasgo sánis lea suomelaš gielain *e*-máttá. Dát máttatiipa ii leat šat produktiiva, muhto goit mánggain suomelaš gielaid boares germánalaš ja báltalaš loatnasániin lea *e*-máttá. Sámegeiela *e-máddaga buhtten (vuoddo)suomagiela *e*-máddagiin nappo lea juoga árra muttus leamaš bures vejolaš. Sátni ferte datte leat lonejuvvon easkka das maŋŋá, go nuppástus *ŋ > *v lei jo dáhpáhuvvan vuoddosuomagielas, muhto dat sáhtta leat dáhpáhuvvan jo hui árrat. Maid *koskea*-sáni distribušuvdna geažida, ahte gažaldagas lea boares loatna: sátni dihtto canas suomagiela suopmaniin, viidát gárjilgeielas ja maid vepsegeielas.

5.9. *kuukkel*i ’guovssat’

Su. (sierra suopmanhámit ja variánttat) *kuukkel*i, *kuukkoinen*, *kuuhanka*, *kuuhkoinen*, *kuuskilainen*, *kuusi(n)kainen*, *kuus(s)anka* ’guovssat’ (SSA; SMSAm)³ | gárj. *kuuksoi*, *kuuksa*, *kuksoi*, *kuuksilas* ’kuukkel’ (KKS) | lyd. *kukšoi*, *kuukšoi* ’eräs metsälintu’ (LMS) < vsá. *kuoksęŋke ’guovssat’ (fonehtalaččat várra sullii **[kuoysęŋe]*) (YSS nr. 508) || lul. *goeksh*, *goeksege* (SNO s.v.) | ubm. *guaksaga* (WWM s.v.) | biht. *kuoksak* (YSS) | jul. *kuouhsak* (LuW s.v.) | sá. *guovssat* | anár. *kuávská* (IW s.v.) | nuort. *kuusik* | gield. *kūzeŋg* | darj. *kisŋŋe* (KoKS: 185)

Suomagiela girjegielas geavahuvvo sátni *kuukkel*i mearkkašumis ’guovssat’. Árbevirolaš suopmaniin dákkár variánta lea leamaš anus dušše gáržžes guovllus suomagiela

³ Muhtun suopmanvárianttain lean ožžon dieđu sátnegirjii SSA čáledettiin čoggojuvvon ja organiserejuvvon materiálas Ruovttueatnan gielaid dutkanguovddáža sátnegirjeossodagas, Helssegis. Dán sáni diedut leat SMSA:s váilevaččat, dasgo loddenamahusaide guoski suopmanmateriálas oassi lea ráddjuvvon sierranas árkiivalodái Ruovttueatnan gielaid dutkanguovddážis.

davvisuopmaniin. Kainuu, Davvi-Savo ja Gaska-Suoma suopmaniin leat diedut variánttain *kuusanka*, *kuussanka* ja *kuuskilainen*, hárvenaččat maiddá *kuusikainen*, *kuusinkainen*, *kuuhanka* ja *kuuhkoinen*. Gárjil- ja lydegielas sáni jietnadathápmi lea viehka stabiila. Sáni lea eanas anus hámis *kuuksoi*, dahje aunussuopmaniin eanas oanehisvokála hámis *kuksoi*. Loahpa *-oi* lea deminutiivasuorggis; hárvenaččat gárjilgielas leat maid diedut variánttain *kuuksa*, *kuuksilas*. (Gč. distribušuvdnakárta, čuovus 9.)

Suopmelaš gielaide sátnbearaš lea árbevirolaččat ovttastahttojuvvon sámegeiela sátnái *guovssat*, ja dán oidnui guorrasa maid SSA. Etymologiiias leat goitge jietnadatoahpalaš váttisvuodat. Sáni hámis lea suopmelaš gielain olu variašuvdna. Liikká oktage suopmanvariánta ii leat sámegeielaid sániid jietnadalágalaš vástta. Sáni *guovssat* vuoddosámegeiela hápmiin rekonstruerejuvvo **kuoksenke*, mii máhcašii árat hápmái **koksinki* dahje **kaksinki*. Suomagielas vuorddášii nappo hámi ***koksenki*, ***kaksenki* dj. Masá buot hámiin lea goitge guhkes vokála *-uu-*, gárjil- ja lydegielas maiddá oanehis *-u-*.

Suopmelaš gielaide sánit leatge álkimusat čilgemis sápmelaš loatnan. Vokálii *uu* (ja *u*) sámegeiela diftongga *uo* substituhtan lea okta parallela, su. davvisuopmaniid *kuupia* 'guohpat' < sá. *guohpat* (SSA s.v.). Oanehis *u* fas lea dábálaš sámegeiela *u*-diftongga substituhtan konsonántačoahki ovddabealde (gč. 5.4.). Fámolaš ágga etymologiiija beales lea dat, ahte lonenhypotesa čilge cahpenjuolggaduslaš jietnadatgaskavuoda *s(s) ~ ks* sáni guovtti dábáleamos variántta gaskkas, su. *kuus(s)anka* ja gárj. *ku(u)ksoi*. Klusiilla **k* váilun hámis *kuu(s)anka* orru speadjalastimin dan, ahte vuoddosámegeielas lei jo várra dáhpáhuvvan spirantiseren **k > *γ* geahnohis dási konsonántačohkiid álgoaldasiin (Mikko Korhonen 1981: 172; vrd. Sammallahti 1998: 196). Danin maid sáni *guovssat*, mas lea geahnohis dássi, várra jietnaduvvui sullii **[kuoysenke]* jo vuoddosámegeielas. Suomagielaidda jietnadat *γ* lei vicris (ain jo dákkár posišuvnnas), ja lea lunddolaš jurddašit, ahte suomagiela hállit leat buhtten amas sekvenssa *[uoγ]* iežaset giela guhkes vokálain */uu/*. Gárjilgiela hápmi *ku(u)ksoi* fas ovddasta nuppelágan suorggádusa. Lea vejolaš, ahte dálá gárjilgiela guovllus hállon sámegeielain sánis *guovssat* lea leamaš maiddá hápmi **kuoks-ōj* dj. (dákkár sáni gal lea dálá sámegeielainge, muhto mearkkašumis

'guovssu'; YSS nr. 508). Gažaldagas sáhtta leat maiddái gárjilgielas deminutiivasuorgásiin -*oi* sekundáralaččat ráhkaduvvon hápmi.

Lonen suomagielain sámegeielaide ii leat sáni *guovssat* buohta vejolaš. Dákkár čilgehus ii heivešii sániid distribušuvdnii iige jietnadatsubstitušuvnnaide, ja dasa lassin suomelaš gielaide variašuvdna bázásii čilgekeahttá. Sápmelaš loatnaetymologiiija dan sadjái čilge bures guovddáš variánttaid su. *kuus(s)anka* ja gárj. *ku(u)ksoi* eahpenjuolggaduslaš jietnadatgaskavuoda. Eará suopmanvariánttaid ferte atnit sekundáran. Dat eai goit čielgga loatnaetymologiiijain. Sudjan sáni variašuvdnii sáhtta leat juogalágan affekta; urálalaš gielain lea dávjá aiddo loddenamahusain eahpenjuolggaduslaš variašuvdna. Variántta *kuuskilainen* konsonántačoahkki -*sk-* lea várra šaddan metatehtalaččat čoahkis -*ks-*. Hámi *kuusi(n)kainen* vuoddun soaitá leat álbmotetymologalaš seahkancapmi sátnái *kuusi* 'guossa'.

Sáme- ja suomagiela sánit leat maiddái ovttaštahttojuvvon marigiela sátnái *kâpšâl'ê*, *kukšulo* jna. 'látteguovssat' (sierra suopmanhámit; SSA s.v. *kuukkelî*). Suomagielaide sátni lea loatna sámegeielas, muhto sáme- ja marigiela sániid ovttaštahttin lea vejolaš, juos dat suopmanhámit main lea -*kš-* iige -*pš-* ovddastit álgovuolggalaš konsonantismma. Variántta *kukšulo* sáhtášii máhcahit hápmái **koksila* djd., mii sáhtášii leat suorggádus vuoddomáddagis **koksi-*; sámegeielas sánis livččii ráhkaduvvon nuppelágan suorggádus. Grünthal (1995: 95–97) lea goitge atnán marigiela sáni etymologiiija problemáhtalažžan danin, ahte gažaldagas sáhtta leat juogalágan sevnnejodan goallossátni, vrd. marigiela *kup* 'jeaggi' ja *šül'êgajâk* 'muhtun loddî (*Embriza hortulana*)'.

Sátnái *guovssat* lea evttohuvvon maid eahpesihkkaris vástta samojedagielas, matorg. *käsirä* jna. (SSA s.v. *kuukkelî*), muhto dán ovttaštahttima ferte hilgut. Samojedagielaide sánit máhccet vuoddosámojeda hápmái **käsVrä* (Helimski 1997: 275), mii ii heive jietnadatoahpalaččat sáni *guovssat* vásttan. Sámojeda sibilánta **s* lea šaddan urálalaš vuoddogiela jietnadagas **ś* (Janhunen 1981: 250), mas lea sámegeielas gárggiidan *č* (Sammallahti 1998: 190).

5.10. *lahtea* ‘lávttas’

Sm. *lahtea* ‘kosteä, nihkeä, pehmeä’, *lahtua* ‘tulla kosteaksi; lauhtua’ (SSA s.v.)

< vsá. *lāktetē, hypotehtalaš adjektiivasuorggádus máddagis **lākte-* ‘láktat’ (YSS nr. 562) || lul. (suorgg.) *laektedh* ‘gjøre gjennomfuktig (hud, skinn)’ (SNO s.v.) | ubm. (suorgg.) *lākteet* ‘nass machen’ (WWM s.v.) | biht. *laak'tat* (YSS) | jul. *laktat* ‘bli oppmjukad genom trampning (om sko)’ (LuW s.v.) | sá. *láktat* ‘bli fuktig’ (LO s.v. *laktat*) | anár. *lahtad* ‘feucht, nass werden’ (IW s.v.) | nuort. *lahttád* ‘liota, kastua läpimäräksi’ | gield. *lāχ̄teδ* id. | darj. *lāktnd* id. (KoKS: 188)

Etymologalaš sátnegirjjiis SKES su. *lahtea* ja sá. *láktat*, *lávttas* jna. leat adnon guhtet guoimmiset etymologalaš vásttan. SSA:s dát oaidnu lea divvojuvvon: gažaldagas ferte leat loatna ovtta dahje nuppi guvlui, dasgo sániid vokálagaskavuolta lea eahpenjuolggaduslaš. Distribušuvnnalaš ákkaid dihte SSA atná lonema sámeielain suomagillii duodaláganabbon, muhto ii váldde čavga oainnu áššái.

SSA jietnadataohpalaš ákkastalan lea áibbas riehta. Su. sáni *lahtea* jietnadatlágalaš vástta sámeielas livččii sá. **luoktat. Vuoddosámeiegela vokála *ā vástta suomagielas lea *ä*, ja dasa lassin sámeiegela sátnbearraša verbála vuoddomáddagis **lākte-* lea eahpeetymologalaš vokálakombinašuvdna *ā-ē, mii ii sáhte máhccat sámi-suoma vuoddogillii. Gažaldagas ferte nappo leat loatnasátni. Sáni distribušuvdna geažida lonema háltti: sámeielaid sátnbearaš dihtto buot sámeielain, muhto suomagielas sátnbearaš lea anus dušše Varsinais-Suomi suopmaniin ja hui hárvanaččat Davvi-Satakuntas (gč. distribušuvdnakárta, čuovus 10).

Suopmelaš sátnbearrašii gullá maiddáii vearba *lahtua*, man mearkkašumit leat ‘láktat’ ja muhtun dieđuin maiddáii ‘bivaldit’. Mañit mearkkašupmi veadjá leat jietnadataohpalaččat lagas sáni *lauhtua* váikkuhus. Vearba *lahtua* sáhtta leat surggiidahtton suomagielas automatiivasuorgásiin -*U-*, muhto dat sáhtášii leat maiddáii njuolgo loatna sámeiegela vearbamáddagis. Dalle sámeiegela máttavokála **-ē-* livččii suomagielas normaliserejuvvon *u:n* kánske aiddo vearbba automatiivvalaš mearkkašumi dihte. Parallelan dákkár

substitušuvdnii lea hárvenaš sápmelaš loatnasátni *kaitua* ‘gáidat’ < vsá. *kājte- (Valonen 1970).

SSA navdá maid vejolažžan, ahte *lahtea* gulašiige esttegiela sániid *lahti* ‘auki’, *lahtuma* ‘väljähähty, haihtua’ oktavuhtii. Dáin áinnas vuosttas sátni lea goitge semantihkalaččat hui guhkkinn suomagiela sánis, iige EEW logage sániid *lahti* ja *lahtuma* oktiigullevažžan. Su. *lahtua*-sáni ovttastahttima mañit sániin sáhtášii prinsihpaš jurddašit, muhto esttegiela sáni sáhtášii maiddái čilget su. sáni *lauhtua* vásttan (op. cit.). Dás evttohuvvon sápmelaš loatnaetymologijja ii leat seammá čuolbmái go veardádus est. *lahtuma*-sániin, ja danin dat lea buorebut jáhkehahti.

5.11. *naala* ‘vuohki, hápmi’

Su. *naala* ‘tapa, käyttäytyminen; hahmo, muoto, asenne’, (suorgg.) *naalakas*, *naalikas* ‘hauska, hullunkurinen, leikillinen, leikkisän pilkallinen; hiukan omituinen; himokas’, *naalistella* ‘seurata asioita joita ei saisi, udella’, *-naaluinen* goallossániin *hájynnaaluinen* ‘bahálunddot’, *hyvänaaluinen* ‘buorrelunddot’ jna., *naalikko* ‘naama’, *naalu ‘njálbmi / muodut djđ.’ idiomias *pistää naaluunsa* ‘bidjat njálbmái (borramuša), borastit, njielastit’ (SSA s.v. *naala*; SMSAm) | gárj. *noala* ‘kasvot; posket, poskipäät; ulkomuoto, näkö, laatu’, *-noalaine* goallossániin *kaikennoalaine* ‘kaikenlainen’, *minnoalaine* ‘minkänäköinen, millainen’, *sennoalaine* ‘sen näköinen; sen laatuinen, sellainen’ (KKS s.v.)

< vsá. *nālē ‘vuohki, nálli’ (YSS nr. 711) || lul. *naelie* ‘(hunde) rase’ (SNO s.v.) | biht. *naallie* (YSS) | jul. *nällē* ‘art, ras, srot (av djur)’ (LuW s.v.) | sá. *nállí* ‘ætt, herkomst, rase; efterkommere, avkom’ (LO s.v. *nalle*) | anár. *nääli* ‘Art und Weise, Gewohnheit’ (IW s.v.) | nuort. *nääll* ‘naala, tapa’ | giield. *nāll* id. | darj. *naļļe* id. (KoKS: 272)

Suomagiela sátni *naala* ‘vuohki, hápmi jna.’ lea anus lagamusat Kainuu ja Gaska-Nuortabadaeatnama suopmaniin, ja mañit guovllus dovdojuvvo maiddái suorggádus *naalakas* ~ *naalikas* ‘hearvái jna.’. Máttá-Nuortabadaeatnamis leat báikkuid diedut suorggádusain *naalikko* ‘muodut’ ja *-naaluinen* ‘-lunddot’ (goallossániin, omd.

hyvänaaluinen). Hárvenaččat dihttojit maid muhtun eará suorggádusat. Seamma sátnebearrašii gullá maiddái *naalu* mii lea anus eanas dušše idiommas *pistää naaluunsa* ‘bidjat njálbmái, borastit, njielastit’; Huittinen suohkanis lea diehtu sátnevádjasis ”*Ei nualu naalua täytää*”. Dáin idiomain leat diedut dušše hui hárvenaččat Satakuntas ja Davvi-Hämes. Sáni álgomearkkašupmi dán konteavsttas lea veadján leat ‘muodut’, mii lea dasto sevnnojdan; vrd. dakkár idiomaide go *pistää naamaansa ~ poskeensa*.

Gárjilgielas sátni *noala* ‘muodut; bajiloidnu’ lea viehka hárvenaš. Suorggádusas *noalakas* ‘čáppis jna.’ lea dušše okta diehtu. Ovttaskas diehtu lea maiddái hámis *noalikas* ‘ropmi’, man sátnéalgošaš *n-* lea várra affektiivva lasáhus. Muhtun veardde diedut leat maiddái suorggádusas *-noaluine* ‘-lágan’ (goallossániin, omd. *kaikennoaluine*). (Gč. distribušuvdnakártta, čuovus 11.)

SKES árvala, ahte sátni livččii loatna suomelaš ja sápmelaš gielaide gaskka, muhto ii váldde čavga oainnu lonema háltti hárrái. SSA navdá lonema sáme gielain suomelaš gielaide vejolažžan (”mahd. < lp”). Sátni fertege leat loatna, dasgo jietnadatgaskavuohhta su. *aa* ~ vsá. *ā lea cahpenjuolggaduslaš ja typihkalaš aiddo loatnasániide (gč. dárkilabbo čilgehusa ja ovdamearkkaid sáni *saara* oktavuodas, 5.14.). Lonema háltti ii sáhte čoavdit jietnadatoahpalaččat, muhto distribušuvnna vuodul suomelaš sánit leat čielgasit loanat. Sáme gielain distribušuvdna lea oktilaš, muhto suoma- ja gárjilgiela bealde gažaldat lea hárvenaš suomansánis, man distribušuvnna váldokonsentrašuvdna lea Kainuus ja Nuortabađaeatnamis.

Loatnačilgehus lea semantihkalaččat lunddolaš. Sáni mearkkašupmi nuortasáme gielain lea ‘vierru, vuohki, láhki’, ja dat lea maiddái suomelaš sátnebearraša vuoddun. Suomelaš gielain leat dasa lassin ‘bajiloinnu’ ja ‘muoduid’ mearkkašumit. Dás lea gažaldat dábálaš mearkkašumi nuppástusas. Parallelan heive omd. sá. *vuohki*, mii sáhhtá čujuhit maid bajiloidnu. Mearkkašumiid ‘muohtu’, ‘muodut’ riegádeapmái fas lea buorrin parallelan aiddo sá. *muohtu* < su. *muoto* ‘hápmi’. Dasa sáhhtá leat váikkuhan maid jietnadatoahpalaččat lagas sátni *naama* ‘muodut’.

5.12. *purnu* ‘buordna; gordnelihti’

Su. *purnu* ‘hinkalo, laari’ (eanas nuortasuopmaniin), *purmu*, *pulmu*, (hárv.) *pulmikko*, *purnu* ‘maahan kaivettu (ja salvoksella tuettu) ruokatavaroiden säilytyskuoppa, tiläpäinen varasto; teerenkaha’, (suorgg.) *purrukka* ‘pieni astia, purkki’ (SSA s.v. *purnu*; SMSAm) | gárj. *purnu*, *puurnu* ‘hinkalo, laari, purnu’ (KKS s.v.) | lyd. *purn*, *purnu*, *pūrnu* ‘(vilja)purnu’ (LMS s.v.) | veps. *purn* ‘(vilja)laari’ (SSA s.v. *purnu*).

< vsá. *puorne ‘buordna’ (YSS nr. 1002) || lul. *boerne* ‘grav (ofte steinsatt), oppbevaringssted (for kjøtt til våren, melkekagger)’ (SNO s.v.) | jul. *puor’na* ‘stenkista som man bygger i skogen (man legger en mur av stenar runt det som skall förvaras och täcker över med stenar)’ (LuW s.v.) | sá. *buordna* ‘en Kiste, som nedentil ej haver Fødder at staae paa, og oventil er bedækket med Bræder, hvori Lapperne hengiemme Lax’ (Leem 1768; dás siterejuvvon LO (Vol. V: 14) mielde. Sátni ii leat merkejuvvon muitui oddaset sátnegirjjiin, ja lea goitge eanas suopmaniin jávkan. Dat lea liikká ain anus goitge Ohcejogas, juos ii leačča lonejuvvon dohko oddasit anárašgielas.) | anár. *puorna* ‘Aufbewahrungsstelle für das Fleisch auf der Erde; Balkenwerk im Walde, wo das Fleisch der im Frühjahr getöteten Wildrene aufbewahrt wurde’ | nuort. *puōrnn* ‘purnu, säiliösalvos (tehty maan sisään)’ | gield. *pūrñ* id. | darj. *puñ* id. (KoKS: 408–409)

Sátni *purnu* ja dan vástagat dihttojit oppa suomelaš gielaide davvejoavkkus. (Gč. distribušuvdnakárta, čuovus 12.) Suoma nuortasuopmaniin ja gárjil-, lyde- ja vepsegielas sáni mearkkašupmi lea ‘lihti gortniid vurekema várás’. Gárjil- ja lydegielas sánis lea maid variánta *puurnu*. Dás lea várra gažaldat vokála sekundára guhkumis *r* ovddabealde, mii lea dábaláš albmanus maddái suomagiela suopmaniin; vrd. dakkár variašuvdnadáhpusaide go omd. *käärme* ~ *kärme*, *paarma* ~ *parma*, *taarna* ~ *tarna*. Gárjilgielas dihtto maddái cahpenjuolggaduslaš variánta *puuru*, man duogáš lea cahpečielggas. Muhtun sajiin sánis leat maid ‘smávva láddoža’, ‘omu’ jna. mearkkašumit. Dáin dáhpáhusain mearkkašumi gárggiideapmi leamaš várra sullii ‘buordna’ > ‘roggi eatnamis’ > ‘čáhceroggi’. Nuppe dáfus lea dáhpáhusain nuppástus ‘buordna’ > ‘lihti biepmu vurekema várás’ > ‘gordnelihti’.

Suomagiela oarjesuopmaniin sáni lea dábálaččat hámis *purmu*. Dan mearkkašupmi lea geavadis seamma go sápmelaš gielaid sániinge, vaikko suomagielas gažaldat leage eanadoaloterminologijias: *purmu* lea dábálaččat bealddus dahje bealdoravddas ja dasa vurkejuvvojit earenomážit budehat ja návrašat (SMSAm). Sáni *purmu* jietnadatgaskavuohta nuorttit suopmaniid ja gielaid sániide ii leat áibbas njuolggaduslaš. Gažaldagas ferte datte leat seamma sátnbearaš, dasgo sániid hápmi ja mearkkašumit leat nu lahkalaš, ja dasgo oarjesuopmaniin dihtto maiddái hárvanaččat hápmi *purmu*, mii ovddasta sáni álgovuolggalaš hámi. Eahpenjuolggaduslaš *-m-* lea várra šaddan sporádalaš assimilašuvnna $n > m$ bokte lábialavokála *u* ovddabealde. Sánis lea maiddái variánta *pulmu* (hárv. maiddái suorggádus *pulmikko*), man duogáš lea eahpečielggas. Báikkuid sánis *purmu* ~ *purmu* lea maiddái dihtolágan loddebivdorusttega (su. “teerenkaha”) mearkkašupmi. Dát mearkkašupmi lea várra riegdan metaforalaččat hámi sullallasvuoda bokte (gč. Vuorela 1979 s.v. *kaha*, mas lea govva ja govvádus dákkár rusttegis).

SSA mielde sáni *purmu* vejolaš etymologalaš vástagat leat *sá. buordna*, komi *burúa* ‘suuri haapapuusta koverrettu astia, laari’ ja udmurt *berúo* ‘myllyn tuutti; oluenpanosammio’. Ovttastahtin lea goitge adnon eahpesihkkarin, ja sámeielaid sánit leat SSA mielde buorebutge loanat suopmelaš gielain. Sivvan dán oidnui leat namuhuvvon jietnatoahpalaš ákkat. Dat ii leat čilgejuvvon dárkileappot, muhto vuoddun lea várra perbmelaš gielaid sániid konsonánta *ń*, mii ii heive oktii sámeielaid palataliserekehtes nasálain; dát leage boarráset sátnegirjijis SKES:s máinnašuvvon eahpesihkkarvuoda sivvan.

SSA oainnu sápmelaš sániid vejolaš suopmelaš álgovuodus ii datte sáhte dohkkehit. Sudjan leat sániid vokálagaskavuodat. Suopmelaš gielaid vokála *u* (~ *uu*) ii livčče buhttejuvvon sámeielas vokálain (*)*uo*; dákkár jietnadatsubstitušuvdnii ii leat fonehtalaš iige etymologalaš sudja. Sániid ovttastahtin sámi-suoma vuoddogiela bokte ii leat dadi buorebut vejolaš, dasgo su. *u* ~ *sá. uo* ii leat njuolggaduslaš jietnadatgaskavuohta. Ovttastahtin perbmelaš sániidege ii leat njuolggaduslaš dadi buorebut sáme- go suomagielage perspektiivvas, nugo SSA fuopmášahttáge. Perbmelaš sániin sihke vuosttas stávvala vokála ja sátnéalggu *b-* leat eahpenjuolggaduslaš. Danin daid gullan suoma- ja sámeielas sániid oktavuhtii lea eahpesihkkar.

Sáme- ja suomagiela sániide ii sáhte rekonstrueret oktasaš sámii-suoma vuoddogiela álgohámi, iige sámegiela sátni sáhte leat suomelaš loatna. Vejolašvuohtan báhcá lonen sámegielain suomelaš gielaide, nugo Terho Itkonen (1980: 229) lea ovtta dutkamušastis evttohastán. Ággan sus lei aiddo sániid eahpenjuolggaduslaš jietnadatgaskavuohta. Lonen sámegielain suomelaš gielaide guorrasa substitušuvdnanjuolggadusaide: aiddo seamma vokálagaskavuohta lea Itkosa namuhan paralleladáhpáhusain su. *tunturi* < sá. *duottar* ja su. *pulju* < sá. *buolža* (gč. SSA s.v.). Lasseovdamearkan sáhtta namuhit maiddái čuovvovaš odda etymologiija: su. *kupsu* ‘gahpan’ < vsá. *kuopse ‘guoksa’ (YSS nr. 529; vrd. sá. *guoksa*). Suomagiela sátni *kupsu* lea anus davvisuopmaniin ja Kainuus, ja gáržžes distribušuvnna dihte dat ii leat lohkkon dán dutkamuša guovddáš máterialii. Sámegiela *guoksa* máhccá njuolggaduslaš ččat hápmái *kopsi, ja dan vástta lea várra esttegiela *kops* ‘geahpis’; semantihka dáfus vrd. anár. *goble* ‘Rogen des Barsches’ (IW s.v.) ~ lul. *gābloč* ‘lunge’ (SNO s.v.). (Vrd. SSA s.v. *kupsu*, mas su. *kupsu* lea navdon árbesátnin.)

Su. *purnu* ja dan vástagat eará suomelaš gielain leat eanas eanadollui guoski dearpmat. Das fuolakeahtta daid ferte dulkot sápmelaš loatnan. Lea jáhkehahtti, ahte sátni lea sekundáralaččat sirdásan eanadoallotearbman. Áibbas veadjemeahttun ii gal leat datge, ahte sánis livččii leamaš juoga eanadollui guoski mearkkašupmi loatnaaddi sápmelaš gielas, dasgo goittotge Hämes sápmelaččat leat ovdahistorjjálaš áiggis hárjehan boaldeneanadoalu (gč. 1.1.). Dákkár dulkoma goitge vuostálastet muhtun hárvenaš diedut: omd. Karstula suohkanis sáni mearkkašupmi lea ‘buordna, man meahcásteaddjit ráhkadit meahccái bierggu vuorkuma váras’. Dás orru leamen gažaldagas reliktemearkkašupmi, mii speadjalastá sáni geavahusa loatnaaddi sámegielas. Juohke dáhpáhusas nuorttit suopmaniin ja gielain lea dáhpáhušvvan mearkkašumi nuppástus ‘buordna’ > ‘gordnelihti’.

5.13. *rouko* ‘roavgu’⁴

Su. *rouko*, (hárvi.) *rouku*, *roukko* ‘lampaannahkainen (kangaspäällysteinen) rekipecitto, vally; (Pori:) hartiahuivi’, *roukonen*, *roukkonen* (dábálaččat plurale tantum: *rouk(k)oseč*)

⁴ Giittán Jorma Koivulehto kommeanttain dán sátnearthkalis máinnašuvvon germánalaš loatnaetymologiijaide.

‘vanha kulunut välly t. turkki’ (goall. omd. *kinnasroukoset* ‘boares, nohkan gistát’, *kenkäroukoset* ‘boares, nohkan gápmagat’), ? *roukkopieksut* ‘kaksipohjaiset, värjäämättömästä nahasta tehdyt jalkineet, jotka otettiin syksyisin käyttöön pakkasen koverrettua maan “roukkoon”’ (SSA s.v.; SMSAm; Vuorela 1979 s.v. *roukkopieksut*)

< vsá. *roakvō / *roaŋvō ‘roavgu’ (YSS nr. 1052) || lul. *råavkoe* ‘skinnfell’ (SNO s.v.) | ubm. *råu’goo* ‘Fell’ (WWM s.v.) | biht. *rååv’kuo* (YSS) | jul. *råukō* ‘skinnfäll’ (LuW s.v.) | sá. *roavgu* ‘skinnfeld’ (LO s.v. *roaw’go*) | anár. *roavvu* ‘Schaffelldecke’ (IW s.v.) | nuort. *råvv* ‘rouko, veltti, vällyt’ | giield. *råvv* id. | darj. *roāvva* id. (KoKS: 453)

Suomagiela sátni *rouko* lea anus mearkkašumis ‘roavgu’ dušše davvisuopmaniin. Dáid dieduid lassin dihtto maiddá deminutiivasuorggádus *roukonen*, mii lea anus Máttá-Nuortabadaeatnamis, Davvi-Satakuntas ja Gaska-Suoma suomanguovllus. Dán variánttas lea dábálaččat pejoratiiva mearkkašupmi: dat geavahuvvo lagamusat ‘muottá, fuones, nohkan roavgu’ mearkkašumis. Dán álgovuolggalaš geavahusa viiddideami bokte leat šaddan maiddá dakkár goallossánit go *kenkäroukoset* ja *kinnasroukoset* ‘boares, nohkan gápmagat / gistát’. Dasa lassin gáržžes guovllus Ilmajoki birrasiin dovdojuvvo sátni *roukkopieksut*, mii dárkkuha dihtolágan riehttegápmagiid. Ii leat áibbas čielggas, gullágo dát sátni seamma oktavuhtii. Vuorela 1979 orru navdimin juogalágan oktavuoda suomagiela sániin *roukku* ‘roavku’, muhto dát čilgehus illá lea semantihkalaččat jáhkehahti. (Gč. distribušuvdnakárta, čuovus 13.)

Suomagiela sáni lea vuosttas geardde etymologalaččat giedahallan Frans Äimä. Son máinnašii ovtta dutkamušas oktavuodas (1906: 8), ahte suomagiela sátni sáhhtá leat sápmelaš loatna. Sámeagiela sátnái fas leat evttohuovvon guokte germánalaš loatnaetymologijja. Wiklund eahpidii sáni loatnan germánalaš hámis “*rougwa” (dás siterejuvvon SSA s.v. *rouko* ja Hofstra 1985: 52 mielde), mii laktásivččii juogalágan hypotehtalaš analogiijahápmiin dan germána sátnbearrašii, mas gárggiidii carret cará boares dárogiela *ry* ‘wollene Decke’ (gč. De Vries 1962 s.v.). Wiklunda rekonstruieren germánalaš vuolggahápmi lea goitge boastut, ja danin etymologijja ii leat jáhkehahti. Skandináva sáni vuolggahápmiin rekonstruerejuvvo *rūhwiō- (op. cit.).

Nuppi loatnaetymologijja sátnái evttohii Bergsland (1964: 144). Son veardidii sáme giela sáni boares dárogiela sátnái *rōgg* ‘eingewebte Wollflocke’ (De Vries 1962 s.v., mii máhccá vuoddoskandinávalaš hápmái **raggwō-*. Dát čilgehus lea baicce oalle jáhkehahtti. Sánis *roavgu* lea leamaš vuoddosáme gielas čoahkki **kv* dahje **ŋv* (> oarjesáme gielaid **vk*, nuortasáme gielaid **vv*). Eanas earáge sánit, main lea dákkár čoahkki, leat boares skandináva loanat (op. cit.). Jietnadataohpalaččat etymologijja lea bures vejolaš. Vsá. **kv* livččii skandináva čoahki **ggw* vuorddehahtti substituhta. Sáhtttá datte leat, ahte dán čoahki sadjái galggašii dänge dáhpáhusas rekonstrueret **ŋv*, nugo ain jo canas eará sániin main lea jietnadatgaskavuolta oarjesá. *vk* ~ nuortasá. *vv*. Muhto substitušuvdna **ggw* > **ŋv* ii leat eastta loatnetymologijjai. Dákkár buhtten lea áddehahtti, jos loana vuostaiváldi gielas čoahkki **kv* ii lean fonotávttalaččat vejolaš.

Vsá. vokála **oa* vuoddoskandináva **a* sajis čielgá dainna, ahte sátni lea lonejuvvon easkka vuoddoskandinávalaš baji maŋŋá, dalle go vokála lei jo loktanan ii-vuollegis labiála vokálan. Vuolggahápmi livččii nappo leamaš sullii **roggwō-* (> boares dárogiela *rōgg*). Dán dáhpáhusas loatna ii livččege vuoddosápmelaš, vaikko sátni dihttoge buot sáme gielain. Leage fuopmášahtti, ahte nuortalaš- ja gielddasáme giela vástagiid jietnadathápmi lea cahpenjuolggaduslaš: dat čujuhit álgovuolggalaš vsá. vokálii **o* eaige diftongii **oa*. Dan dihtii sátni lea kánske lonejuvvon Guoládaga sáme gielaide easkka maŋŋelis. Mánngat earáge skandináva loanat leat vuoddosápmelaš áiggi maŋŋá leavvan sáme gielaid gaskka oarjjil nuorttas (Sammallahti 1984: 145). Jietnadatgaskavuhtii (v)sá. **oa* ~ boares dárogiela *o* (< vuoddoaskandináva **a*) dihtto maddái parallela: sá. *hoagga* < boares dárogiela *hogg* ‘Hieb, Stoss, Schlag’ < vuoddoskandináva **haggwa-* (Qvigstad 1893: 193; De Vries 1962 s.v.). Dás ferte goitge leat gažaldagas vel muhtun veardde maŋŋidabbo dáhpáhus, dasgo sátnesiskkáldas konsonantisma (sá. *-gg-*) čujuha lonemii davvisáme giela denasalisašuvnna maŋŋá.

Sáme giela *roavgu* lea nappo skandináva loatnasátni. Suomagiela etymologalaš sátnegirjjiin (SKES, SSA s.v. *rouko*) lea gal vikkahuvvon, ahte *roavgu* sáhtášii leat lonejuvvon suomagielasge. Dát čilgehus lea goitge jietnadataohpalaččat veadjemeahttun: sánis *roavgu* lea leamaš vuoddosáme gielas čoahkki **kv* dahje **ŋv*, iige dat heive suomagiela *-uk-*

substituhtan. Muhto suomagiela *rouko* ja *roukonen* fertejit diedusge leat juoga oktavuodas jogo sámeagielaide dahje skandináva sániide. Njuolggo lonen skandinávlaš gielain suomagillii lea illá vejolaš. Ii leat miige sujaid dasa, ahte skandináva *ggw livččii buhtejuvvon suomagielas sekvenssain *uk*. Dasa lassin suomagiela davvisuopmaniid hápmi *rouko* lea juohke dáhpáhusas čielga sápmelaš loatna jo distribušuvnnage dihte. Loatnaoriginálan lea dán dáhpáhusas várra leamaš oarjesámeagielaide metatehtalaš hápmi *roavkō.

Máttit variánta *roukonen* čilgemii laktása dat čuolbma, ahte datge orru speadjalastimin buorebutge oarjesámeagielaide hámi *roavkō go vuoddosámeagiela hámi *roavkō dahje **roav̄vō*. Muhtun dán guovllu jávkan sámeagielas sáhtášii diedusge leat dáhpáhuvvan seammalágan gárggiideapme *kv (*ŋv) > *vk, mii čilgešii suomagiela ovddastusa. Muhto dakkárge molssaeaktu orru leamen vejolaš, ahte sátni *roukonen* ii leatge loatna mange Máтта-Nuortabadaeatnamis álgovuolggalaččat hállon sámeagielas, muhto baicce muhtun oarjesápmelaš gielas. Dát geográfalaččat carenomáš dáhpáhus čielggašii dainna, ahte 1600-logus Ilmajoki guvlui Máтта-Nuortabadaeatnamii leat Ruota kruvnnu mearrádušas sirdojuvvon sápmelaš badjeolbmot. Dáid badjeolbmuid vuolggaguovlu ii leat áibbas čielggas, muhto gažaldagas fertejit leat leamaš oarjesápmelaččat, dasgo badjedilli lea leavvan nuortasápmelaččaid gaskavuhtii oalle maŋjit. Sátni *roukonen* sáhtášii leat lonejuvvon aiddo dán oktavuodas.

5.14. *saara* ‘suorri; guovttesuorat oassi plogas’⁵

Su. *saara* (canas nuortasuopmaniin) ‘(kaski)auran osa: hanko, vannas, hangon haarat t. niiden raudoitetut päät; hangon t. talikon piikki; haara’, *sahra* (canas oarjesuopmaniin) ‘(kaski)aura, hankoaura, jonka piikit ovat rautaa’ (SSA s.v. *sahra*) | gárj. *šoara* ‘haara, haarautumiskohta; väli; (vars. mon.) jalkováli, haarat; (tav. mon.) hankoauran

⁵ Lean jo almmustahtán dán etymologiija eará oktavuodas (Ante Aikio 2001b). Sáni distribušuvdnakártii (čuovus 14) leat dán barggus dahkon smávva divvumat. Dasa leat lasihuvvon suopmandiedut suomagiela iŋgirsuopmaniin, mat vahága geažil váilo Aikio 2001b:s. Das lassin su. nuortasuopmaniid sátni *saarake* ‘bealdosuorgi’ lea guddon eret kárttas, dasgo dat lea dušše sáni *sarake* ‘id.’ variánta, iige gula dán oktavuhtii.

kaksihaarainen kynninpuu; taho, suunta; asianhaara, mutka' (KKS s.v.) | lyd. *suar* 'haara (puussa, tien-); väli (joen ja sen sivujoen, sormien); pl. sahrojen, aatran hanko' (LMS s.v.) | veps. *sar* '(puron, tien, auran) haara' (SSA s.v. *sahra*) | vádj. (goall.) *adrasāra* 'vannas' (*adra* 'ploga') (várra loatna suomagiela ingirsuopmaniin) (op. cit.)

< vsá. *sārē 'suorri' || jul. *sārrē* 'klyka' (LuW s.v.) | sá. *sárri* 'åpning mellem fingrer eller tær; åpning mellem klover' (LO s.v. *sarre*), 'haara (sormien); rönsy' (SSS s.v.)

Suomagiela sánis *saara* lea buot suopmelaš gielain eanadollui guoski mearkkašupmi: dat mearkkaša guovttesuorat oasi dihtolágan boaresáigásaš plogas. Suomagiela oarjesuopmaniin sátni dihtto hámmis *sahra*, mas lea seammalágan sekundára *-h-* go muhtun earáge oarjesuopmaniid sániin, maid nuortasuopmaniid vástagis lea *-aa-*, omd. *kahlata* 'gállit' ~ nuortasuopm. *kaalata*, *kaalaa*, gárj. *koaloo* (SSA s.v. *kahlata*; maddái dás lea gažaldagas sápmelaš loatnasátni, gč. Wickman 1968), oarjesuopm. *hahmo*, *hahmu* ~ nuortasuopm. *haamu* (dát guktot sánit leat maŋŋá váldon suoma girjigillii sierra mearkkašumiin: *hahmo* 'hápmi', *haamu* 'gobmi'; SSA s.v.). Sáni *saara* ~ *sahra* mearkkašupmi lea maddái oarjesuopmaniin sekundáralaččat sirdásan: sátni máksá doppe dábaláččat dušše 'boaresáigásaš ploga'. (Gč. distribušuvdnakárta, čuovus 14.)

Aiddo eanadollui guoski mearkkašumi dihte su. *saara* ii álggos orošii leamen buorre kandidáhta sápmelaš loatnasátnin. Muhto suopmandieđuid vuodul čielgá, ahte 'ploga guovttesuorat oasi' mearkkašupmi ii leat álgovuolgalaš. Suomagiela suopmaniin dihttojit hárvanaččat maid 'suori, suorggi' mearkkašumit, ja systemáhtalaččat dákkár mearkkašumis leat diedut gárjil-, lyde- ja vepsegielas. 'Suori, suorggi' mearkkašumis sátni lea sekundáralaččat sirdásan eanadoallotearbman, 'ploga guovttesuorat oasi' namahussan. Álgovuolgalaš 'suori' mearkkašupmái čujuhit maid davvi- ja julevsámegiela sánit, maiguin suopmelaš gielaid sánit leat veardiduvvon.

SSA (s.v. *sahra*) ovttahtá suoma- ja sámegielaideid sániid etymologalaččat, muhto atná veardádusa datte eahpesihkkarin. Sivvan eahpesihkkarvuhtii SSA máinnaša, ahte sámegielaideid sánit sáhttet leat maid suomagiela sáni *haara* 'suorri' vástagat. Veardádus leage oalle eahpesihkkar, muhto eará sujás. Suoma- ja sámegielaideid sánit heivejit gal oalle

bures mearkkašumiset dáfus oktii, muhto jietnadathápmi ii suova daid ovttastahttima sámisuoma vuoddogiela bokte. Sámegiela sátni máhcašii buorebutge ovdavokálalaš hápmái *särä go maŋjevokálalaš *sara-hápmái, man suomagiella gáibida. Maŋjevokálalaš hámi ii goitge sáhte atnit áibbas veadjemeahttumin, dasgo moatti dáhpáhusas sá. *á* máhccá eahpenjuolggadusalaččat sásu. / sugr. *a-vokálii. Viehka sihkkaris dáhpáhusat leat datte dušše guhitta: sá. *vázzit* < sugr. *wanča- (UEW: 557), sá. *gáskit* < sugr. *kačka- (UEW: 641), sá. *čávŋgi* < sásu. *sawŋa (SSA s.v. *sauva*), sá. *várri* < sugr. *wara (vrd. SSA s.v. *vaara*), darj. *nā, rme* 'Schambug, Schamleiste' < sugr. *ńarma (UEW: 312), jul. *tjātēt* 'sataa ripotella' < urál. *śaḍa- (Janhunen 1981: 221). Dakkár sámegielain dábálaččat árbesátnin adnon sánit go *mádjit*, *váibmu*, *áhkká* jna. leat várra lonejuvvon vuoddosuomagielas (vrd. su. *majava* 'mádjit', *vaimo* 'eamit' (~ estteg. *vaim* 'heagga'), *akka* 'áhku'; gč. SSA s.v.), go vokálagaskavuohta geardde lea áibbas seammalágan go dovddus loanain (omd. *áiti* < *aitta*, *ášši* < *asia* jna., gč. SSA s.v.). Muhtun evttohuvvon dáhpáhusat fas sáhttet leat boastto báldalastimat, omd. sá. *gádjut* ~ su. *kajota* 'guoskat', mas semantihkka lea problemáhtalaš (vrd. SSA s.v.), ja sá. *jápmi* ~ mordvagiela *jomams* 'umkommen, verlorengihen, verschwinden', mas lea eahpenjuolggaduslaš *o*-vokála mordvagielas (vrd. UEW: 89).

Báldalastimis *sárri* ~ *saara* fertešii nappo jurddašit hárvenaš eahpenjuolggaduslaš gárggiideami sámegielas. Dasa lassin suomelaš gielaid guhkes *-aa*- fertešii leat šaddan vuollegis vokála sekundára guhkkuma bokte, muhto dákkárgge gárggiideamis leat dušše moadde sihkkaris ovdamearkka. Dat leat lagamusat dakkár čohkiid ovddabealde, main lea sibilánta ja klusiila: su *sääksi* 'čiekčá' < sugr. *śäkši, su. *sääski* 'čuoika' < sugr. *śáški, su. *vaaksa* 'vuoksi' < sugr. *waksa (Terho Itkonen 1987: 195); muhto vrd. maiddái su. *ääni* < sugr. *áni (SSA s.v.), su. *kääriä* 'giessat' ? < urál. *kāri- (Ante Aikio, boahtimen). Leat gal mánnga ovdamearkka, main vokála lea guhkkon muhtun suomaniin, áinnas konsonántta *r* ovddabealde: vrd. omd. *taarna* ~ *tarna* 'muhtun suoidnešládja', *käärme* ~ *kärme* 'gearpmáš', *paarma* ~ *parma* 'boaru'. Dáin goitge álgovuolggalaš hápmi lea seilon viidát suomelaš giellan, ja guhkkun lea maŋnidis suomanalbmanus. Dáid jietnadatoahpalaš váttisvuodaid dihte sámegiela *sárri* ii heive dadi buorebut suomagiela *saara*- go *haara*-

sánige vásttan. Suomagiela sáni *hara* ‘suorri’ vástta fas lea sámegiela *suorri*, nugo SSA (s.v.) navdáge.

Lonen goappá nu guvlui lea suoma *saara-* ja sámegiela *sárrí-*sániid buohta buoremusat jurddašeames – dalle sániid vokálagaskavuolta lea áibbas vuorddehahti. Jietnadatoahpalaš kriteraid vuodul lonema háltti ii sáhte čoavdit, ja go sáni distribušuvdna lea sámegielaid bealde gárži, sáhtášii jurddašit lonema goappá fal guvlui. Eará ákkat datte duodaštit, ahte suopmelaš gielaid sátni lea sápmelaš loatna: sámegiela sátnái lea čájehuvvon eará álgovuoddu. Nu go ovddabealde máinnašuvvui, sámegielaid sátni máhcašii njuolggaduslaš čat sásu. / sugr. hápmái *sără. Eará urálalaš gielain lea čuoovvovaš sátnbearaš, man álgohápmiin rekonstruerejuvvo aiddo *sără.

mari *wür-ser* ‘Blutader’ | udmurt *vir-ser* ‘Ader’ (goallossánit, *wür*, *vir* ‘Blut’) | hanti (sierra suopmanhámit) *ler* ‘Strich; Rinne; Wurzelfaser’, *ter* ‘Faser’ | manjsi *täär* ‘Wurzel’ | uñg. *ér* ‘Ader’ (UEW: 437; sugr. álgohápmiin rekonstruerejuvvon *särV ‘Ader, Faser, Wurzel’).

Sammallahti (1988: 548) lea rekonstruieren dáid sániid álgohápmiin suoma-ugralaš vuoddogiela sáni *sără ja laktán dasa maid sá. sáni *sárrí*. Mearkkašumi oktavuolta ii leat áibbas čadačuovgi, muhto goitge bures čilgemis. Sámegielaid sániid álgomearkkašupmi vuoddosámegielas orru leamaš ‘suorri’, mii dihtto julevsámegielas; davvisámegiela mearkkašumi sáhtta navdit sekundára sirdáseami ja gáržuma boadusin: gárggiideapme leamaš várra ‘suorri’ > ‘suriid gaska’ (fuomáš ahte dát mearkkašupmi lea maid sánis *suorri*) > ‘suorpmaid gaska’. ‘Suori’ mearkkašupmái fas beassá ‘suorggi, oavssi’ bokte ‘ruohtasa’ mearkkašumis, mii dihtto obugralaš gielain. ‘Suorggi’ ja ‘ruohtasa’ oktavuodas vrd. omd. indoeurohpálaš vuoddogiela **wṛd-* > láhteng. *radix*, ireg. *frēamh*, duiskkag. *Wurzel* ‘ruohtas’, muhto greikkag. *ῥαδιξ*, welshg. *gwrysgen* ‘oaksi’ (Buck 1965: 522). Earálágan mearkkašumi oktavuodat namuhuvvon urál. gielaid sániide leat maiddái jurddašeames: ruohttasat ja varrasuonat leat dábálaččat hámiset dáfus mánggasuoragat, ja nuba njuolgo mearkkašupmenuppástus *‘mii nu suorredinggaid (suotna, ruohtas djd.)’ > ‘suorri’ lea maid vejolaš.

Ovddabealde evttohuvvon mearkkašumi nuppástusat leat veháš hypotehtalaččat. Lea goitge vel okta duodaštus, mii čájeha, ahte sámegiela *sárri* lea urálalaš sáni **sără* joatki. Sámegielain dihtto vel čuovvovaš sátni, mii lea suorggádus vsá. máddagis **sārē*:

vsá. **sāre-* 'sárrat' (YSS nr. 1109) || lul. *saaredh* 'trengle opp (sener for å spinne)' (SNO s.v.) | ubm. *sàrrat* 'kleine Späne abspalten' (WWM s.v.) | biht. *saarrat* (YSS) | jul. *sārrat* 'spänta stickor (pärter), klyva senor (som användas till sentråd)' (LuW s.v.) | sá. *sárrat* 'trengle op (især: rensener som skal brukes til senetråd)' (LO s.v. *sārrát*), 'halkoa (kuivattua jännettä säikeiksi), purkaa (narua säikeiksi)' (SSS s.v.) | anár. *saarrad* 'spalten, spleissen (z.B. dicke Enden vom Schuhheu, weichgemachte Sehnen, langes Kienholz für die Teergrube)' (IW s.v.) | nuort. *sārrvd* 'halkoa (jänteestä säikeitä, hirrestä kelleksiä tai aidaksia)' (KoKS: 476)

Dán sáni guovddáš mearkkašupmi lea canas sámegielain 'suonaid sárran', ja dat lea bures ovttahttimis ovddabealde giedahallon urál. **sără*-sátnái, man joatkiid okta mearkkašupmi lea aiddo 'suotna'. Vokálagaskavuohta sániin *sárri* lea seammá go mánggáin earáinge nomena ja vearbba bárain, omd. *roggi* ~ *roggat*, *lohki*, *logi* ~ *lohkat*, *caggi* ~ *caggat*, *čalbmi* ~ *čalbmat*, *dálvi* ~ *dálvat*. Dáid páraid duogáš ii leat čilgejuvvon. Lea fuopmášan veara, ahte dain aiddo vearbamáttá lea dávjá sekundára (vrd. sá. *caggi* ~ su. *tynkä* 'nalta; caggi' (Sammallahti 1998: 233), sá. *čalbmi* ~ su. *silmä* id., sá. *dálvi* ~ su. *talvi* (SSA s.v.), muhto vearbamáddagiin eai leat vástogat suomagielas).

Sámegiela *sárri* máhccá suoma-ugralaš vuoddogillii hápmái **sără* ja dan mearkkašupmi 'suorri' lea sekundára. Suomelaš gielaide sáni **saara* 'suorri' sáhtta ovttahttit dasa dušše nu, ahte navdá dan sápmelaš loatnasátnin. Eará dohkálaš etymologiiija sátnái ii leat evttohuvvon.

5.15. *sunta* 'njáhcu; liehmuš'

Su. *sunta* 'suojasää talvisaikaan; leuto, lämmin, haalea (vesi, ilma); usva', (goall.) *suntasää* 'lauha, sumuinen, usvainen sää', (suorgg.) *suntainen* 'lauhkea, lämmin, usvainen' (SKES

s.v. *sunta*¹) | gárj. *sunta*, *suntoi* ‘haalea, viileähhö; lauha, leuto; miellyttävän lämmin t. viileä’, (suorgg.) *suntain*, *suntoine* id. (KKS s.v.) | lyd. *sundau* ‘haalea (vesi); lauhkea (sää)’ (LMS s.v.)

< vsá. *suntē ‘suddi; suddis’ (YSS nr. 1164) || lul. *sudtie* ‘råk (i is); åpning i isen (om våren) der elven renner ut i vannet; åpent vann; tinningsgrop, det tynneste sted i tinningen’ | ubm. *sūd’dee* ‘Loch im Eis, Wake’ (WWM s.v.) | biht. *suttie* ‘die warme Jahreszeit’ (LaW nr. 7078) | jul. *suddē* ‘naturlig vak (i isen)’ (LuW s.v.) | sá. *suddi* ‘råk, hull i isen’ (LO s.v. *sud’de*) | anár. *sudde* ‘eine offene Stelle (im Eis)’ (IW s.v.) | nuort. *su’dd* ‘sula, sulanut’ | gield. *suñd* id. | darj. *suñde* id. (KoKS: 525)

Suomagiela suopmánsánis *sunta* jna. leat dieđut lagamusat Davvi-Gárjilis, Davvi-Savos ja Kainuus. Systemáhtalaččabut dieđut leat gárjil- ja lydegielas. (Gč. distribušuvdnakárta, čuovus 15.) Sátni lea eanas anus adjektiivvan mearkkašumis ‘liehmuš, loikkas jna.’, muhtun muddui maiddái substantiivan ‘njázu, liehmu’ mearkkašumis. Suomagielas sátni lea maid dávjá goallossániid *suntasää*, *-keli* jna. oassin.

SKES (s.v. *sunta*¹) atná suomagiela sáni vejolaš sápmelaš loatnan, muhto navdá nuppe dáfus maiddái lonema suomagielas sámegillii vejolažžan. Sátni fertege leat loatna goappá nu guvlui, dasgo jietnadatgaskavuolta su. *u* ~ sá. *u* lea eahpenjuolggaduslaš. Sámegiela sátnái lea fálluojuvvon molssaevttolaš čilgehussan skandinávalaš loatnaetymologijja: originálan livččii leamaš vuoddoskandináva *sunda ‘čoalbmi’ (vrd. ruotag. *sund*, eangalasg. *sound* ‘čoalbmi’ jna.). Sámegielas mearkkašupmi livččii sirdášan sullii čuovvovaččat: ‘čoalbmi’ > ‘rávdnji’ > ‘suddi’. Lehtiranta (YSS nr. 1164) lea goitge atnán sámegiela sáni sihkkaris loatnan suomagielas. Sammallahti (1998: 264) atná guktuid SKES:s evttohuvvon čilgehused vejolažžan.

Jurdaga sámegielaid sátnbearraša suopmelaš álgovuodus lea goitge váttis dohkkehít. Dán mearrida distribušuvnnalaš kriterá: suopmelaš gielaid sátnbearraša leavvan lea gárži, dat gokčá dušše gárjil- ja lydegiela ja oassái suomagiela Davvi-Gárjila, Davvi-Savo ja Kainuu suopmanguovlluid. Sámegielaid sátni fas dihtto buot sámegielain. Dasa lassin sámegielain lea seamma viidát leavvan verbála mátta *suddat* (< vsá. **sunte-*), mii lea buhtten boares

suoma-ugralaš vearbba **sula-* ‘suddat’ (> su. *sulaa*, unġárg. *olvad* jna.; gč. SSA s.v. *sula*). Dát guige, ahte gažaldagas ii leat miige áibbas maŋġidis sániid. Lonen viehka hárvenaš gárjillaš sánis lea danin cahpeduodalágan. Skandinávalaš loatnaetymologiija orruge leamen buorebut jáhkehahti, vaikko merkkašumi erohus leage stuoris. Metonymalaš nuppástus ‘čoalbmi’ > ‘suddi’ lea liikká vejolaš, dasgo čolmmiin aiddo rávnnji dihte leat dávjá suddit.

Suopmelaš gielaid sátnbearaš lea juohke dáhpáhusas geavadis sihkkarit sámevulgosaš. Dan mearkkašumit eai leat áibbas identalaččat sápmelaš vástagiiguin, muhto earenomážit bihtánsámegeiela mearkkašupmi ‘liegga áigi jagis’ bohtá lahka suopmelaš gielaid. Mearkkašumi nuppástus ‘suttis’ > ‘liehmus’ (> ‘loikkas jna.’) lea gal muduige lunddolaš ja álkit ipmirdeames.

5.16. *säimiä* ‘cábmit, speažžut’

Su. *säimiä*, *säimätä* ‘cábmit, speažžut, huškut’, *säimäistä*, *säimäyttää* ‘spežžet, huškkastit’, *säimä* ‘mii nu soddjilis vearjjuid, mainna sáhhtá spihčut’, *säimääntyä* ‘nohkat (biktasat)’; *säämiä*, *säämätä* ‘cábmit, speažžut, huškut; mollet; giedahallat man nu diŋgga, omd. biktasiid, sihkkela, girjji, funet dahje fuollameahttumit, nu ahte dat billašuvvá; skievttidit; serrat láiggiid; čuvdet juoidá dušši dihte, dahkat juoidá joavdelasaid; bahkket omd. suinniid láhtui; cielahit garrasit’, *säämä* 1) konnekšuvnnain *säämällä*, *säämässä*, *säämänä* ‘fuones ortnegis, cuovkkas, ráiggil (omd. biktasat, reahka, sihkkel)’, *säämäksi* ‘cuovkkas’, 2) ‘cielaheapme, šláttardeapme, rigeara’, 3) ‘neavrres dálki, šlahttedálki’ (SMSAm)

< vsá. **cāṛmē-* ‘cábmit’ (YSS nr. 75) || lul. *tsaepmedh* ‘slá, banke’ (SNO s.v.) | ubm. *tsàbmeet* ‘schlagen’ (WWM s.v.) | biht. *tsaap’miet* (YSS) | jul. *tsabmēt* ‘slá sönder (t.ex. mǎrgben); slá ihjäl; slá fast, fästa; slá (skohö mot en sten); ge stryk’ (LuW s.v.) | sá. *cábmit* ‘piestä, hakata; pehmittää (pieksämällä); uuvuuttaa (matkasta, taudista)’ (SSS s.v.) | anár. *cäjmīd* ‘prügeln, die Rute geben; weichschlagen (Schuhheu); Knochen mit der Axt zerchlagen’ (IW s.v.) | nuort. *caummād* | gield. *cāṽned* | darj. *cav̄ned* ‘lyödä; lyöden pehmittää (kenkäheiniä); särkeä ydinluita’ (KoKS: 626)

T.I. Itkonen (1948 I: 101) lea logahallan girjjistis *Suomen lappalaiset vuoteen 1945* muhtun suomagiela suopmansániid, maid son lea navdán loatnan sámezielas. Daid joavkkus lea sátni *säimiä*, mii Itkosa mielde lea anus Isokyrö, Ähtäri, Vuoksenniska ja Sakkola suohkaniin. Son ii leat giedahallan sániid etymologalaččat, muhto dušše logahallan daid. Itkosa jurddašan loatnaoriginála ferte leat sámezielaid *cábmít*-sátnebearaš. Sátni *säimiä* ii leat giedahallon etymologalaš sátnegirjjiin, muhto gažaldagas lea suopmaniin viehka viidát leavvan sátnebearaš, mas lea oalle mohkkás semantihkalaš variašuvdna. (Gč. distribušuvdnakárta, čuovus 16.)

Sáni hámis lea variašuvdna guhkes vokála *ää* ja diftonggga *äi* gaskkas. Jietnadatvariánttaid distribušuvdna ii čuovo suopmanrájaid; diedut guktuin hámiin leat sihke suomagiela oarje- ja nuortasuopmaniin. Variašuvdna duogáš čielgá sápmelaš loatnaetymologijain. Sáni *cábmít* vuoddosámeziela hápmin rekonstruerejuvvo **cā̄mē-* (YSS nr. 75; Sammallahti 1998: 199). Oarjesámezielain lea dáhpáhuvvan gárggiideapme **ŋm > *mm > bm*, anárašzielas **ŋm > jm*, nuortalašzielas fas **ŋm > *vm* (gielddasámeziela **vn* ja darjjesámeziela **vŋ* leat cahpenjuolggaduslaččat). Variánttain *säämiä*, *säämätä* jna. vuoddosámeziela guhkes vokála lea buhtejuvvon suomagielas guhkes vokálain, ja konsonántačoahki álgoladas *ŋ* lea báhcán substituhtahaga, dasgo substituhta ii livčče lean dákkár sajádagas fonotávttalaččat vejolaš. Hámis *säimiä* nasála *ŋ* fas lea buhtejuvvon su. *í*-in. Dát lea fonehtalaččat áddehahti, dasgo suomagielas fonema *ŋ* ii leat vejolaš dákkár sajádagas, iige velára *k*:ge leat nasála *m* ovddabelade vejolaš. Lea diedus maid vejolaš, ahte loatnaaddi sámezielas lei dáhpáhuvvan gárggiideapme **ŋm > *jm* nugo anárašzielasge. Hámi *säämiä* vuolggahápmiin livččii sáhtán leat maiddá assimilerejuvvon hápmi **cā̄mmē-* djd. (vrd. oarjesámezielaid ovddastussii). Suomagiela ovdavokála *ä(ä)* lea sámeziela vokála **ā* substituhtan várra danin, ahte vuoddosámezielas ii lean opposišuvdna vuollegis ovda- ja duohkevokála gaskkas. Danin vsá. **ā* lea sáhtán jietnaduvvot ovdalabbos go suomagiela fonema */a/*. Substitušuvdnii leat muhtun parallelat, omd. su. davvisuopmaniid *närpeä < njárbat* (SSA s.v.). Lea maiddá vejolaš, ahte loatnaaddi sámezielas lei dáhpáhuvvan jietnadatnuppástus **a > *ä* nuppi stávvala ovdavokálaid ovddabealde, nugo muhtun dálá sámezielain dahje daid suopmaniin. Sámeziela sátneálgu

c- lea buhhtejuvvon suomagielas sibilánttain s-, nugo maiddáí maŋŋidis loanain *sontu* < *cuozza* ja *sínka* < *caggi* (SKES s.v.).

Sápmelaš loatnaetymologijja lea jietnadatoahpalaččat nannosit ákkastallamis. Mearkkašumis ‘cábmit, speažžut jna.’ sátni nappo lea čielga sápmelaš loatna. Mánŋgat variánttat leat gal deskriptiivvalaččat. Hámit *sáimiä, säimäistä* jna. muittuhit oalle olu dakkár ekspressiivvalaš sániid go *läimiä, läimäistä, räimiä* jna., main lea sullii seamma mearkkašupmi. Dát deskriptiivavuolta ii goitge leat eastta loatnačilgehussii.

Suomegiela sátnebearraša semantihka ferte giedahallat vudoleappot, dasgo das lea mánŋgalágan variašuvdna. Mánŋga guovllus sánis *säämätä ~ säimätä* leat diedut earenomážit mearkkašumis ‘cábmit heastta’, omd. “*Kyl se säämäs stä heostas nii et oikkem paha ol katto*” (Mynämäki), “*Älkkä stää heost sill laill säimik*” (Rauma), “*...säimäs hevosta pistokkaalla selekää*” (Karstula), “*Kylläpä se sai hevosparka säimäystä*” (Sonkajärvi). Variánttas *säämätä* leat dasa lassin iešgudetlágan sekundára mearkkašumit. Oalle viidát lea dáhpáhuvvan gárggiideapme ‘cábmit’ > ‘meannudit funet (omd. heasttain), bieguhit (ealli)’ > ‘giedahallat man nu diŋŋga funet dahje fuollameahttumit’. Ovdamearkan Nurmes suohkanis dihttojit buot dát mearkkašumit: vearbba *säämätä* mearkkašupmin lea ovttá diedus addon ‘lyödä hevosta’, muhto leat maiddáí dakkár geavahanovdamearkkat go “*Mänkee pois siitä sängystä elekkeekä säämätä niitä vaatteita*”, “*Elekeepäs nyt säämätä sitä kissoo, ihan mänöö hupsuun*”. Gaska-Nuortabadaeatnamis sátni dárkkuha ee. girjji fuollameahttun giedahallama, omd. “*Ei saa säämätä ku et lujé*” (Haapavesi), “*säämää kirjan aivan resuksi*” (Vihanti). Soames diehtu lea maid mearkkašumis ‘skievttidit (= leat fuollameahttun rudaiguin, opmodagain)’, omd. “*Kyl hänelläki alunperin stää omasut ol, mut kyl hän piä sen säämäs*” (Nousiainen). ‘Fuollameahttun giedahallama’ semántihkalaš gieddáí gullá maid mearkkašupmi ‘sorrat láiggi’ Ruokolahti ja Anttola suohkaniin.

Ovddabealde namuhuvvon mearkkašumiin leat ain gárggiidan sekundáralaččat dakkár mearkkašumit go ‘čuvdet juoidá dušši dihte’, ‘dahkat juoidá joavdelasaid’, mas leat moadde dieđu: “*Anna olla niihen tilkkuin siämäämätä ja mää muuhun työhön*”; “*Tuo se koko päivän seämeä ihteessä*” (Pielavesi). Nuppe dáfus lea maiddáí okta diehtu Raumas

mearkkašumis ‘cielahit garrasit’, mii lea várra šaddan metaforalaččat njuolga ‘cábmimis’ (fuomáš maid idioma *pickšää suutaan* ‘njálbmut, dáikit’).

Sátnebearrašii gullet maiddái nomenat. Variántta *säimiä* jna. oktavuhtii gullá nomen *säimä*, man mearkkašupmin lea SMSAm:s addon ‘notkea lyömäase’ (dása gullá čielgasit maiddái metaforalaš geavahussan čuovvovaš diehtu: ”*Annan säimän vähä heilua, sano Hokan Jussi kun sonninsuarua heiluttelj*” (Padasjoki)). Dán sánis leat goitge dušše njeallje biedggu dieđu (eará sátni veadjá leat *lankan säimä* ‘sáiggar’, Luopioinen). Dasgo nomen *säimä* lea hui hárvanaš sátni, dieđuin sáhtá leat gažaldat maŋŋidis retrográdalaš suorggádusain sániin *säimiä, säimäistä* jna. Mállen sáhttet leat leamaš dakkár gaskavuodat go *vihtoa* ‘faddut lastarissiiguin’ ← *vihta* ‘lastarissit’ jna. Okta diehtu lea maid nomenis *säimäle*: “*Löi tupaas akkunan tuhannen säimäleiks*” (Nummi); dás lea várra gažaldat kontaminašuvnnas *säimiä + säpäle*.

Nomen *säämä* fas lea muhtun báikkiin anus konnekšuvnnain, main dan mearkkašupmi orru leamen lagamusat juogalágan bagadallan, omd. *heonen sai säämänsä* (Uusikapunki), *mnä anno niill aika säämä* (Laitila; ná sáhtá dieđu mielde rábmot, go lea vuojehan eret siidaguoimmi šibihiid, mat leat čádjidan šilljui). Dás lea várra gárggiidan mearkkašupmi ‘garra cuiggodeapme’ (Laitila) ja ain ‘šláttardeapme’ (Kustavi), ‘rigeara’ (“*se läks vähä kamala säämäj kans*”; Taivassalo).

Oalle viidát *säämä* lea anus jikŋon kásushámiin *säämässä, säämäksi* jna. mearkkašumis ‘fuones ortnegis / ortnegii, cuovkkas, ráiggil jna.’, omd. ”*olet iha seämäks pitäny nuo kenkäs*” (Laukaa), “*kärriyt meni ihan säämäks*” (Marttila), “*lato o kamalas säämä*” (Lappi T.I.), “*Iyöjä seämäks*” (Jämsä), “*vaatheet siin olit säämä*” (Tornio). Dát mearkkašumit laktásit čielgasit vearbba *säämätä* mearkkašupmái ‘giedahallat man nu dingga funet (nu ahte dat nohká dahje billašuvvá)’. Dasa lassin sánis *säämä* lea mearkkašupmi ‘neavrres dálki, šlahttedálki’; dás lea diehtu maid Lönnrot sátnegirjijis (1874–1880). Vaikko dát mearkkašupmi leage guhkkín sátnebearraša eará mearkkašumiin, dat gullá liikká etymologalaččat seamma oktavuhtii. Maiddái *sá. cábmálas* sáhtá čujuhit dálkái (SSS s.v.), ja dákkár metaforat leat dábaláččat earáge gielain: omd. su. *sade piiskaa, säänpieksämä*,

caŋgalasgiela *weatherbeaten*. Dát metaforalaš geavahus vuhtto ain suomagiela davvisuopmaniin. Karunkis geavahuvvo dadjanvuohki “*olla eri säämässä*” das, go olmmoš gártá leat neavrres dálkkis, báhkka beaivvadagas dahje hui lossa barggus. Seammalágan geavahus lea merkejuvvon muitui maiddá Pellos: “*Kyllä sie sait olla eri säämässä ko sie haravoittit semmosessa ilmassa että sato niinko saavilla olis kaajettu.*” Dákkár oktavuodain ‘neavrres dálki’ sáhtta álkit dulkojuvvot sáni odda mearkkašupmin. Báikkuid máttitge suopmaniin vuhtto geavahusa metaforalaš álgovuoddu: omd. Laitilas daddjojuvvo “*se sai aika säämä*” olbmos, gii lea leamaš olgun stoarpmas ja njuoskan čadat. Dákkár dadjanvuohki illá livččii vejolaš, juos sáni merkkášupmi livččii leamaš dušše ‘neavrres dálki’. Mearkkašumi ‘neavrres dálki’ gárggiideapmái lea várra dasa lassin váikkuhan maiddá jietnadatoahpalaččat lagas sátni *sää*. Hámi beales sátni *säämä* livččii gal prinsihpas čilgemis maid njuolgo suorggádussan sánis *sää*; suomagiela suorgásiin *-ma* ráhkaduvvojit maiddá denominála suorggádusat (Hakulinen 1979: 130–132). Dákkár diedut go bajábealde namuhuvvon geavahanovdamearka Laitilas eai goitge doarjjo dán čilgehusa.

Vaikko nomenis *säämä* lea viehka viiddis leavvan, dasa ii gávdno njuolgo vástta sápmelaš gielain. Danin leage jurddašeames, ahte dat livččii šaddan sekundáralaččat suopmelaš gielain juogalágan retrográdalaš suorggideami bokte. Dat goit čielgasit gullá seamma sátnbearrašii go vearbbat *säämätä*, *sáimiä* jna., ja das ferte danin leat seamma álgovuoddu. Mállen retrográdalaš suorggideapmái sáhttet leat leamaš dákkár sátnbárat go *silputa* ~ *silppu* jna. Datge ii leat veadjemeahtun, ahte muhtun jávkan sápmelaš gielain sátnemáddagis livččii leamaš maiddá nominála geavahus (*cāṇmē ‘cábmin’ djd.); urálalaš gielain leat muhtun veardde nu gohčoduvvon ”nomenverbumat”, sátnemáddagat main lea sihke verbála ja nominála geavahus.

Sámegielaid *cábmit*-sátnbearrašii ii leat evttohuvvon etymologijja, muhto dat sáhtášii leat árbejuvvon urálalaš vuoddogielas. Vuoddosámegiela hápmi *cāṇmē- muittuha oalle olu rekonstruerejuvvon urálalaš vearbba *čaṇa- ‘časkit, cábmit’, man ovddastit ee. mordvagiela *čavoms* ‘schlagen, prügeln’ ja marigiela *čongem* ‘kerben’ (vástagat leat maiddá obugralaš gielain ja sámojedagielain, gč. UEW: 53–54 ja Ante Aikio, boahtimen).

Jietnadatgaskavuohta ii datte leat áibbas njuolggaduslaš. Vuosttas stávvala **a* lea njuolggaduslašččat gárggiidan sámegielas *uo*-diftoŋgan, muhto eahpenjuolggaduslaš nuppástussii **a* > vsá. **ā* leat gal muhtun parallelat (gč. 5.14.). Vearrát čuolbma lea dat, ahte sámegielaid gáibidan čeahki **ŋm* maŋjeladdasis ii livčče seilon luoddage eará vástagiin. Sáhtta gal leat vejolaš, ahte sáni vuoddourálalaš hápmi leamaš **čaŋma-*, ja čeahkki **ŋm* lea oktageardánahttojuvvon **ŋ:n* buot eará gielain. Váttisvuohtan lea, ahte paralleladáhpáhusat eai leat diedus. Dán rádjai rekonstruerejuvvon urálalaš sániin eai leat ovdamearkkat guovtti nasála čohkiin (Sammallahti 1988: 492–494). Dán čuolmma dihte báldalastin báhcá oalle eahpesihkkarin.

5.17. *viti* ‘vahca’

Su. *viti* ‘vasta satanut kevyt pakkaslumi’, (goall.) *viti**valkea*, *-valkoinen* ‘valkea kuin viti, aivan valkoinen’ (SSA s.v.), (suorgg.) *vitiä* ‘sataa lunta’ (SMSAm; dušše okta suopmandiehtu) | gárj. *viti* ‘kevyt pakkaslumi’ (SSA s.v.) | lyd. *vidi* ‘viti, vastasatanut lumi’ (LMS s.v.)

< vsá. **vece* ‘vahca’ (YSS nr. 1319) || lul. (suorgg.) *vihjedh* ‘iskald vind’ (eahpenjuolggaduslaš, *-tj-* pro *-ts-*) (SNO s.v.) | ubm. *vahtsa* ‘dünne Schneedecke’ (WWM s.v.) | biht. *vahija* (eahpenjuolggaduslaš, vrd. lul.) | jul. *vahtsa* ‘den senast fallna snön (hur mycket det en har snöat); litet tunnt täcke nysnö (antingen som litet frost på barmark höst l. vår l. om vintern ovanpå den gamla snön)’ (LuW s.v.) | sá. *vahca* ‘lös sne (især nysne ovenpå eldre snelag eller på vintervei)’ (LO s.v. *vâccâ*) | anár. *vocca* ‘frischgefallener Schnee, das so lose ist, dass der Wind ihn weiterbläst’ (IW s.v.) | nuort. *võcc* ‘viti’ | gield. *ve35* ‘lumi’ (KoKS: 737)

Sátni *viti* lea anus sihke suomagiela oarje- ja nuortasuopmaniin ja maid gárjil- ja lydegielas, muhto diedut váilot masá ollásit Nuorta-Varsinais-Suomis, Häme ja Savo suopmanguovlluid máttaosiin ja Gárjila gutkos. Muhtun guovlluin sánis *viti* eai leat diedut ichčanas lekseman, muhto dušše goallošáni *viti**valkea* oassin. (Gč. distribušuvdnakárta, čuovus 17.). Árbevirolaččat sá. *vahca* lea adnon sáni *viti* etymologalaš vásttan (SKES s.v.). Dás giedahallon loatnaetymologiiija lean jo buktán ovdan ovdaságas ovccát

fennougristakongreassas Tartus borgemánus 2000 (čálalaš hámis Ante Aikio 2001b: 43). SSA (s.v.) lea dán njálmmálaš ovdasága vuodul kommenteren etymologiija, ja atnán dan vejolažžan.

Suoma- ja sámegiela sániid ovttastahttin sámi-suoma vuoddogiela bokte lea problemáhtalaš jietnadatoahpalaš sujaid dihte. Sáni álgohápmiin ferthešii rekonstrueret sásu. *viči (gč. omd. Mikko Korhonen 1981: 159), muhto vaikko suomagielas leage dáhpáhuvvan nuppástus *č > *t, lea cahpevuorddehahti ahte suopmelaš gielain ii leat dán sánis dáhpáhuvvan das maŋŋá gárggiideapme *ti > *si. Maiddái nuppástusa *č > *t bokte šaddan ovdavuoddosuomagiela *t lea oassálastán dán nuppástussii, vrd. su. *kynsi* : *kynte-* 'gazza' < sugr. *künči (Sammallahti 1988: 544). Danin sáni *viti* vuorddehahti nominatiivahápmi livččii ** *visi*, juos gažaldagas livččii árbesátni.

Analogiija vejolašvuoda berre diedusge váldit vuhtii. Suomagielas leat máŋggat earáge sánit, main lea cahpenjuolggaduslaš *-ti* vuorddehahti *-si* sajis, ja čilgehussan lea analogiija. Ovdamearkan suomagiela sáni *lahti* nominatiivahápmi lea šaddan analogalaččat máddaga *e*-loahppasaš hámi (*lahte-*) vuodul; boares suomagielas sáni sojahus lei ain *laksi* : *lahte-*, seammaláhkai go *kaksi* : *kahte-*. Sáni *neiti* (iige **neisi) *-t*- fas lea sáhtán šaddat sániid *neito* ja *neitsyt* analogiija bokte. Dán sánis lea maid ovdal leamaš *e*-mátta: Lönnrot sátnegirjji (1874–1880) mielde sojahus lea *neiti* : *neiden*, ja maiddái álbmotdivttain leat *e*-máddagii čujuheaddji hámit, omd. ”*Oli ennen neljä neittä*” gárjillaš álbmotdivtta álggus (GB: 98). Nominatiivahámi álgovuolggalaš *-s-* lea seilon goallossániin gárjilgielas, omd. *neisakka* 'vanhapiika', *neislapsi* 'tyttölapsi', *neistalo* 'talo, jossa on naimaikäinen tytär' (KKS s.v.).

Sáni *viti* buohta analogiijačilgehus ii goitge leat vejolaš. Sánis lea *i*-mátta iige *e*-mátta, ja cahpevuorddehahti *-ti* (dahje *-di-*) lea buot kásushámiin: genetiiva *vidin*, partitiiva *vitiä* jna. Oktage kásushámiin ii leat sáhtán doaibmat analogiija vuoddun nugo bajábealde giehtadallon ovdamearkkain, eaige sánis leat eará suorggádusatge go *vitiä* 'muohttit', ja dasge lea *-ti-* (dán suorggádusas lea dušše okta suopmandiehtu). Iešalldes maiddái dat, ahte sánis lea *i*-mátta, doarju loatnačilgehusa, dasgo árbesánis vuorddášii *e*-máddaga.

Suomagiela sáni *viti* jietnadataohpalaš cahpenjuolggaduslašvuodat čilget, go árbenhypotesa buhte loatnaetymologijain. Parallela sáme giela affrikáhta *c buhttemii suomagielas *t*:in lea su. davvisuopmaniid sátni *sontu* ‘cuozza’ < vsá. *cuonce > sá. *cuozza* (SKES s.v.).

5.18. *vorva* ‘várveš’

Su. *vorva* ‘herkkäuninen; varuillaan oleva; virkku, sukkela’, *vorve: *olla vorveella* ~ *vorveilla* ‘olla valppaana, valveilla’, (hárv.) ‘olla vierellä, lähellä’ (SKES s.v.; SMSAm) | gárj. *vorva* ‘herkkä, varuillaan oleva, säikky’, *vorveh* ‘herkkä’, *vorveta* ‘virkistyä’, *vorvistua* ‘herätä puolivalveille’, *vorveilla* ‘kuunnella tarkasti, vahtia tms.’ (SKES s.v.)

< vsá. *vuorvē ~ *oarvē ‘árgi’ (?) (vrd. YSS nr. 844) || biht. *vuor’vie* ‘scheu (Vogel)’ (LaW nr. 8827) (< *vuorvē) | jul. *ár’vē* ~ *vuor’vē* ‘skygg (om fåglar)’ (LuW s.v.) (< *oarvē ~ *vuorvē) | ? sá. *oardnji* ‘kylmänarka’ (SSS s.v.) (< *oaríē ~ ? *oarñē) | ? anár. *oarnji* ~ *oarni* ~ *oarvi* ‘gegen Kälte empfindlich, leicht erfrierend’ (< *oaríē ~ *oarñē ~ *oarvē) (IW s.v.) | nuort. *vuä’rvv* ‘levoton, kovapäinen, hihnassa käymätön (poro joka ajokkaana vikuroi), arka’ (< *oarvē), ? *vuä’rñj* ‘vilunarka’ (< *oaríē ~ *oarñē) (KoKS: 772–773)

Suoma- ja gárjilgiela sátni *vorva* ja dan suorggádus *vorve(h)* leat anus gáržžes guovllus suomagiela nuortasuopmaniin ja gárjilgielas. Leavvanguovlu ollá Ladogajávrrri davábealde Davvi-Savo suopmanguovllu davveosiide ja gárjilgiela davvesuopmaniidda. (Gč. distribušvndakárta, čuovus 18.)⁶ Sáni mearkkašumit leat ‘virkui, várveš; geahppanagir olmmoš’. Suorggádus *vorve(h)* lea anus lagamusat konnekšuvnnas *olla vorveella* ‘leat váraid alde, oaddit geahppadit, leat belohakkii gozuid alde’, hárvenaččat maiddái ‘leat guoras, lahka’; dán mearkkašumi gárggiideame duogáš lea cahpečielggas.

SKES veardida sáni *vorva* julev- ja bihtánsáme giela sániide, ja navdá duodaláganin, ahte suoma- ja gárjilgiela sátnibearaš lea lonejuvvon sáme gielas. SSA:s sátni ii leat

⁶ Dán sáni distribušvndadieduid gárjilgielas lean váldán SKES:s inge njuolga gárjilgiela árkiivvas Ruovttueatnan gielaid dutkanguovddázis Helssegis. Fuomášin oainnat dán loatnaetymologijja easkka das mañjá go ledjen jo fitnan Helssegis arkiivvas. SKES distribušvndadieduid vuoddun leat goit leamaš gárjilgiela árkiivva diedut.

giedahallon, dasgo dán sátnegirjjiis leat guddon eret muhtun veardde hárvnaš suopmansánit, mat leat leamaš fárus SKES materiálas.

SKES ovdan buktin loatnačilgehus lea áibbas riektá. Suomagiela sáni ferte muduige guovtti suja dihte eahpidit loatnan. Das lea gáržžes distribušuvdna, ja das lea sátnearálggus jietnadatsekvensa *vo-*, mii lea suomagielas eahpeetymologalaš: dat ii dihtto boares sániin, dasgo suopmelaš gielain sátnearálgosaš *v-* lea jávkan labiálavokála ovddabealde (Laanest 1975: 64); sátni *voi* 'vuodja' < sugr. **wooji* (Sammallahti 1988: 551) orošii spiehkascamen dán jietnadatlágas, muhto dan *v-* lea čilgejuvvon nuppe láhkai (gč. Mikko Korhonen 1981: 131).

Loatnaetymologijias lea smávva jietnadatoahpalaš váttisvuohta. SKES sátnearálggus namuhuvvon bihtánsámeagiela sátni máhcašii vsá. hápmái **vuorvē*, julevsámeagielas sánis fas dihtto maiddáii variánta mii máhcašii hápmái **oarvē*. Áinnas vuosttamuš hápmi heivešii bures loatnaoriginálan. Muhto sámegielain dihttojit maiddáii hámit main lea sátnesiskkáldas *v* sajis nasála *ŋ ~ í*: sá. *oardnji*, anár. *oarnji*, *oarnji*, nuort. (Báhčaveadji) *vuá'rnŋj*. Dáid hámiid dihte Lehtiranta (YSS nr. 844) ja Sammallahti (1998: 201) rekonstruereba vuoddosámeagiela hápmi **oarnē*. Dát vuolggahápmi lea muhtun muddui problemáhtalaš. Hámit, main lea nasála *í*, čilget gal dan vuodul, dasgo vsá. **ŋ* ja **í* ovddasteaddjiid gaskkas lea dávjá eahpestabiilavuohta (prinsihpas seamma bures sáhtášii gal rekonstruereb maiddáii hámi **oarnē*). Čuolbman leat goitge hámit, main lea *v*. Gárggiideapme **rŋ > *rv* ii leat njuolggaduslaš mange sámeagielas, eaige dasa leat parallelat. Dan sadjái leat golbma vuoddosámeagiela sáni, main lea leamaš čeahkki **rŋ* ja main vuhtto nasála ain buot sámegielain: sá. *jargŋa*, *gárgŋj* ja *goargŋut* (gč. YSS nr. 253, 370, 479).

Variašuvdnii leat guokte vejolaš čilgehusa. Juogo sátnearrašis lea eahpenjuolggaduslaš jietnadatmolsašuddan, dahje dasto vuoddosámeagielas leat leamaš guokte sierranas jietnadatoahpalaččat ja semantihkalaččat lagas sátnearraša, mat leat seahkanan gaskancaset dálá sámegielain. Maŋit jurdaga doarjjošii dat, ahte dát sánit orošedje KoKS vuodul seilon sierranassan nuortalašgiela Báhčaveaji suopmanis: doppe leat merkejuvvon muitui sánit *vuá'rvv* 'levoton, kovapäinen, hihnassa käymätön (poro joka ajokkaana

vikuroi), arka' ja *vuä'rnj* 'vilunarka'. Jos dát analysa doalla deaivása, sáhtta vuoddosámegillii rekonstrueret sániid **oarvē* (? ~ **vuorvē*) 'árgi, ráfeheapme' ja **oarnē* (? ~ **oarnē*) 'oardnji'. Čoavddus lea liikká dušše hypotesa, ja sánit sáhttet maid álgoálggus gullat oktii. Lea maid vejolaš, ahte Báhcaveaji *vuä'rnj* lea lonejuvvon maŋŋá man nu eará sámegielas dahje suopmanis. Juohke dáhpáhusas lea váttis čoavdit, mo vsá. álgohámi galggašii rekonstrueret. Árra (eahpenjuolggaduslaš?) variántta **oarvē* (~ **vuorvē*) sáhtta goit navdit, dasgo *v*-ovddastus dihtto sihke oarjjimus ja nuorttimus sámegielain, main sátni lea merkejuvvon muitui.

Suomagielaideid *vorva*-sátnebearraša sáhtta juohke dáhpáhusas navdit sámevulgosažžan. Originálan heivešii buoremusat bihtánsámegiela gáibidan vuolggahápmi **vuorvē*, muhto loatnaoriginálan sáhtta leat leamaš maid hámi **oarvē* joatki, juos loatnaaddi sámegielas lea dáhpáhuvvon seammalágan *v*-protesa sátnéalggu **oa*-diftoŋga ovddabealde go nuortalaš-, gieldda- ja darjjisámegielas (vrd. omd. vsá. **oadē*- 'oaddit' > nuort. *vuc'dded*, gieldd. *vue'ddeδ*, darj. *vjeŋted*; YSS nr. 817). Suomagiela sáni loatnaoriginálan leamaš várra dakkár variánta, mas leamaš čoahkki **rv*, muhto ii leat áibbas veadjemeahtun jurdda, ahte sámegiela **ŋ* livččii buhttejuvvon suomagielas *v*.in. Dákkár substitušuvdnii ii goitge dihtto parallela; vrd. omd. su. *päläs* : *pälkää*- < sá. *beadŋŋis*, mas substituant lea *k* (Terho Itkonen 1957: 52–59). Lonen suopmelaš gielain sámegillii lea illá jurddašcomes, dasgo suopmelaš gielaideid sátnebearraša gáržžes distribušuvdna ja sátnéalggu *vo*- guigejit, ahte gažaldagas lea maŋŋidis loatnasátni.

6. Árvalusat ja árvoštallamat

6.1. Loanaid distribušuvnnas ja loatnaguoskkahusaid agis

Ovddit logus giedahallon loatnasániid distribušuvnnat leat bukten ovdan kártan, mat leat čuovusin (čuovosat 1–18). Kártan lea čájehuvvon maiddái sáni *kahlata* ‘gállit’ distribušuvdna (čuovus 19). Dán sápmelaš loatnaetymologijja lea ákkastallan Wickman (1968), muhto son fal ii leat guorahallan sáni suopmanleavvama, ja danin lean kárten dan dán barggus.

Sápmelaš loatnasániid distribušuvnnat leat oalle iešgudetláganat. Daid sáhtta juohkit roavvát golmma jovkui: 1) sániide, mat dihttojit lagamusat dušše suomagiela oarjesuopmaniin, muhto vejolaččat maiddái Kainuus ja davvisuopmaniin; 2) sániide, mat dihttojit suomagiela nuortasuopmaniin (earenomážit Savos ja Gárjilis) ja gárjil-, lyde- ja / dahje vepsegielas; 3) sániide, main lea viiddis distribušuvdna, mii ollá sihke oarje- ja nuortasuopmaniidda. Juogu golmma sadjái lea evttohan maiddái Koponen (1996: 95) sápmelaš loatnasániide guoski dutkamušastis. Sus ii leat dás namuhuvvon kategoriija 3) (viiddis distribušuvnna loanat), muhto son lohká sierra kategoriijan sániid, mat dihttojit dušše viehka davvin (lagamusat Savos, Nuortabadaeatnamis ja Davvi-Suomas).

Kategoriijai 1) sáhtta lohkat sániid *alkea* (5.3.; čuovus 3), *julku* (5.4.; čuovus 4), *lahtea* (5.10.; čuovus 10), *sivakka* (Terho Itkonen 1957: 18), *iltti*, *kurmu* (Olavi Korhonen 1979: 182, 202), *paartaa*, *paarre* (Olavi Korhonen 1982: 62), *lonsota* (Koponen 1996: 87). Spesiáladáhpáhussan dán kategoriijas sáhtta atnit sáni *rouko*, *roukonen* (5.13.; čuovus 13), mii veadjá leat lonejuvnon Ilmajokii 1600-logus sirdojuvvon sámiin, iige guovllu álgovuolggalaš sámegeielas. Seammaláhkai sáhtášii kánske čilget maid sáni *alkea* dieduid Ilmajoki birrašiin, muhto dasa lassin sátni lea anus maiddái Rauma guovllus, ja dát diedut illá sáhttet speadjalastit ná maŋnidis loana. Kategoriijai 2) gullet sánit *aaje* (5.1.; čuovus 1), *kiihtyä* (5.6.; čuovus 6), *kuukkeli* (5.9.; čuovus 9), *sunta* (5.15.; čuovus 15), *vorva* (5.18.; čuovus 18), *olas*, *päläs* (Terho Itkonen 1957: 54, 80), *siisna* (Olavi Korhonen 1979: 202), *luosto* (Koponen 1996: 91). Kategoriijai 3) gullet ain jo *kahlata* (Wickman 1968; čuovus 19), *kelo* (5.5.; čuovus 5), *koskea* (5.8.; čuovus 8), *saara* ~ *sahra* (5.14.; čuovus 14) ja *viti*

(5.17.; čuovus 17). Kategorijai 3) sáhtta várra lohkat maid sáni *kcnttä*, man loatnaetymologijja leat ákkastallan Äimä (1908: 18) ja Koivulehto (1989: 47–48). Dán sánis leat Koivulehto mielde diedut earenomážit Satakuntas, Hämes, Nuortabadaeatnamis, Davvi-Savos ja -Gárjilis, Kainuus ja davvisuopmaniin. Son ii datte leat ráhkadan kártta dan distribušuvnnas, inge leat iešge ráhkadan dan, dasgo sátnbearraša árra girjegielaiduvvan dahká árbevirolaš distribušuvna guorahallama váttisin (gč. logu 3.) Kategorijaid 2) ja 3) gaskii sajáiduvvet Koposa (1996) analyseren loatnasánit *longota* ja *nuoska*. Daid distribušuvna deaddočuokkis lea čielgasit nuortin, muhto leavvanguvlui gullet maiddái Gaska-Suoma suopmanat ja muhtun oarjesuopmaniid hállanguvlui gulli rádjasuohkanat Gaska-Suoma oarjjabealde.

Distribušuvnnalaččat viehka čielga dáhpáhusaid lassin leat muhtun loatnasánit, maid lea eanet uhcit váttis klassifiseret. Muhtun dáhpáhusain sátni lea sierra suopmanguovlluin anus iešgudetlágan hámis dahje mearkkašumis. Dáin dáhpáhusain veadjá leat gažaldat mángga parallela lonemis, áinnas dalle go sáni distribušuvdna ii leat oktilaš, muhto distibišuvdnasulložiid gaskii baicce báhceet guovllut, gos sánis eai leat diedut. Buorit ovdamearkkat dákkár distribušuvnnain leat sánit *purmu* ‘buordna’ (oarjesuopmaniin) ~ *purnu* ‘gordnelihti’ (nuortasuopmaniin ja -gielain) (5.12.; čuovus 12) ja *kortata* ‘goardit’ (lagamusat Máttanuorta-Hämes) ~ *kortata* ‘vuorjat jna.’ (lagamusat Gárjila gutkos, Davvi-Gárjilis ja Davvi-Savos) (5.7.; čuovus 7). Seammalágan dáhpáhus lea várra maiddai suoma nuortasuopmaniid ja gárjilgiela *vaara* ‘várri’ vs. oarjesuopmaniid *vaaru* ‘baján-, oaktebalva’ (Terho Itkonen 1993a). Ain jo guktii lea várra lonejuvvon sátni *naala*, mas leat sierra suopmaniin iešgudetlágan suorggádusat ja mearkkašumit (gč. 5.11.; čuovus 11). Dákkár sátnbearrašiid sáhtášii várra lohkat sihke kategorijai 1) ja 2).

Olu čuolbmát lea dakkár loanaid, main suopmandiedut leat hui biedgguid. Dákkárat leat earenomážit sánit *aisti* (5.2.; čuovus 2) ja *sáimiä* (5.16.; čuovus 16). Dáid sániid lonenguovllus lea váttis dadjat maidege sihkkariid, ja gažaldagas sáhttet leat mánggat parallela lonemat. Nuppe dáfus biedggu distirbušuvna čilgehus veadjá leat das, ahte dát sánit leat várra leamaš jávkamin gielas dalle, go suopmandiedut leat čoggojuvvon. Dát hypotesa čilgešii maiddái dan, manin dán guovtti sátnbearrašis lea nu olu morfologalaš ja

semantihkalaš eahpestabiilavuoha. Go sátni ii šat leat giela hálliide áibbas oahpis, šaddet álkit kontaminašuvnnat ja mearkkašumi oddasis dulkomat. Sátnebearaš *säimiä* leage dovdameahhtun dálá dábálaš hállangielas, ja dat sáhtta leat suopmaniinge buori muddui jávkan. Sáni *aistia* fas lea gádjon jávkamis dat, ahte dat lea váldon girjegillii atnui mearkkašumis 'áicu'. Sátnebearraša girjegieladuvvan lea dáhpáhuvgoahtán jo ovdal suopmandieduid čoaggima, dasgo suopmanarkiivva materiálas leat valjis diedut girjegielas ohppojuvvon hámiin ja mearkkašumiin. Lea goit fuopmášahti, ahte vaikko sániid *aisti* ja *säimiä* distribušuvdna lea eahpečielggas, guktuin lea juogalágan konsentrašuvdna aiddo máttaoarjesuopmaniin. Sáhtta leat, ahte dáid sátnebearrašiid leavvama váldoguovlu lea árbevirolaččatge leamaš oarjin, muhto dan ii sáhte seilon dieduid vuodul šat verifiseret. Lea maiddá miellagiddevaš fuomášit, ahte oppalaččat sápmelaš loatnasánit eai leat suomagiela oarjesuopmaniin dadi hárvnabbot go nuortasuopmaniinge.

Evttohuvvon distribušuvnnalaš klassifiskašuvdna lea diedus muhtun muddui dušše ráhkaduvvon, iige materiála daninassii gáibit golmma sadjái juohkima. Sániid distribušuvnnat leat namuhuvvon guovlluid siste ain oalle iešgudetláganat, ja dát guoská carenomážit kategoriija 1). Lea oalle artifišála čoavddus lohkat omd. sániid *julku*, *lahtea* ja *kortata* (mearkkašumis 'goardit') seamma jovkui dušše danin go dat dihttojit oarjesuopmaniin, dasgo dat eai liikká leat anus seamma guovllus (gč. čuvvosiid 4, 7 ja 10).

Mánngat sápmelaš loanat leat hui báikkálaččat, carenomážit *aaje*, *alkea*, *julku*, *kortata* mearkkašumis 'goardit' ja *lahtea*. Dákkár dáhpáhusain sáni lonenguovllu sáhtta meroštallat viehka dárkilit. Lea hui duodalágan, ahte sátni lea lonejuvvon doppe gos dat dálge lea anus. Dakkár sániin go omd. *alkea*, maid distribušuvnnas leat sierranas sulložat, sáhttet duogábealde leat mánnga báikkálaš lonema.

Oppalaš fuomášupmin sáhtta namuhit, ahte suoma- ja gárjilgielas eai leat dakkár suopmanat, main eai livčče sápmelaš loatnasánit. Sápmelaš loanat dihttojit miehtá dáid gielaid hállanguovllu, maiddá Máttaoarje-Suoma suopmaniin, maid hállanguovllus eai dán rádjai leat gávdnon sámevulgosaš báikenamat (gč. 1.1.). Dakkár viiddis distribušuvnna sániin go omd. *kelo* (5.5.; čuovus 5) ii diedusge leat álki čoavdit gos dat leat lonejuvvon.

Viiddis leavvamii sáhtta leat váikkuhan maiddái sáni ekspansiivavuolta, muhto dákkár leavvanguovllu sekundára viidumis ii goit leat ovttage dáhpáhusas čielga duodaštus. Dasa gal sáhtáshedje guiget dakkár viiddis distribušuvnnat, maid siste vuhttojit juogalágan konsentrašuvnnat, omd. sániin *aisti* ja *säimiä* máttaoarjesuopmaniin (gč. bajábealde), dahje sánis *kahlata* ~ *kaalata* Ladoga Gárjilis (gč. čuvvosa 19). Datte maŋŋidabbo áiggiin sápmelaš loatnasánit eai oro leamaš earenomáš ekspansiivvat ovdal 1900-logus dáhpáhuvvan girjegielaiduvvama.

Lea fuopmášahtti, ahte sápmelaš loatnasáni *lahtea* ‘lávttas’ distribušuvdna gokčá dušše suomagiela máttaoarjesuopmaniid (earret muhtun hui hárvanaš dieduid Davvi-Satakuntas). Dát geažida, ahte sápmelaččaid ja suopmelaččaid gaskkas leat muhtumin leamaš kontávttat aiddo dán guovllus. Dán govvii heivejit bures maiddái dakkár loatnasánit go *aisti*, *alkca*, *purmu*, *säimiä*, *lonsota*, maid distribušuvnnas leat konsentrašuvnnat aiddo máttaoarjesuopmaniin. Sápmelaččaid ja suopmelaččaid ovdahistorjjá dáfus dát boadus lea miellagiddevaš, dasgo dábálaččat ii leat jurddašuvvon, ahte sápmelaš ássan livččii dolin ollán gitta dálá suomagiela máttaoarjesuopmaniid hállanguvlui, eaige dán guovllus leat čájehuvvon sámevulgosaš báikenamat (gč. 1.1.). Lea vejolaš, ahte dänge guovllus lea dolin leamaš leamaš sápmelaš ássan, nugo geavadis buot earáge guovlluin Suomas. Dušše fal loatnasániid vuodul ii goitge leat vejolaš beassat čielga jurddabohtosiidda guovllu etnihkalaš historjjás, ja danin hypotesii galggašii oheat doarjaga omd. báikenammadutkamušai guin bokte, maid bohtosat leat čielgasabbot čatnamis ássanhistorjái.

Sániid lonen ferte korreleret juogaláhkai duodalaš historjjálaš konteavsttain. Danin lea jáhkehahtti, ahte sániid distribušuvdna speadjalastá viehka njuolga loanaid agi. Dakkár loanat, mat dihttojit lagamusat Savos ja gárjilgielas, vedjet iešalddes leat oalle maŋŋidat, dasgo dáid gielaid ja suopmaniid hállanguovvlus leat orron viidát sápmelaččat vel historjjálašge áiggis. Gitta ássama rádjá Suomas ja Gárjilis lei vel 1540-logus nu máddin, ahte dan davábeallai bázi oassi Davvi-Hämes ja Davvi-Satakuntas ja masá olles Davvi-Savo ja Davvi-Gárjil (gč. omd. Jutikkala – Pirinen 1966: 55). Dáin vuovdeguovlluin orro ain bivdi sápmelaččat.

Nuppe dáfus dakkár loanat, main lea viiddis ja oktilis leavvan, sáhttet leat oalle boarrásge. Dáid sániid lonenguovllus lea hui váttis dadjat olus maidege; distribušuvdna ii atte čielga vástádusa gažaldahkii. Gova lea sáhtán diedusge muhtun muddui moivet maiddá sániid leavvanguovlluid sekundára gáržun dahje viidun. Liikká ii leat menddo duodalágan, ahte goitge aiddo leavvama viidun livččii leamaš earenomáš dábálaš. Sápmelaš loatnasánit leat dájvá báhcán hui báikkálaš albmanussan, iige dain oppalaččat oro leamaš stuorra ekspansiiva fápmu ovdal dakkár loanaid go omd. su. *tunturi* ‘duottar’ leavvama girjegielabokte 1900-logus (Mikko Korhonen 1981: 39–40). Dát leage áddehahti, dasgo sápmelaš loatnasánit leat bohtán substráhtan geassádeaddji gielas, eaige superstráhtan man nu arvvus adnojuvvon čeardda gielas, nugo ovdamearkan suomagiela germánalaš loanat.

Buot dán barggus giedahallon loatnasániid distribušuvdna gokčá dušše suomelaš gielaid davvejoavkku, earret sániid *nuoska* ja *saara*, main leat muhtun diedut maiddá vádjagielas; dain dáhpáhausain sátni lea várra goitge leavvan vádjagillii maŋŋá (Koponen 1996: 92, SKES s.v. *saara*). Ii diedusge leat miige ipmašiid, ahte muhtun sápmelaš loatnasátni dihtto vádjagielasge, dasgo dán giela hállanguovlu ii liikká leat menddo guhkkin ovdahistorijálaš sápmelaš ássamis (vrd. SSA s.v. *nuoska*, mas dákkár leavvan lea adnojuvvon vuosteággan loatnačilgehussii).

Viiddis distribušuvnna loanat guigejit oalle boares loatnaoktavuodaide. Dološ loatnaoktavuodaide spadjalastá earenomážit sátni *koskea*; distribušuvnna lassin dan *e-*mátta duodašta, ahte gažaldagas ii sáhte leat odđa loatna. Dát doalvu jurdagiid dasa, ahte jo ovdasámegiela ja ovdasuomagiela gaskkas leat leamaš loatnaguoskkahusat. Muhtun suomagielas sámegillii lonejuvvon sániin sáhtá jietnadatoahpalaš ákkaid vuodul čájehit, ahte dat leat lonejuvvon jo ovdal muhtun vuoddosuopmelaš dahje vuoddosápmelaš jietnatatnuppástusaid. Goitge čuovvovaš ovdamearkkain lea gažaldat dákkár árra lonemis:

- sá. *vašši* < ovdasu. *viša > su. *viha* ‘vašši’ (SSA s.v.)
- sá. *dušši* < ovdasu. *tüşjä > su. *tyhjä* ‘guorus; dušši’ (SSA s.v.)
- anár. *šišne* ‘sisti’ < ovdasu. *šišna > su. *hihna* ‘lávži’. Su. sáni boares etymologalaš vástta lea sá. *sasti* ~ *sisti* (vrd. SSA s.v. *hihna*).

- sá. *lášši* < ovdasu. *lajša > su. *laiha* 'ruoinnas' (SSA s.v.)
- jul. *sjapmē* 'illu' < ovdasu. *šimo > su. *himo* 'hipmu' (vrd. SKES s.v.)
- lul. *sjile* 'hilla' < ovdasu. *šiili > su. *hiili* 'hilla' (vrd. SSA s.v.)
- sá. *šimir*, anár. *šomer* < ovdasu. *šamara > su. *hamara* 'šimir' (SSA s.v.)
- sá. *buošši* < ovdasu. *paša > su. *paha* 'bahá' (Sammallahti 1999: 79; vrd. SSA s.v.)
- sá. *buolža* < ovdasu. *palci > su. *palsi* 'kova savi- t. maakerros (erit. järven t. joen pohjassa)'. Su. sáni boares etymologalaš vástta lea lul. *boelte* 'buolža'. (Sammallahti 1999: 79)
- darj. *kīřšed* 'gierdat' (KoKS: 129) < ovdasu. **kārši-* / **kārsi-* > su. *kāršiä* 'gillát, gierdat'. Odda etymologiiija; su. sáni boares vástta sámegeielas lea *gierdat*.

Dološ lonema duodašta canas sániin jietnadatgaskavuohta su. *h* ~ sá. *š*. Sániit leat lonejuvvon ovdal vuoddosuomagiela nuppástusa *š > *h, muhto vuoddosámegeiela nuppástusa *š > *s maŋgá (mii lea várra dáhpáhuvvan hui árrat, gč. Sammallahti 1998: 190–191). Maŋimuš golmma sánis maiddáí vokálagaskavuodat čujuhit čielgasit jo ovdasápmelaš áigái. Sániin lea dáhpáhuvvan gárggiideapme *a > *oo > *uo dahje metafonalaš gárggiideapme *ä > *ee > *ie nuppi stávvala álgovuolggalaš *i-vokála ovddabealde; dát jietnadatnuppástusat leat oktasáččat buot sámegeielaide. Sánis *buolža* vuhtto maid vuoddosuomagiela jietnadatnuppástusa *ti > *si juogalágan gaskamuđu (*ci dj.). Lasseovdamearka dán gearddádaga loanas sáhtášii kánske leat maiddáí sá. *šakŋa*; loatnaoriginálan sáhtášii leat leamaš ovdasu. *šūŋi, mas livččii gárggiidan su. *hyy* 'šoavli; bihci'. Etymologiiija lea goitge problemáhtalaš, dasgo ii leat sihkkaris duodaštus das, ahte suopmelaš sátni máhešii áiddo dakkár ovdasuopmelaš jietnadathápmái (sátnebearrašis gč. SSA s.v. *hyy*). Muhto sáni aitosáš sápmelaš vástta sáhtášii kánske leat sá. *sakŋat*, *saŋas* (Sammallahti: njálmálaš fuopmášahttin), mii duodastivččii rekonstrukšuvnna *šūŋi (vrd. SSA s.v. *suvi*, gos sámegeiela *sakŋat*-sátnái evttohuvvo nuppelágan etymologiiija).

Árbesániid caruheapmi árra loanain lea váttis, dasgo dán lonenbadjái heivvolaš jietnadatkriterat leat viehka unnán. Maŋggaid ná boares loatnasániid lea veadjemeahttun identifiseret, dasgo dain ii deaivva leat dan dáfus relevánta jietnadat dahje jietnadatkombinašuvdna. Go boares loanat leat várra olu canet go maid sáhtá duodaštit, lea

duodalágan, ahte loatnaguoskkahusat suoma- ja sámegiela gaskkas leat leamaš intensiivvat jo ovdal vuoddosámegiela ja vuoddosuomagiela áigedásiid. Dát bidjá smiehttát, leatgo sánit lonejuvvon jo ná árrat maiddáa nuppi guvlui, ovdasámegielas ovdasuomagillii. Sáni *koskea* sáhtášii guiget aiddo dása. Orrot duodai leamenge guokte suomagiela sáni, maid sáhtta čilget hui boares ovdasápmelaš loatnan. Sánit leat identifiseremis loatnan aiddo sibilánttaid gárggiideame vuodul. Gažaldagas leat čuovvovaš sánit:

- su. *tuo* 'duššu', (suorgg.) *tuhota* 'duššadit' (maiddáa gárjil- ja vepsegielas) < ovdasu. *tušo < vsá. *tuššō (> sá. *duššu*).
- su. *kaha* 'guošši jna.' (maiddáa gárjil-, lyde-, vepse- ja esttegielas) < ovdasu. *kaša < ovdasá. *kašša (> vsá. *kuoššē > sá. *guošši*). Sámegiela sáni máhccá vel boarráset hápmái *kasja, ja lea čilgejuvvon loatnan, vrd. indocurohpálaš vuoddogiela **k^was-yo-* 'Korb'. Olu oddaset loatna sámegielas lea suoma davvisuopmaniid ja gárjilgiela *kosio*, *kosja* 'guošši'. (Sammallahti 2002: 403.)

Sátnái *tuo* ii leat ovdal evttohuvvon dohkálaš etymologijja. SSA (s.v.) mielde sáni lea várra deskriptiivavulgosaš. Dán vikkahussii ii leat bukten evideansa, ja danin dan ii sáhte dohkkehít. Sátnebearaš ii oro leamen dađi eanet "deskriptiiva" go omd. sámegiela *duššu*. Dás evttohuvvon sápmelaš loatnaoriginála lea suorggádus sánis *duššat*, mii gullá sáni *dušši* oktavuhtii; dát fas lea vel boarráset loatna ovdasuomagiela sánis *tūšjā (> su. *tyhjā* 'guorus, dušši'; gč. SSA s.v.). Sátnái *kaha* leat evttohuvvon vástagat maŋggain gáiddus fuolkegielain, muhto daid buot ferte eahpenjuolggaduslaš jietnadatgaskavuodaid dihte hilgut. SSA (s.v.) buktá obugralaš vástagiid, mat leat adnojuvvon sihkkarin. Daid vuosttas stávvala vokála ja sátnesiskkáldas konsonánta *č goitge heivejit heittogit oktii suomagiela sániin. Sammallahti (1988: 544) ii loga sáni *kaha* dán urálalaš sátnebearrašii. Sáni etymologiseremii sápmelaš loatnan ii nappo leat eastta.

Dás evttohuvvon ovdasápmelaš loatnaetymologijjat gáibidit jietnadatsubstitušuvnna ovdasá. *šš > ovdasu. *š (> vsu. *h). Dán sáhtta atnit áibbas vejolažžan, dasgo sibilántagemináhtat leat riegdan oalle maŋjit eaige várra lean suopmelaš giellasuorggi fontávssa mielde vejolaččat dan árra muttus, goas sánit leat lonejuvvon. Smávva čuolbman

lea goitge, ahte sámegiela sibilánta *š lei fonehtalaččat palataliserejuvvon (*[š]), ja dákkár gemináhta substituhtan sáhtášii vuordit maiddá ovdasuomagiela konsonántačoahki *šj (> vsu. *hj*). Buhtten livččii nappo sullalas maŋit loanaiguin (omd. su. *posio* 'boaššu' < (v)sá. *poaššō > sá. *boaššu*). Ii datte leat bággu jurddašit, ahte buot substitušuvdnanjuolggadusat livčče čada historjjá bisson seammaláganin, ja danin maiddá buhtten ovdasá. *šš > ovdasu. *š sáhtá leat leamaš vejolaš muhtun árat muttus.

Juos hypotesa sániid *tuho* ja *kaha* lonemis doallá deaivása, sápmelaš loatnasánit leat váldon suopmelaš gielaide jo ovdal vuoddosuomagiela loahppamuttu ja daid distribušuvdna sáhtá ollit Suomaluoovtta máttabealláige. Ná árra loanaid oazžunguovllus ja -konteavsttas lea váttis dadjat dálá dutkamusa vuodul olus maidege, dasgo suopmelaččaid árra ovdahistorjá ii leat čilgejuvvon doarvái dárkilit. Vuoddosuomagiela ja carenomážit ovdasuomagiela hállanguovlu ii leat dán rádjai almmustuvvan dutkamusas meroštallojuvvon jáhkehahti láhkai (Aikio – Aikio 2001). Árra sámi-suoma guoskkahusat sáhttet datte leat relevánttat suopmelaččaid ja sápmelaččaid ovdahistorjjá guorahallamis, dasgo loatnaguoskkahusat duodaštit, ahte jo ovdasuopmelaččat ja ovdasápmelaččat leat ain jo muhtun muttus leamaš guoskkahusain guhtet guimmiineaska, várra ránnjáálbmogat. Go váldá vuhtii, ahte urálalaš gielaide leavvanháhti lea oppalaččat leamaš nuorttil oarjjás, ja sáme- ja suomagiela lagamus fuolkegielat mari- ja mordvagiella hállujuvvojit guhkin nuortin Volga mohki guovllus, lea vejolaš ahte dát árra guoskkahusat leat sajáiduvvan dálá Suoma olggobeallai.

6.2. Loanaid semantihkas

Sápmelaš loatnasániid semantihka geahčadettiin áicá, ahte mánggat dain gullet aiddo typihkalaš substráhtaloatnagearddádahkii. Leksikála substráhta doallá dávjá suttis aiddo iešgudetlágan báikkálaš albmanusaide guoski terminologijja, dasgo intrusiiva giella lone álkimusat sániid odđa doahpágiidda ja albmanusaide, mat leat dan hálliide apmasat. Sápmelaš loatnasániin mánggat gusket topografijjai (*aaje* 'galdu, opmu', *vaara* 'várri', *vuolanne* 'vuolládat', *kenttä* 'gieddi'), eará luonddubirrasii, (*kelo* 'soarvi', *kuukkeli* 'guovssat'), dálkái (*nuoska* 'njáhu', *sunta* 'njáhu, liehmu', *vaaru* 'baján-, oaktebalva', *viti* 'vahca'), bivdui ja bivdoteknologiijai (*purmu* ~ *purnu* 'buordna', *kieppi* 'čiehppa',

vorva ‘várveš’, *kulle* ‘goldda’, *julku* ‘čuolggu’), čuoigamii (*sivakka* ‘sabet’, *päläs* ‘beadn̄nis’, *olas* ‘oalis’) ja duodjái (*iltti* ‘alddas’, *siisna* ‘sisti’). Muhtun sániin sekundára mearkkašumi nuppástusat leat gal maŋŋá sevn̄njodahtán dán oktavuoda, omd. *purmu* ~ *purnu* lea sekundáralaččat sirdásan eanadollui guoski sátnin, go dasa leat riegdán mearkkašumit ‘gordnelihti’, ‘buordna omd. návrašiid ja budehiid várás’.

Dáid viehka neutrála substráhtasániid lassin sápmelaš loatnagearddádahkii gullet muhtun oalle ekspressiivvalaš sánit. Maiddái Eino Koponen lea giddden dása fuopmášumi sápmelaš loatnasániide guoski dutkamušastis (1996: 94–95). Ekspressiivasánit diedusge maiddái lonejuvvojit dájvja gielas nubbái. Dákkár ivdni lea datte muhtun dakkárge sápmelaš loanain, maid sápmelaš loatnaoriginála lea oalle neutrála sátni, mas ii leat ekspressiivasániide typihkalaš cahpestabiilavuoha ja semantihkalaš variašuvdna. Sápmelaš loatnasániin lea leamaš muhtunlágan tendeansa gárggiidit affektiivva guvlui. Nuba omd. loatnasánti *sivakka* lea oassái anus áibbas neutrála ‘sabeha’ máksi sátnin, muhto máŋgga guovllus dat geavahuvvo pejoratiivasátnin ‘sabehis’ (Terho Itkonen 1957: 18); seammaláhkai maiddái *rouko* mearkkaša Davvi-Suomas dušše ‘roavggu’, muhto sáni deminutiivasuorggádus *roukonen* geavahuvvo máddeleappos pejoratiivalaččat ‘muottá jna.’ mearkkašumis (gč. 5.13.). Buorre ovdamearka ekspressiivavuoda riegdádeamis lea maiddái Olavi Korhosa (1979: 181–183) analyseren sápmelaš loatna *kurmu* ‘lávžá; gurbmá’, mii geavahuvvo pejoratiivatearbman gusain (Mátta-Nuortabađacatnamis) ja olbmuin (báikkuid Máttaoarje-Suomas). Maiddái Koposa dutkamuš sápmelaš loatnasániin (1996) doallá sisttis buriid ovdamearkkaid dákkár sániin. Sudja ekspressiviserentensii ii leat áibbas čielggas, muhto dat veadjá juogaláhkai speadjalastit gielaolggaldas sosiála duodalašvuoda. Eanadoalloekspanšuvnna áigge suomelaš álbmogis leamaš dájvja badjelgeahčči doaladupmi guovllu ovddeš sápmelaš ássiide (dán speadjalastá čielgasit suomelaš álbmotárbediehtu), ja dát doaladupmi lea várra olahuvvon maiddái sámegillii ja dan bokte sámevulgosaš sániide. Nuppe dáfus omd. sániid *roukonen* ja *sivakka* buohta lea gažaldat aiddo sápmelaš materiála kultuvrra albmanusain, maida leat várra laktásan seammalágan dovdamušat.

Semantihka dáfus carenomáš suorránaddi sátnbearrašat leat loguin 5.7. ja 5.16. giedahallon *kortata* ‘goardit’ ja *säimiä* ‘cábmit, speažžut’. Guktuid sátnjoavkkuid rájáid lea muhtun muddui váttis meroštallat, ja vejolaš kontaminašuvnnaid jietnadatoahpalaččat lagas sániiguin ferte váldit vuhtii. *Kortata* orru juogaláhkai seahkanan davvisuopmaniid sátnái *korttaa* ‘guržet’, ja nomena *kortto* ‘neavri, guoržžu, ilgadis olmmoš’ etymologalaš sajádaga lea váttis meroštallat. *Säimiä*-sátnbearrašis lea čielgasit deskriptiiva ivdni, ja maiddái mánggalágan mohkkás mearkkašumi gárggiideamet ja vejolaš váikkuhusat eará sániin, omd. ‘cábmin’ >> ‘neavrres dálki’ (kánske oassái sáni *sää* ‘dálki’ váikkuhusas).

Dákkár suorránaddivohta lea typihkalaš ekspressiiva ja deskriptiiva sátnbearrašiidda, ja aiddo danin daid etymologiseremis dávjá leat stuorra váttisvuodat. Álgovuodu meroštallan orru leamen vejolaš dušše dakkár dáhpáhusain, main heterogenalaš sátnegihpus gávdno juogalágan vuoddosátni (nugo dán dutkamušas giedahallon sápmelaš loatnasátni *säimiä* ~ *säämätä* jna. ‘cábmit’), mii lea doaiman sátneráhkadeami vuolggasadjin. Dakkár dáhpáhusain, main deskriptiiva sátnegihpu primára elemeantaid ii sáhte identifiseret, šaddá etymologiseren hui váttis dahje veadjemeahttun. Dát vuoddoráddjehus dákkár sániid etymologalaš čilgemis ii leat váldon doarvá vuhtii dutkamušas. Dan sadjái muhtun dutkit leat figgan váldit deskriptiiva sátneráhkadanvugiid, earret eará kontaminašuvnna ja jietnadatoahpalaš restrukturerema, etymologiiija vuoddočilgenvuohkin (omd. Koponen 1999). Dát dutkanvuohki orru doalvumin váttisvuodaide danin go deskriptiiva sátneráhkadanoahppa lea vuogádahkan eahpečielggas ja dan ala lea váttis hukset čavga metoda.

6.3. Bohtosiin ja dohkálaš loatnaetymologiiija kriterain

Logus 5. leat analyserejuvvon etymologalaččat oktiibuot 18 sápmelaš loatnasáni. Logus 3. lean refereren ovddit dutkamušaid bohtosiid, main leat gávnnavuon badjel 20 sápmelaš loatnasáni. Sihkkaris sápmelaš loatnasániid lohkun Gaska- ja Mátta-Suoma suopmaniin ja gárjil- ja lydegielas šaddá nappo sullii 40.

Sápmelaš loatnaetymologijaid dohkálašvuoda árvvoštallamis leat dán dutkamušas geavahuvvon čavga kriterat; carenomážit fuopmášupmi lea giddejuvvon jietnadatgaskavuodaide. Logus 3. refererejuvvon ovddit dutkamušain leat maiddá leamaš oalle čavga kriterat, muhto moatti dáhpáhusas dain evttohuvvon loatnasániid ii goitge jietnadatoahpalaš kritearaid vuodul sáhte duodaštit loatnan (carenomážit su. *sivakka* ‘sabet’ ja *kulle* ‘goldda’). Dáin dáhpáhusain sápmelaš loatnaetymologijja doarju carenomážit sáni distribušuvdna ja semantihkka: sánit gusket bivdo- ja eará báikkálaš teknologijai ja gullet danin typihkalaš substráhtaloatnagearddádahkii.

Lea jáhkehahti, ahte suomagiela suopmaniin leat vel canetge dákkár sápmelaš loatnasánit, maid sápmelaš álgovuodu lea váttis formálalaččat duodaštit. Go suoma- ja sámegiella leat viehka lagas fuolkegielat, daid gaskasaš loatnaguoskkahusaid guorahallamii gusket dihto čuolmmat, main lea unnán mearkkašupmi eará loatnaguoskkahusaid guorahaladettiin. Lonejuvvon sániid ii álo leat vejolaš earuhit sámi-suoma vuoddogielas árbejuvvon sániin. Mánnggain dáhpáhusain čavga jietnadatkriterat eai ollašuva, vaikko gažaldagas livččiige loatnasátni. Guovddáš sudjan dása leat etymologalaš jietnadatsubstitušuvdnamállet: dávjá lonedettiin sáni jietnadagat, ánnas vokálat, leat buhttejuvvon arbesániid addin málle mielde. Juos sáni buot jietnadagat guorrasit árbejuvvon sániid jietnadatgaskavuodaide, lonema ii sáhte duodaštit jietnadatoahpalaččat. Ná sáhtá geavvat oalle mañnidisge loanain. Ovdamearkan suomagiela sátnái *posio* ‘boaššu’ ja sámegiela sátnái *boaššu* sáhtášii prinsihpas rekonstrueret njuolggaduslaččat sámi-suoma vuoddogiela vuolggahámi *posjo. Suomagiela sáni sáhtá goitge duodaštit sápmelaš loatnan distribušuvnna vuodul (dat dihto dušše davvisuopmaniin) ja danin, go sámegiela sánis *boaššu* lea nubbi vástta suopmelaš gielain, su. *pohja* ‘vuoddu’ (gč. SSA s.v. *pohja*, *posio*). Sápmelaš álgovuodui čujuha maiddá sáni mearkkašupmi. Muhto ii leat jáhkehahti, ahte dákkár eará kriterat gávdnošedje álo, go sáni ii sáhte jietnadatoahpalaš ákkaiguin duodaštit loatnan.

Aiddo dán dihte mánnggaid sápmelaš loatnasániid várra ii sáhte sihkarvuodain etymologiseret. Dán dutkamuša materiála čoakkedettiin bohte ovdan mánnggat sánit, mat vedjet leat loanat sámegielas, ánnas distribušuvnnalaš sujaid vuodul. In goitge leat dohkkehan daid dutkamuša guovddáš materiálii dalle, jos daidda sáhtášii prinsihpas

njuolggaduslašččat rekonstrueret sámi-suoma vuoddogiela vuolggahámi, eaige earáge formála kriterat lonema duodašteapmái gávdnon. Eret leat guddon maiddá dakkár sánit, mat sihkkarit leat loanat, muhto maid lonema háltti lea váttis čoavdit. Lea liikká jáhkehahti, ahte mánggat dákkáge sánit leat sápmelaš loanat. Suopmelaččat eai diedusge leat lonen sámiin dušše dakkár sániid, mat deaivvašedje doallat sisttiset etymologalaš analysa dáfus dehálaš jietnadagaid. Buoremus kandidáhtat dákkár problemáhtalaš sápmelaš loatnasátnin leat čuovvovaččat (distribušuvdnadiedut leat dás dušše roavvát SSA ja SKES mielde; etymologalaš sátnegirjjiin buot sánit earret *tupera* leat adnon juogo vejolaš dahje sihkkaris sámi-suoma vuoddogiela árbesátnin):

- Su. *eno* ‘eatnu’ (lagamusat Davvi-Suomas, báikkuid earáge sajiin) (SSA s.v.) ? < vsá. **eanō* ‘eatnu’ (YSS nr. 233)
- Su. *joikua* ‘juoigat jna.’ (biedggu suopmandiedut) (SSA s.v.) ? < vsá. **juojke-* ‘juoigat’ (YSS nr. 288)
- Su. *korju* ‘guovžžabiedju’ (davvisuopmaniin, Kainuus, Davvi-Savos ja Davvi-Gárjilis; maiddá lydegielas) (SSA s.v.) ? < vsá. **koarjō*, hypotehtalaš nominálasuorggádus vearbbas **koarjō-* ‘goarjut’ (YSS nr. 478)
- Su. *kälviä, kälvettyä* jna. ‘goikat, ástat’ (viiddis leavvan, muhto ii máttaoarjesuopmaniin) (SSA s.v.) ? < vsá **kälve(-)* ‘gálva; gálvat’ (YSS nr. 356)
- Su. *juntu ~ junto* ‘joddu jna.’ (Hämes ja gárjil-, lyde- ja vepsegielas) (SSA s.v.) ? < vsá. **jontijō* ‘joddu’ (YSS nr. 276)
- Su. *piira* ‘birri’ (davvisuopmanat, Savo ja Gaska-Suopma, báikkuid earáge sajiin) (SSA s.v.) ? < vsá. **pirē ~ *pirēm* ‘birri’ (YSS nr. 928)
- Su. *rutaista* ‘dahkat juoidá johtilit dahje fuollameahttumit; njeahkut; rohttet jna.’ (nuortasuopmaniin) (SKES s.v.) < **rotē-* ‘rohttet’ (YSS nr. 1049)
- Su. *ruoju* ‘ruojas’ (oalle viidát sihke oarje- ja nuortasuopmaniin) (SSA s.v.) ? < vsá. **ruojes* ‘ruojas’ (YSS nr. 1061)
- Su. *saitta* ‘vážus, stággu’ (earenomážit oarjesuopmaniin ja Gaska-Suomas, báikkuid earáge guovlluin) (SSA s.v.) ? < vsá. **sājhtē* ‘sáiti’ (YSS nr. 1102)
- Su. *sompa* ‘geavri’ (earenomážit Savo, Kainuu ja Davvi-Nuortabadaeatnan) (gč. Terho Itkonen 1957: 102, mas sáni distribušuvdna lea čájehuvvon kártan) ? < vsá.

*soampē 'soabbi' (YSS nr. 1158). Lonema sámegielas lea evttohan Sammallahti (1999: 81).

- Su. *sättä* 'seakti' (Davvi-Gárjil suopmanat, gárjil- ja lydegiella) (SSA s.v.) ? < vsá. *seaptē 'seakti' (YSS nr. 1128). Lonema sámegielas lea evttohan Terho Itkonen (1980: 229).
- Su. *tupera* 'dobádat' (eanas nuortasuopmaniin ja gárjilgielas, báikkuid oarjelabbosge) (SKES s.v.) ? < vsá. **tope-* 'dohpat' (YSS nr. 1270).
- Su. *täkkä* 'beaddi' (davvisuopmanat, báikkuid Davvi-Savo, Davvi-Gárjil, Gaska-Nuortabadaeatnan) (SSA s.v.) ? < vsá. *teahkē 'deahkki' (YSS nr. 1240)

Dáid sániid lonenhypotesa doarju maid semantihkka, nugo maiddái sániid *kulle* ja *sivakka* buohta. Eanas sánit gusket bivdui, báikkálaš materiála ja eará kultuvrii ja luonddubirrasii. Sihkkaris loanain gávdnojit mánggat sánit, mat bohtet semantihkalaččat hui lahka dáid problemáhtalaš loanaid. Sátne *sompa* veadjá bures leat loatna, dasgo maiddái čuoigamii guoski sánit *päläs*, *olas* ja *sivakka* leat sámevulgosaččat. Bivdoterminologijai gulli sáni *saitta* mearkkašupmi lea sullii seammá go sihkkaris loana *julku*. Sátne *kälviä* fas gullá seamma semantihkalaš jovkui go sihkkaris loatna *kelo*, sátni *tupera* seamma dálketerminologijai go *viti*. Sátne *ruoju* sáhtášii leat lonejuvvon seammalágan konteavsttas go duodjetearpmat *iltti* ja *siisna*.

Váttisvuodaid sápmelaš loatnasániid etymologiseremii dagaha maid dat, ahte suoma- ja gárjilgiela sámevulgosaš sánit eai goit eanas dáhpáhusain sáhte leat lonejuvvon njuolga vuoddosámegielas. Dákkár čilgehus livččii problemáhtalaš sihke geográfalaččat ja kronologalaččat. Vuoddosámegiella lea bidggiidišgohtán sullii ágebajis 200–700 (Mikko Korhonen 1981: 48–49) dahje kánske juoba váháš árabut (Sammallahti 1984: 145), muhto suopmelaš eanadoalloekspanšuvdna lei dalle easkka álgomuttustis, ja suopmelaš ássama rádja lea vel guhkin máddin Hämes dahje Varsinais-Suomis ja Gárjilis. Loatnaaddin leat baicce leamaš jávkan sápmelaš gielat, maid dárkilis iešvuodaid ii leat vejolaš dovdat. Gaska- ja Mátta-Suomas leat sihkkarit hállon sápmelaš gielat, main leat dáhpáhuvvon innovašuvnnat, mat eai leat manje dálá sámegielas vuohttimis. Nuppe dáfus dain sáhttet leat seilon maiddái árkaismmat, main ii leat luoddage dálá sámegielain. Buot dán

dukkamušas giedahallon loatnasániid, earret sáni *rouko* (gč. 5.13.), lea prinsihpas vejolaš čilget loatnan rekonstruerejuvvon vuoddosámegiela hámis. Dát ii liikká dárkkut, ahte daid galggašii dulkot aiddo vuoddosápmelaš loatnan. Mánngaid Suoma davimus suopmaniid sápmelaš loatnasániid sáhtášii analyseret áibbas seamma láhkai, muhto dat leat sihkkarit lonejuvvon easkka vuoddosámegiela biedgancami maŋŋá. Sániid jietnadathápmi ii álo ivtte vuolggagiela, ja sudjan dása leat etymologalaš substitušuvnna.

Lea vejolaš, ahte goit muhtumat jávkan sámegielain eai oppa máhcage njuolga vuoddosámegiela maŋimuš muddui, mas dálá sámegiela leat sierranan, muhto leat baicce surggiidan sámegielaid sohkanuoras jo ovdal vuoddosámegiela biedgancami. Dáid jávkan sámegielaid sáhtášii gohčodit **parasápmelažžan** erohussan aitosaš sámegielain. Jávkan sápmelaš dahje parasápmelaš gielain muhtun loatnaoriginálat leat sáhtttán rievdat dakkár jietnadathápmái, ahte loana ii šat sáhte dovdat dahje goitge duodaštit. Dasa lassin jávkan gielain sáhttet maid leat leamaš dakkár sánit, mat eai leat seilon mange dálá sápmelaš gielas.

Muhtun dáhpáhusain etymologiserema árrun sáhttet leat maiddái mearkkašumi menddo stuorra nuppástusat. Sániin dáhpáhuvet muhtumin mohkkás semantihkalaš gárggideamet (gč. logu 2.1.2.2.), ja ná lea geavvan mánnggaide sápmelaš loatnasániidege, omd. sániide *kortata*, *purnu* ja *sáimiä* (gč. 5.7., 5.12., 5.16.). Dáin dáhpáhusain suopmaniin gávdnojit duodaštusat rekonstruerejuvvon nuppástusaide, muhto buot dáhpáhusain relikamearkkašumit eai vealttakeahhtá leat seilon. Jos muhtun loatnasánis lea suopmelaš gielain seilon dušše innovatiivvalaš mearkkašupmi, mii lea riegdan mohkkás nuppástusaid bokte, sáni álgovuodu illá sáhtttá šat čilget.

7. Loahpahuš

Lean dán barggus guorahallan suomelaš gielaide davvejoavkku sápmelaš substráhtasátnegearddádaga, ja analyseren etymologalaččat oktiibuot 18 suomelaš gielaide sátnbearraša, mat leat sápmelaš loanat. Sániid suopmandistribušuvnnat leat guorahalloyuvvon ja čájehuvvon kártan. Gávccii sátnbearraša buohta gažaldagas lea odđa loatnaetymologijjat. Eará sániid leat eará dutkit navdán dahje ain jo eahpidan sápmelaš loatnan, muhto čilgehusat eai leat etymologalaš girjjálašvuodas ákkastallon doarváid vudolaččat. Dáidda čilgehusaide leat dán barggus bukten lasseákkat.

Loatnasániid suopmangeografija kárten buvttii njeallje guovddáš bohtosa: 1) Sámevulgosaš sánit dihttojit suoma- ja gárjilgiela olles hállanguovllus. Dáin gielain eai leat suopmanat, main sápmelaš loatnasánit váillošedje oalát. 2) Sápmelaš loatnasánit leat sullii seamma olu suomagiela oarjesuopmaniin go nuortasuopmaniin ja gárjilgielasge. Sátnmateriála vuodul guoskkahusat sápmelaččaide leat leamaš sullii seamma intensiivvat Oarje-Suomas go nuortelabbosge. 3) Mánnggain oarjesuopmaniid loatnasániin leat diedut earenomážit Máttaoarje-Suomas, juoba riddoguovlluin. Dábálaš oaidnu lea leamaš, ahte dán guovllus ii kánske goasge leat leamaš sápmelaš ássan, muhto loatnasánit liikká guigejit kontávttaide dán guovllus. 4) Muhtun loanain lea viiddis distribušuvdna, mii gokčá masá oktilaččat suoma- ja gárjilgiela suopmaniid. Dáid sániid lonenáiggi- ja báikki lea váttis meroštallat, muhto dat orrot eanas leamen hui boarrás.

Semantihkalaččat loatnasánit ovddastit typihkalaš leksikála substráhta. Dat gusket iešgudetlágan báikkálaš albmansaide, sihke luonddubirrasii (topografija, dálki, elolaš luondu) ja sápmelaš kultuvrii (bivdo- ja čuoiganteknologiija, duodji). Sápmelaš loatnagearddádaga earenomáš semantihkalaš sárggus lea dat, ahte dasa gullet viehka olu ekspressiivvalaš ja pejoratiivvalaš sánit. Albmansuotnavaš speadjalastá lonenáiggi sosiála duodalašvuoda, namalassii badjelgeahčči doaladumi, mii suomelaš eanadoalliálbmogis várra dávjá leamaš sápmelaččaide.

Sápmelaš loatnasánit, mat gullet suomagielas muhtun suorránaddi ekspressiiva sátnegihppui, leat maiddái etymologiiija dutkamuša metodihka dáfus miellagiddevaččat. Dákkár sátnbearrašiid analyseren lea dávjá čuolbmái. Okta vejolaš vuohki čoavdit dákkár gihpuid álgovuodu lea oheat gihpus man nu elementta, masa sáhtta čájehit álgovuodu (omd. lonema), ja guorahallat dasto mo dát vuoddoelementa lea doaibman deskriptiiva sátneráhkadeami vuolggasadjin. Dákkár analysa ii leat datte álo vejolaš, ja danin mánggaid ekspressiiva sátnbearrašiid álgovuodu sáhtta leat juoba veadjemeahtun čoavdit.

Bohtosiid vuodul sáhtta maid árvalit juoidá giellakontávttaid dutkamuša teoriijagárggiidahttimis. Ain jo Suomas lea manjimuš jagiid Sarah Grey Thomason ja Terrence Kaufman guokta (1988) formuleren kontáktateoriija ožžon olu fuopmášumi. Dán teoriijas etymologalaš dutkamušsii ii addo olu deaddu substráhtadutkamušas. Dán ja muhtun eará easkkabáliid almmustuvvan dutkamušaid (earenomážit Saarikivi 2000) vuodul sáhtta dadjat, ahte Thomasona ja Kaufmana teorehtalaš vuolggasaji ii sáhte dohkkehít. Sápmelaš gielaide substráhta suomelaš gielain vuhtto buot čielgasepmosit aiddo sátnerájus. Gažaldagas ii oro leamen sierradáhpáhus, dasgo seamma iešvuodat leat maid jávkan suomelaš gielain dálá ruoššagillii báhcán substráhtas (op. cit.).

Boahttevuodas dutkamuša fáddán galggašii váldit maiddái sámevulgosaš báikenamaid. Dat leat čielgasabbot čatnamis ássanhistorjái go loatnasánit, ja danin dat buvttadit etnikkalaš historjjá dáfus mávssolabbo bohtosiid. Earenomážit Máttaoarje-Suoma báikenammagearddádagaid guorahallan livččii dárbbašlaš, dasgo doppe sámevulgosaš báikenamat eai dán rádjai leat čájuhuvvon. Sápmelaš loatnasániid distribušuvdna datte guige dološ kontávttaide sámiid ja suomelaččaid gaskkas dán guovllus.

Oanádusat

anár. = anárašgiella

biht. = bihtánsámeigiella

darj. = darjjisámeigiella

est. = esttegiella

gárj. = gárjilgiella

gielđ. = gielddasámeigiella

goall. = goallošátni

hárv. = hárvenaš / hárvenaččat

jul. = julevsámeigiella

liiv. = liivvegiella

lul. = lullisámeigiella

lyd. = lydegiella

nuort. = nuortalašgiella

ovdasá. = ovdasámeigiella

ovdasu. = ovdasuomagiella

sá. = (davvi)sámeigiella

sámoj. = vuoddosámojeda

sásu. = sámi-suoma vuoddogiella

su. = suomagiella

sugr. = suoma-ugralaš vuoddogiella

suopm. = suopmanhápmi / suopmaniin

suorgg. = suorggádus

ubm. = ubmisámeigiella

urál. = urálalaš vuoddogiella

vádj. = vadjagiella

veps. = vepsegiella

vsá. = vuoddosámeigiella

vsu. = vuoddosuomagiella

Gáldut

Arkiivvat

SMSAm = Suomen murteiden sana-arkisto. Mikrofilmbakopijiat Oulu universitehta sámegiel ja suomagiela ja logopediija instituhtas (Päälipas II váilevaš). Originálat Ruovttueatnan gielaid dutkanguovddážiš, Helssegis.

KKA = Karjalan kielen arkisto. Ruovttueatnan gielaid dutkanguovddáš, Helsset.

Girjjálašvuohta

Aikio, Ante – Aikio, Aslak 2001. Heimovaelluksista jatkuvuuteen. Suomalaisen väestöhistorian tutkimuksen pirstoutuminen. — Muinaistutkija 4/2001, s. 2–21.

Aikio, Ante 2001a. Miten kuvaannollisuus selittää sanoja? — Tieteessä tapahtuu 4/2001, s. 61–63.

Aikio, Ante 2001b. Early Samic lexical influence on northern Finnic. — Congressus Nonus Internationalis Fenno-ugristarum, Pars IV, s. 40–47.

Aikio, Ante (boahhtimen). New and old Samoyed etymologies. (Almmustuvvá Finnisch-Ugrische Forschungen n:ris 57 jagi 2002 áigge.)

Aikio, Samuli 1992. Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rádjái. Girjegiisá, Ohcejohka.

Anttila, Raimo 1989. An Introduction to Historical and Comparative Linguistics. Second, revised edition. John Benjamins, Amsterdam.

Bartens, Raija 2000. Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 232.

Bergsland, Knut 1964. Suomen *soihitu* lapin valossa. — Virittäjä 68, s. 144–147.

Bloomfield, Leonard 1935. Language. Allen & Unwin, London.

Buck, Carl Darling 1965. A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. The University of Chicago Press, Chicago / London.

Campbell, Lyle 1998. Historical Linguistics. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Crystal, David 1997. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Fourth Edition. Basil Blackwell, Oxford.

- EEW = Mägiste, Julius 1982–1983. Estnisches etymologisches Wörterbuch. Finnisch-ugrische Gesellschaft, Helsinki.
- Fox, Anthony 1995. Linguistic Reconstruction. An Introduction to Theory and Method. Oxford University Press, New York.
- Gallén, Jarl (doaimm.) 1984. Suomen väestön esihistorialliset juuret. Tvärminnen symposiumi 17.-19.1.1980. Bidrag till Kännedom av Finlands Natur och Folk 131.
- GB = The Great Bear. A Thematic Anthology of Oral Poetry in the Finno-Ugrian Languages. [Edited by] Lauri Honko, Senni Timonen and Michael Branch. Poems Translated by Keith Bosley. Finnish Literature Society, Helsinki. 1993.
- Grünthal, Riho 1995. Sananmuodostus ja johtimien merkitys eräiden marin sanojen etymologiassa. — Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 86, s. 87–102.
- Hakulinen, Auli – Ojanen, Jussi 1976. Kielitieteen ja fonetiikan termistöä. Toinen, uudistettu painos. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Hakulinen, Lauri 1979. Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Helimski, Eugen 1996. Protolappisch und Samojedisch: die vorgeschlagenen Wortgleichungen im Lichte der heutigen etymologischen Forschung. — Lars Gunnar Larsson (doaimm.), Lapponica et Uralica. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala. Studia Uralica Uppsaliensia 26, s. 51–69.
- Helismki, Eugen 1997. Die matorische Sprache. Wörterverzeichnis, Grundzüge der Grammatik, Sprachgeschichte. Unter mitarbeit von Beáta Nagy. Studia Uralo-Altaica 41.
- Hock, Hans Heinrich 1986. Principles of Historical Linguistics. Trends in Linguistics: Studies and Monographs 34. Mouton de Gruyter, Berlin / New York / Amsterdam.
- Hofstra, Tette 1985. Ostseefinnisch und Germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961. Drukkerij van Denderen B.V., Groningen.
- Häkkinen, Kaisa 1983. Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrialaisten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17.

- Häkkinen, Kaisa 1985. Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa. Fennistica 6. Turku.
- Häkkinen, Kaisa 1989. Mistä sanat tulevat? Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Itkonen, Erkki 1949. Beiträge zur Geschichte der einsilbigen Wortstämme im Finnischen. — Finnisch-Ugrische Forschungen 30, s. 1–54.
- Itkonen, Erkki 1961. Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta. — Tietolipas 20. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Itkonen, Erkki 1966. Kieli ja sen tutkimus. WSOY, Helsinki.
- Itkonen, Erkki 1970. Pari lisää kalastus- ja maanviljelyssanaston historiaan. — Virittäjä 74, s. 214–222.
- Itkonen, Erkki 1977. Die Umwandlung einiger *a*- und *ä*-Stämme zu *e*-Stämmen im Urfinnischen. — Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 75, s. 5–12.
- Itkonen, T.I. 1920. Lappalaisperäisiä paikannimiä suomenkielen alueella. — Virittäjä 24, s. 1–57.
- Itkonen, T.I. 1926. Lisiä Keski- ja Etelä-Suomen lappalaisperäiseen paikannimistöön. — Virittäjä 30, s. 33–35.
- Itkonen, T.I. 1934. Uuttu. — Virittäjä 38, s. 216–221.
- Itkonen, T.I. 1948. Suomen lappalaiset vuoteen 1945. WSOY, Porvoo / Helsinki.
- Itkonen, Terho 1957. Suomen kielen suksisanastoa. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Itkonen, Terho 1980. Kantasuomen murteiden ja kantalapin yhteydet sanaston valossa. Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum, Pars III, s. 223–238.
- Itkonen, Terho 1987. Erään vokaalivyyhden selvittelyä. Pitkän vokaalin lyhenemistä vai lyhyen pitenemistä h-loppuisessa ensi tavussa? — Virittäjä 91, s. 164–206.
- Itkonen, Terho 1993a. Mistä Korpilahden Vaaru on saanut nimensä? — Keski-suomalainen 18.4.1993.
- Itkonen, Terho 1993b. Lapin perua Sisä-Suomen sanastossa ja paikannimissä. — Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 215, s. 159–168.
- IW = Itkonen, Erkki 1986–1991. Inarilappisches Wörterbuch. Lexica Societatis Finno-Ugricae XX.

- Janhunen, Juha 1977. Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien. Castrenianumin toimitteita 17.
- Janhunen, Juha 1981. Uralilaisen kantakielen sanastosta. Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 77, s. 219–274.
- Janhunen, Juha 2001. Kielten elämä, kuolema ja syntymä. Näkökulmia kreolistumiseen. — Jan Rydman (doaimm.) Tiede ja elämä. Tieteellisten seurain valtuuskunta, Helsinki, s. 181–190.
- Jutikkala, Eino – Pirinen, Kauko 1966. Suomen historia. Weilin + Göös, Helsinki.
- Kalima, Jalo 1912. Lappalaisten muinainen levintä Venäjällä ja Suomessa paikannimistön valossa. — Virittäjä 16, s. 115–121.
- Kettunen, Lauri 1981. Suomen murteet – murrekartasto. Neljäs, supistettu painos. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Kivikoski, Ella 1961. Suomen esihistoria. WSOY, Porvoo / Helsinki.
- KKS = Karjalan kielen sanakirja. Lexica Societatis Fenno-ugricae XVI. 1968–
- Klein, Ernest 1966–1967. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Elsevier Publishing Company, Amsterdam / London / New York.
- Kluge, Friedrich 1995. Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache. Bearbeitet von Elmar Seebold. 23., erweiterte Auflage. Walter de Gruyter, Berlin / New York.
- Koivulehto, Jorma 1976. Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämisestä. — Virittäjä 80, s. 33–47, 247–290.
- Koivulehto, Jorma 1979. Baltisches und Germanisches im Finnischen: die finn. Stämme auf *-rte* und die finn. Sequenz *VrtV*. — Erhard F. Schiefer (doaimm.), Explanations et tractationes Fenno-Ugricae in honorem Hans Fromm. Wilhelm Fink Verlag, München, s. 129–164.
- Koivulehto, Jorma 1984. Itämerensuomalais-germaanisiet kosketukset. — Jarl Gallén (doaimm.), Suomen väestön esihistorialliset juuret. Tvärminnen symposiumi 17.-19.1.1980. Bidrag till Kännedom av Finlands Natur och Folk 131, s. 191–206.
- Koivulehto, Jorma 1989. Etymologioinnin periaatteita: suomen *keto*, saamen *gied'de*. — Sananjalka 31, s. 39–52.
- KoKS = Itkonen, T.I. 1958. Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XV.

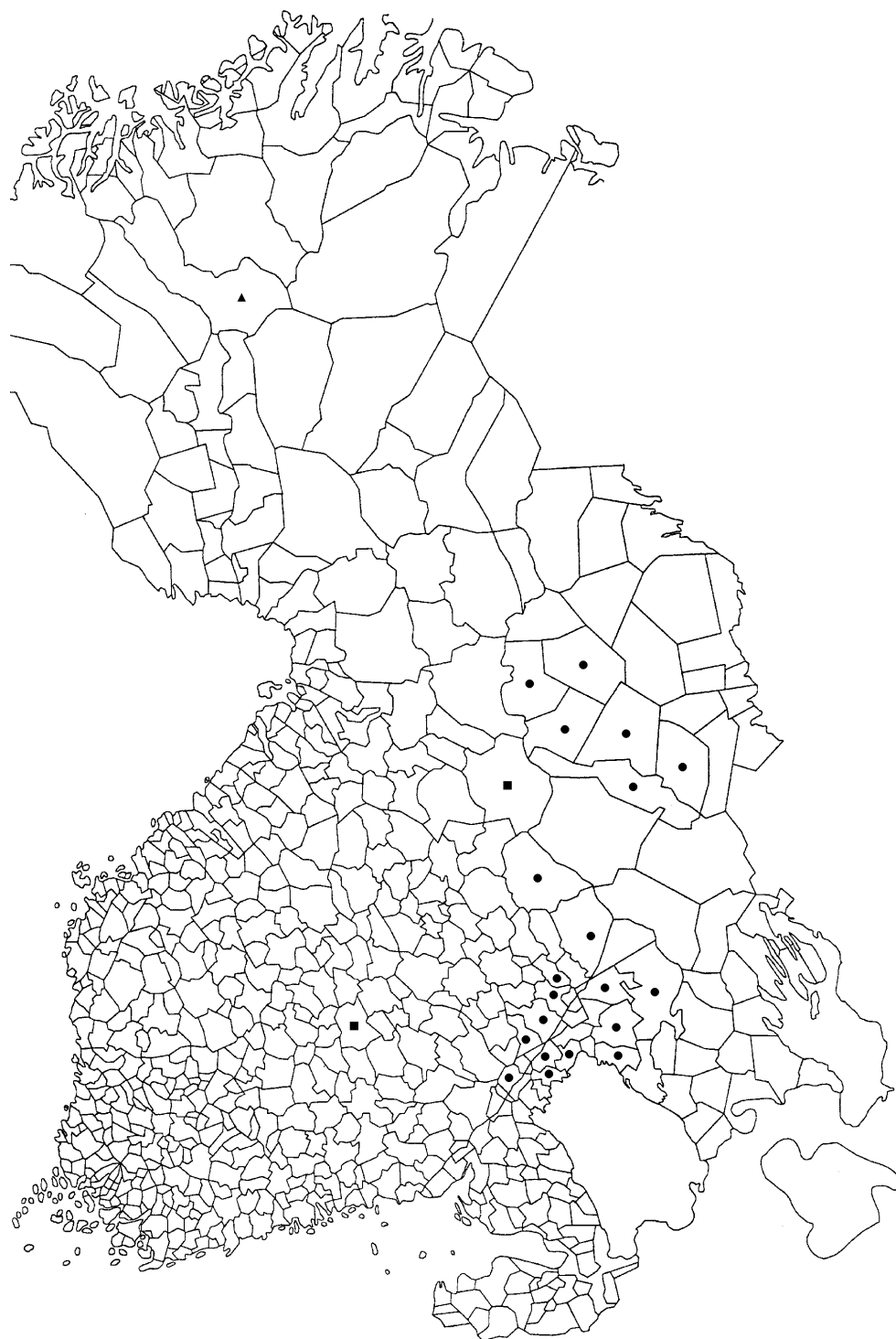
- Koponen, Eino 1988. Ovatko suomen *longota* ja *lonsota* lappalaisia lainoja? — Virittäjä 92, s. 92–99.
- Koponen, Eino 1996. Lappische Lehnwörter im Finnischen und Karelischen. — Larsson, Lars-Gunnar (doaimm.), *Laponica et Uralica*. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala. Vorträge am Jubiläumssymposium 20.-23. April 1994. *Studia Uralica Upsaliensia*, s. 83–98.
- Koponen, Eino 1999. Itämerensuomalaisten kielten meteorologisen sanaston etymologiaa Lauri Hakulisen väitöskirjan aineiston valossa. — Virittäjä 103, s. 506–530.
- Korhonen, Mikko 1977. Karjalaisten ja saamelaisten yhteydet kielentutkimuksen valossa. — Karjalan synty. Symposio 30.6.–2.7. 1976 Joensuu. Alustukset. Joensuun korkeakoulu, monistesarja A, 24 A, s. 75–82.
- Korhonen, Mikko 1981. Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Korhonen, Olavi 1979. Lappische Lehnwörter im ältesten Einödsgebiet Finnlands. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 43, s. 175–206.
- Korhonen, Olavi 1982. Samisk-finska bättermen och ortnamnelement och deras slaviska bakgrund. Skrifter utgivna av dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A, Dialekter, nr. 3.
- Koskinen, [Yrjö Sakari] 1882. Millä aloilla Suomenmaata ovat Lappalaiset historiallisten tutkimusten mukaan asuneet? — Suomi. Kirjoituksia isän-maallisista aineista. Toinen jakso, 15. osa, s. 345–351.
- Kulonen, Ulla-Maija 1996. Sanojen alkuperä ja sen selittäminen. Etymologista leksikografiaa. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Laanest, Arvo 1975. Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Tallinn.
- LaW = Lagercrantz, Eliel 1939. Lappischer Wortschatz I–II. *Lexica Societatis Fenno-Ugricae* VI.
- Leem, Knut 1768. *Lexicon Lapponicum bipartum*. Nidrosiae.
- LMS = Kujola, Juha (doaimm.) 1944. Lyydiläismurteiden sanakirja. *Lexica Societatis Fenno-Ugricae* IX.

- LO = Nielsen, Konrad 1979. Lappisk (samisk) ordbok. 2. opplag. Instituttet for sammenliggende kulturforskning, Oslo.
- LuW = Grundström, Harald 1946–1954. Lulelappsk ordbok. Skrifter utgivna genom dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. C:1.
- LÄGLOS = A.D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra & Osmo Nikkilä 1991–. Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. Rodopi B.V., Amsterdam / Atlanta.
- Lönnrot, Elias 1874–1880. Suomalais-ruotsalainen sanakirja – Finskt-svenskt lexikon. Finska Litteratursällskapet, Helsingfors.
- Porthan, Henrik Gabriel 1873. Henrici Gabrielis Porthan opera selecta. Pars Qvinta. Finska Litteratur-Sällskapetets tryckeri, Helsingfors.
- Porthan, Henrik Gabriel 1982. Valitut teokset. Kääntänyt, esipuheen ja johdannon kirjoittanut Iiro Kajanto. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Posti, Lauri 1942. Grundzüge der livischen Lautgeschichte. Finnische Literaturgesellschaft, Helsinki.
- Qvigstad, J.K. 1893. Nordische Lehnwörter im Lappischen. Christiania Videskabs-Selskabs Forhandling for 1893 No. 1. Christiania.
- Rapola, Martti 1947. Johdatus suomen murteisiin. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Saarikivi, Janne 1998. Pinega-joen alueen muinainen suomalais-ugrilainen asutus historiallisten lähteiden ja kielellisen substraatin valossa. Pro gradu -tutkielma suomalais-ugrilaiseen kielentutkimukseen. [Helsinki.]
- Saarikivi, Janne 2000. Kontaktikähtöinen kielenmuutos, substraatti ja substraattinimistö. — Virittäjä 104, s. 393–415.
- Salo, Unto 2000. Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta. — Jukka Peltovirta (doaimm.), Hämeen käräjät I. Hämeenlinna, s. 18–231.
- Sammallahti, Pekka 1982. Suomalaiset – saamelaiset. — Seppo Aho & Leena Haikkola (doaimm.), Lapin plakaatista tilojen autioitumisen aikaan. Oulun Yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos C42, s. 43–58. Oulu.

- Sammallahti, Pekka 1984. Saamelaisten esihistoriallinen tausta kielitieteen valossa. — Jarl Gallén (doaimm.) Suomen väestön esihistorialliset juuret. Tvärminnen symposiumi 17.-19.1.1980. *Bidrag till Kännedom av Finlands Natur och Folk* 131, s. 137–156.
- Sammallahti, Pekka 1988. Historical phonology of the Uralic languages with special reference to Samoyed, Ugric and Permic. — Denis Sinor (doaimm.), *The Uralic languages. Description, history and foreign influences*. E.J. Brill, Leiden / New York / København / Köln.
- Sammallahti, Pekka 1998. *The Saami Languages. An Introduction*. Davvi Girji OS, Kárášjohka.
- Sammallahti, Pekka 1999. Saamen kielen ja saamelaisten alkuperästä. — Paul Fogelberg (doaimm.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 153, s. 70–90.
- Sammallahti, Pekka 2002. The Indo-European loan words in Saami. — Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (doaimm.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. *Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia* 242, s. 397–415.
- Schefferus, Johannes 1963. *Lapponia. Latinan kielestä suomentanut Tuomo Itkonen*. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna. (Láhtengielaat originála 1673.)
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja. *Lexica Societatis Fenno-Ugricae* XII. 1955–1981.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja. *Kotimaisten kielten tutkimuskeskus / Edita*, Helsinki. 1985–
- SNO = Bergsland, Knut – Magga, Lajla Mattsson 1993. *Åarjelsaemien-daaroen baakoegærja – Sydsamisk-norsk ordbok*. Idut. [Lakselv.]
- SSA = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. *Kotimaisten kielten tutkimuskeskus / Suomalaisen kirjallisuuden seura*, Helsinki.
- SSS = Sammallahti, Pekka 1989. *Sámi-suoma sátnegirji – Saamelais-suomalainen sanakirja*. Jorgaleaddji Oy, Ohcejohka.
- Thomason, Sarah Grey – Kaufman, Terrence 1988. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. University of California Press, Berkeley, California.

- Tuomi, Tuomo 1980. Suomen kielen käänteissanakirja. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Hämeenlinna.
- UEW = Rédei, Károly 1988–1991. Uralisches Etymologisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Valonen, Niilo 1971. Lappalaismuistoista Parkanossa ja Kihniössä. — Heikki Rantatupa (doaimm.), Parkanon ja Kihniön kirja. JYY:n kotiseutusarja N:o 8, Jyväskylä.
- Voionmaa, Väinö 1943. Uudenmaan lappalaiset. Muinaishistoriallinen paikannimitutkielma. Suomalainen tiedeakatemia, esitelmät ja pöytäkirjat 1942–1943, s. 73–90.
- De Vries, Jan 1962. Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Zweite, verbesserte Auflage. E.J. Brill, Leiden.
- Vuorela, Toivo 1979. Kansanperinteen sanakirja. WSOY, Porvoo / Helsinki / Juva.
- Wickman, Bo 1968. Finnish *kahlata*. — Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 145, s. 238–240.
- Wiklund, K.B. 1912. Lapparnas forna utbredning i Finland och Ryssland, belyst af ortnamnen. — Le Monde Oriental 5, s. 101–136, 175–196.
- Wiklund, K.B. 1933. Ausnahmen. — Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 67, s. 402–419.
- WWM = Schlachter, Wolfgang 1958. Wörterbuch des Waldlappendialekts von Malå und Texte zur Ethnographie. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIV.
- YSS = Lehtiranta, Juhani 1989. Yhteissaamelainen sanasto. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 200.
- Zajceva – Mullonen 1972 = М.И. Зайцева – М.И. Муллонен. Словарь вепсского языка. Академия Наук СССР, Ленинград.
- Äimä, Frans 1906. Eräs astevaihtelutapaus. — Suomalais-ugrilaisen seuran aikakaiskirja 23, artihkal nr. 25.
- Äimä, Frans 1908. Lappalaisia lainasanoja suomen murteissa. — Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 25, artihkal nr. 1.

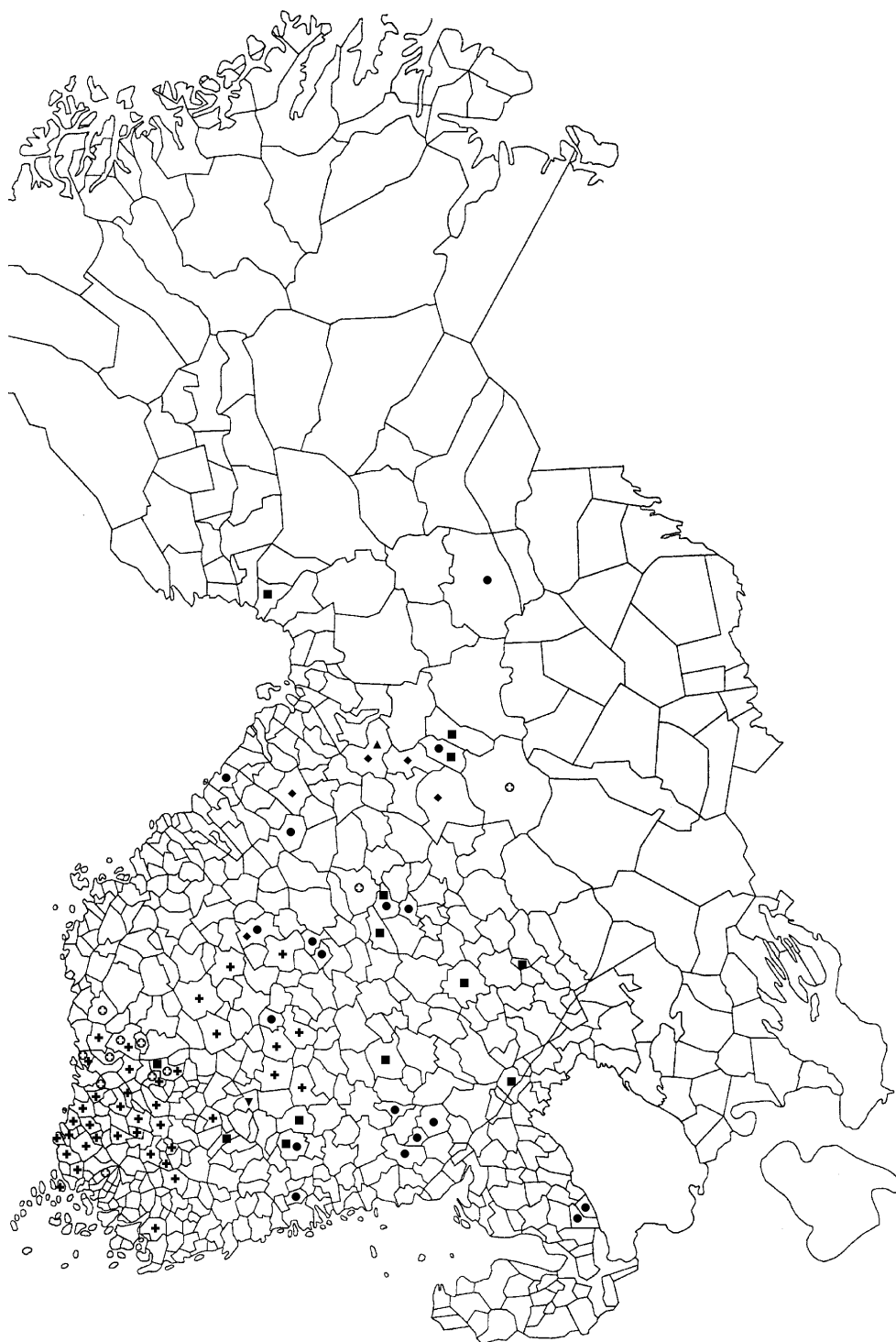
Kárta 1.

● = su. *aaje*, gárj. *oaje*

■ = su. *aaju*

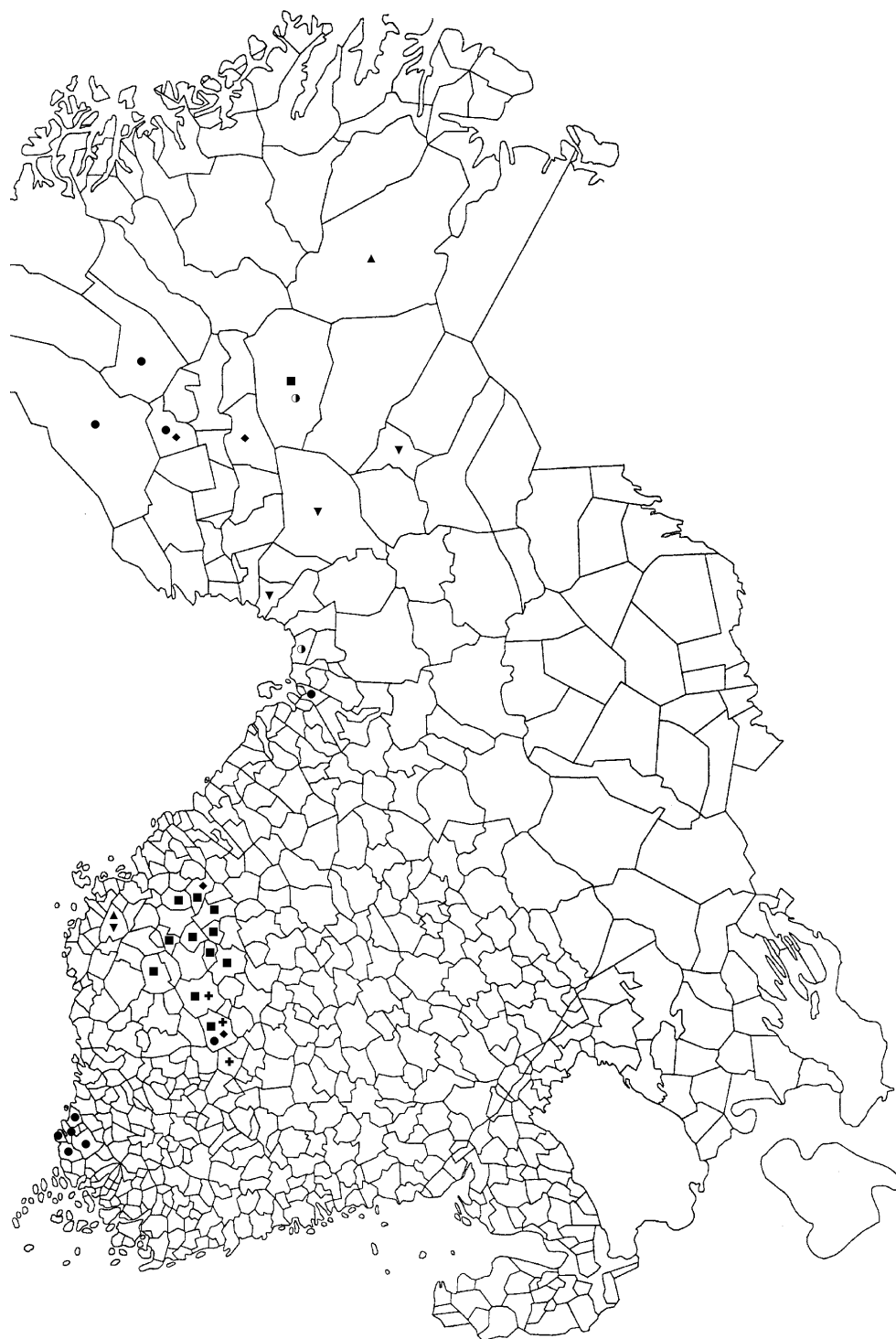
▲ = su. *aaja*

(SMSAm; KKS)

Kárta 2.

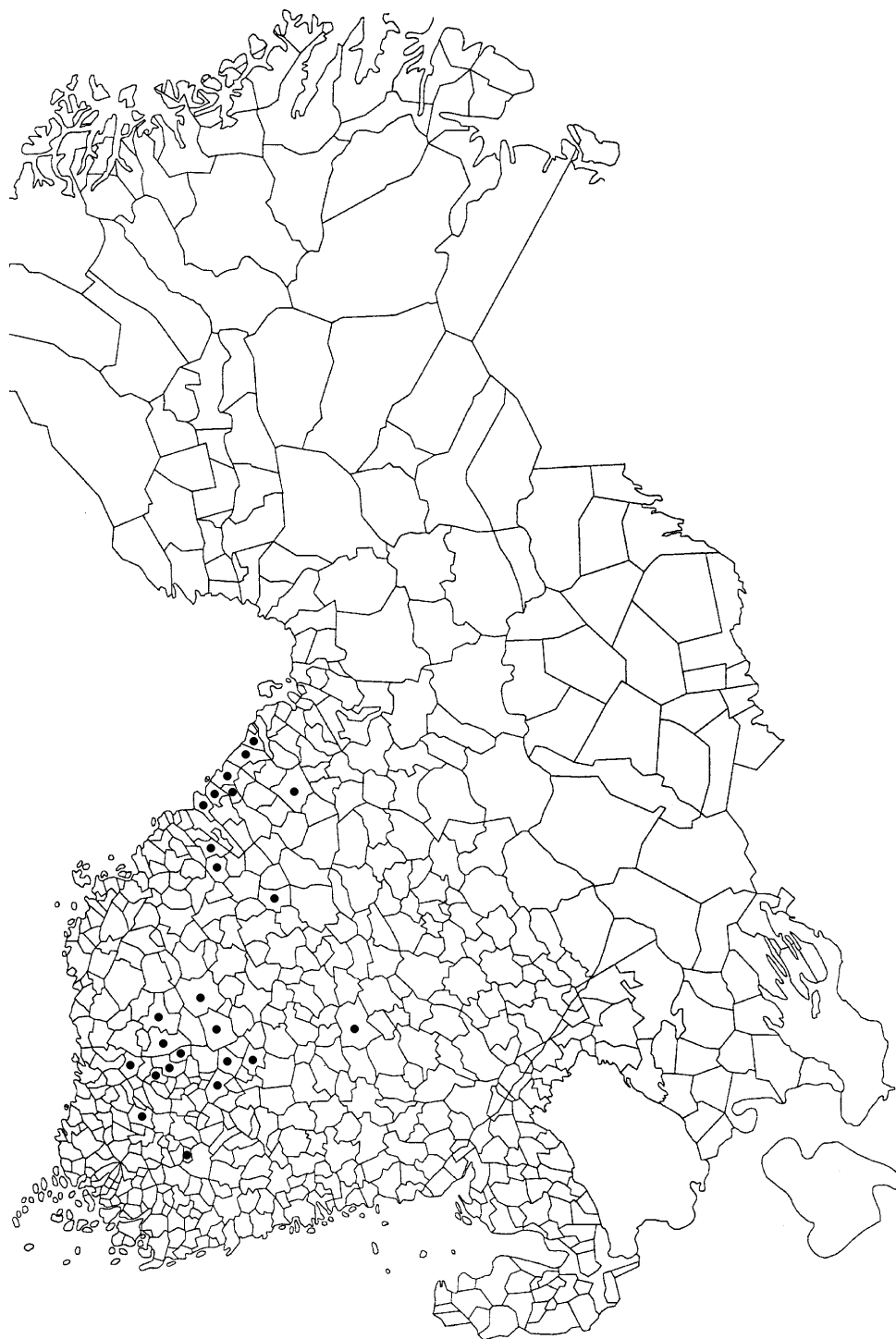
- = su. *aisti*
- = su. *aistin*: *aistime-*
- ◆ = su. *aistimaton*, *aistiton*
- ⊕ = su. *aistolija*, *aistopäinen*
(SMSAm)
- ⊕ = su. *ajaa aistooan* ~ *aistiaan* dahje *cará*
sullalas idioma
- ▲ = su. *aistia*
- ▼ = su. *aistella*

Kárta 3.

● = su. *alkca*
 ■ = su. *alkis*
 ◆ = su. *alkkca*
 ▼ = su. *alkkias*
 (SMSAm)

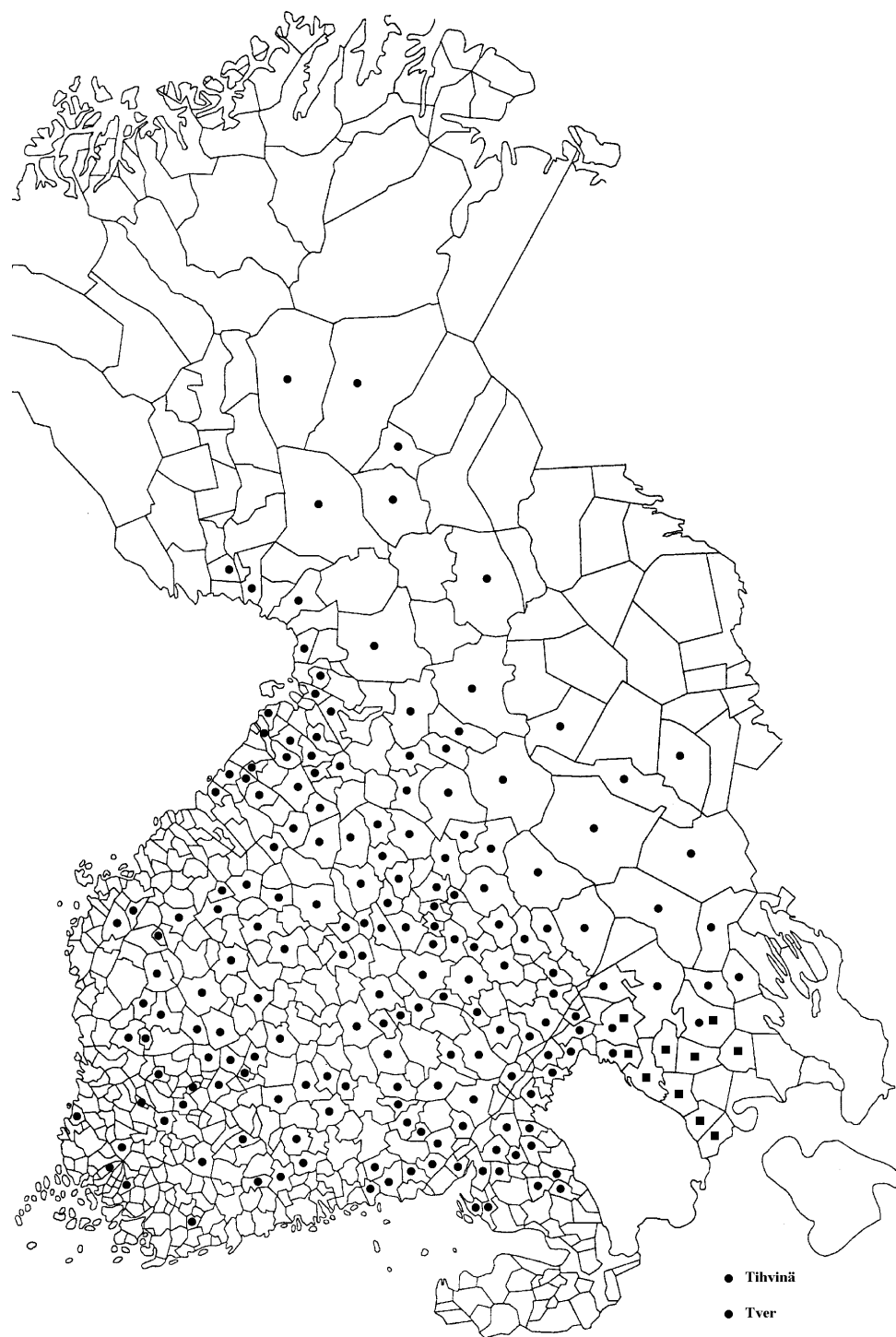
▲ = su. *alkcas*
 ○ = su. *alhka, alhkcas*
 ⊕ = su. *alkkiisti*

Kárta 4.

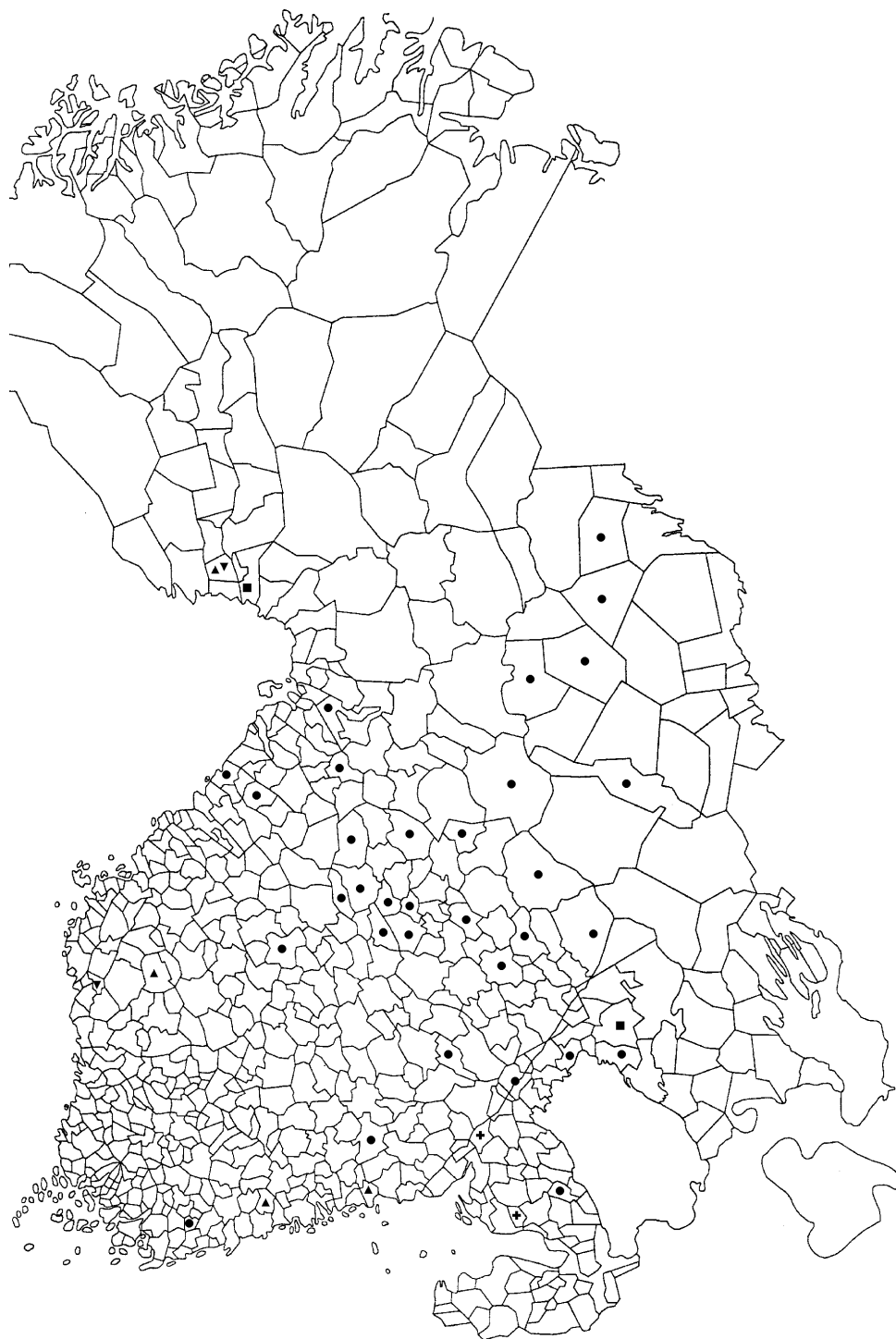
● = su. *julku*

(SMSAm; Äimä 1908: 12)

Kárta 5.

● = su. *kelo*, *kloi*, gárj. *kelo*, *kloi*, lyd. *kelo*
■ = gárj. *keli*, lyd. *kel'i*
(SMSAm; KKS; LMS)

Kárta 6.

● = su. *kiihtyä*, gárj. *kiihtyö*

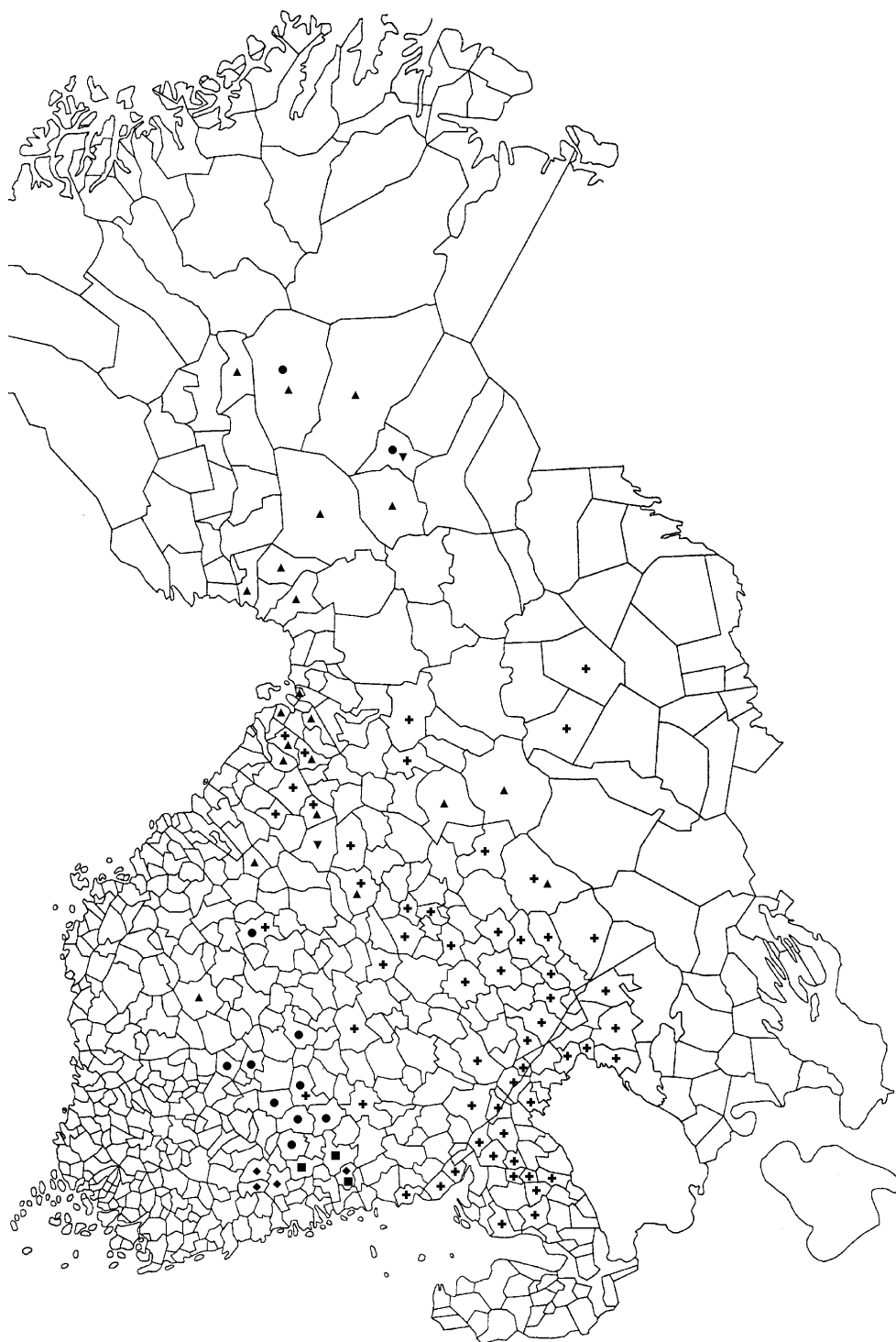
■ = su. *kiihtua*, gárj. *kiihtuo*

▲ = su. *kihtyä*

(SMSAm; KKS)

▼ = su. *kihtua*

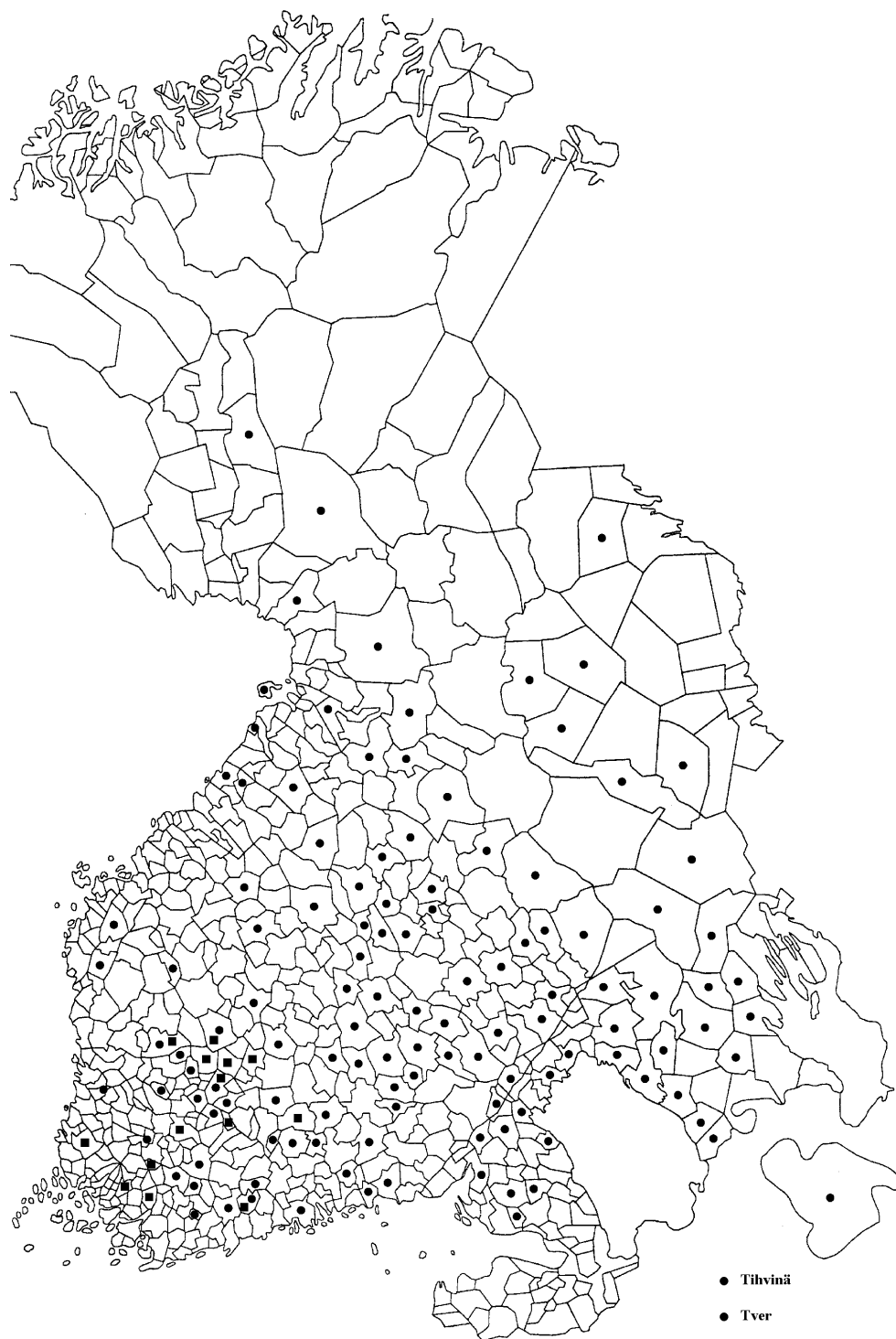
✚ = su. *kiihdyttää*

Kárta 7.

● = su. *kortata* 'goardit'
 ■ = su. *korstata* id.
 ◆ = su. *korssata* id.
 (SMSAm)

⊕ = su. *kortata* (eará mearkkašumiin)
 ▲ = su. *kortto*
 ▼ = su. *kortuilla*

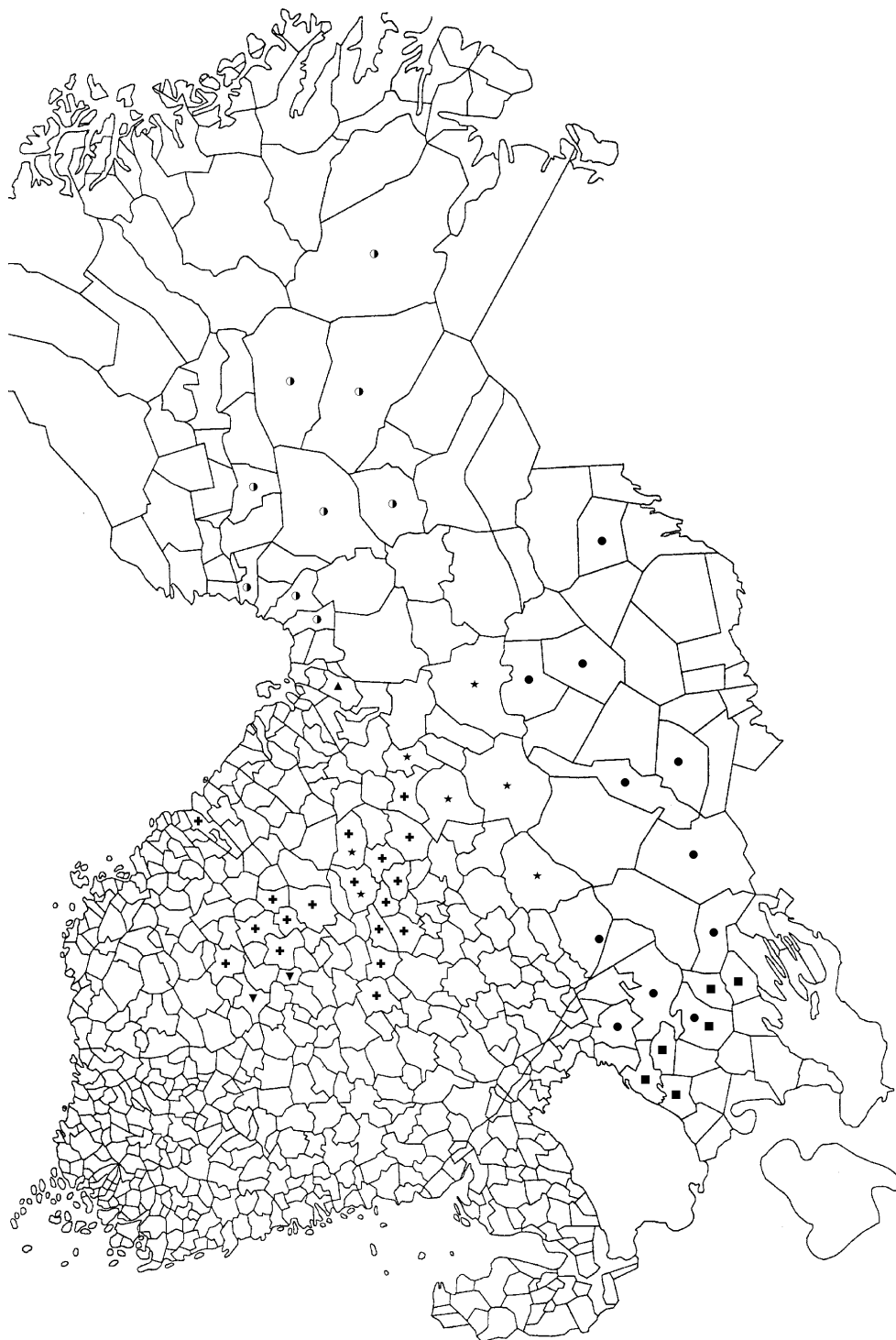
Kárta 8.

● = su. *kosca* (hárv.) *koscttaa*

■ = su. *kosca*

(SMSAm, KKS, LMS)

Kárta 9.

● = gárj. *kuukso(i)*, *kuuksa*, lyd. *kuukšuo*i

■ = gárj. *kuksoi*, (hárv.) *kuuksilas*, lyd. *kukšoi*

⊕ = su. *kuus(s)anka*, *kuusi(n)kainen*

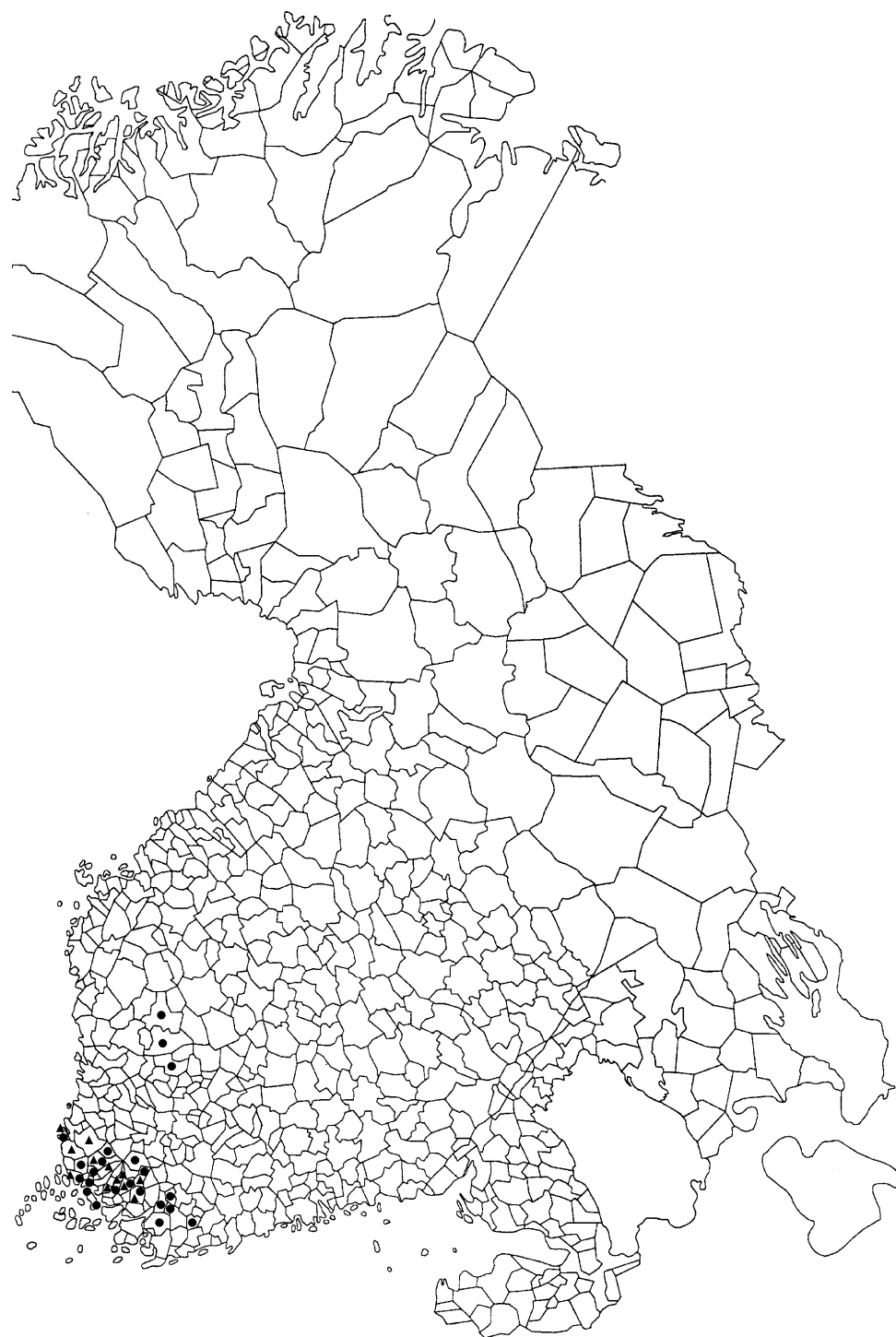
★ = su. *kuuskilainen*

(SMSAm; KKS; LMS)

▲ = su. *kuuhkoinen*

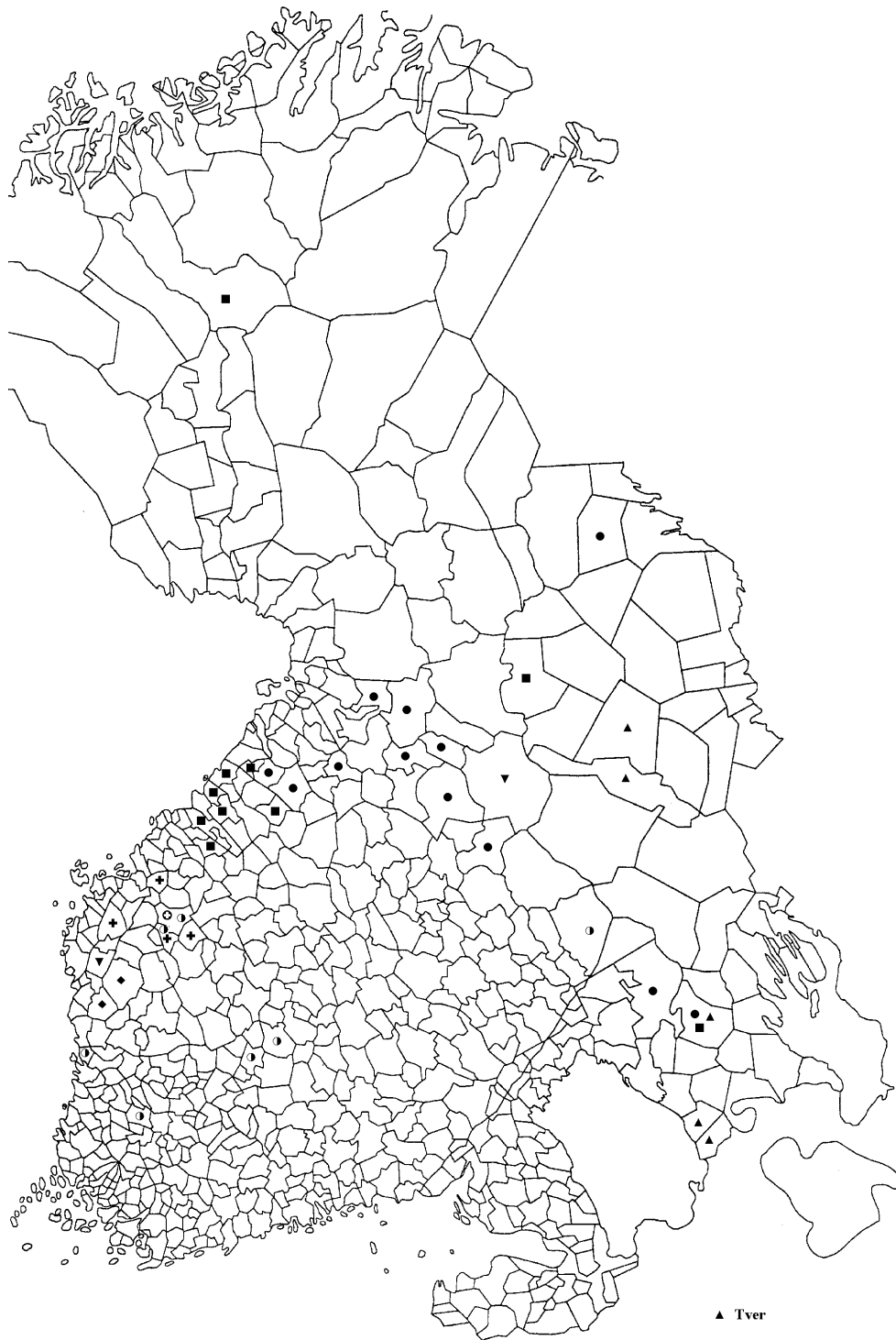
▼ = su. *kuuhanka*

◊ = su. *kuukkeli*, (hárv.) *kuukkoinen*

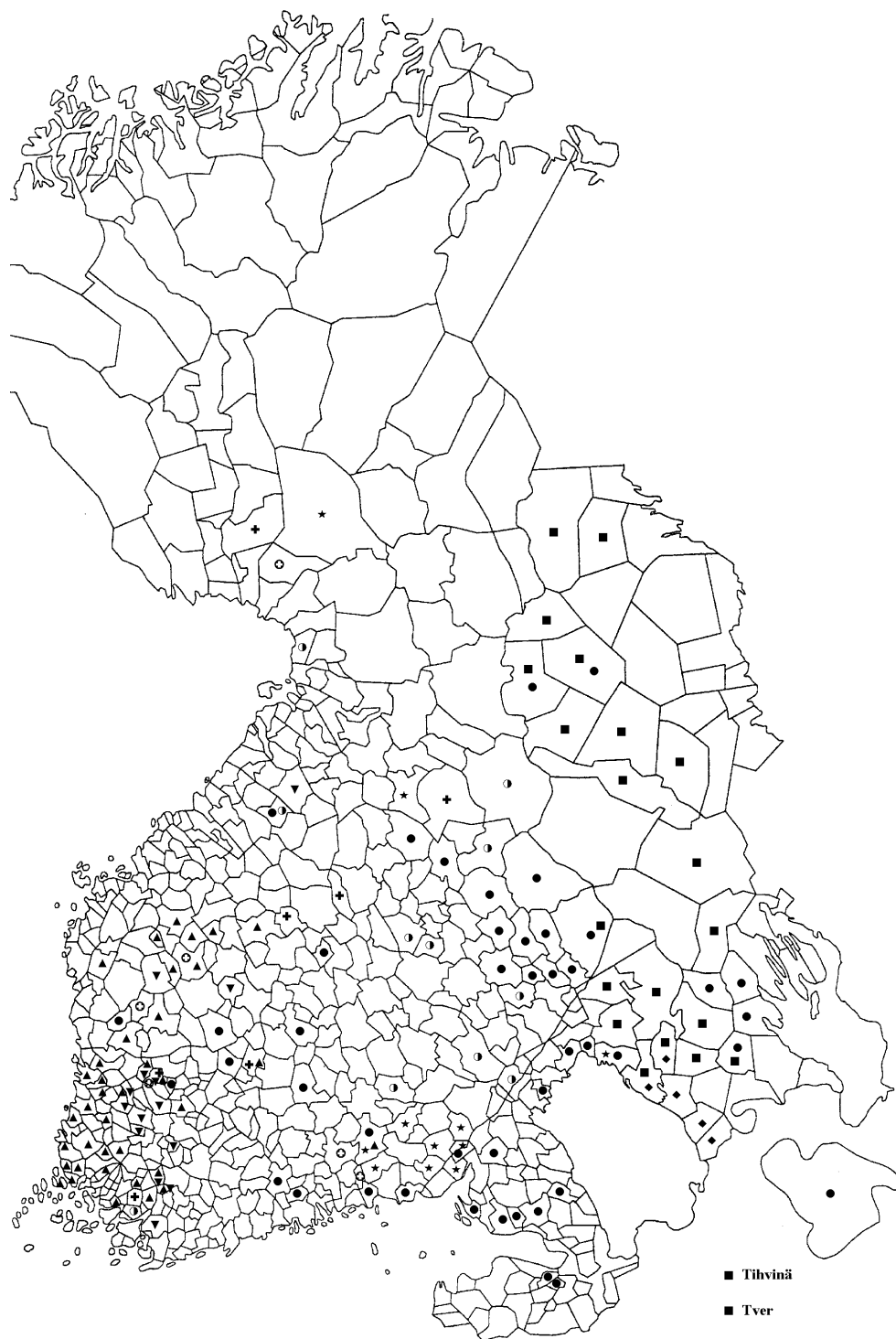
Kárta 10.

● = su. *lahtua*
▲ = su. *lahtea*
(SMSAm)

Kárta 11.

● = su. <i>naala</i> , gárj. <i>noala</i>	▼ = su. <i>naalaila</i>
■ = su. <i>naalakas</i> , <i>naalikas</i> , gárj. <i>noalakas</i> , <i>noalikas</i>	⊕ = su. <i>naaluilla</i>
◆ = su. <i>naalikko</i>	+ = su. <i>-naaluinen</i>
⊙ = su. <i>naalu</i>	▲ = gárj. <i>-noalainc</i>
- (SMSAm; KKS)

Kárta 12.

● = su., gárbj. *purnu*, lyd. *purn(u)*, veps. *purn* 'gordnelihti'

■ = gárbj. *puurnu*, lyd. *pūrnu* id.

◆ = gárbj. *puuru* id.

⊕ = su. *purnu* 'buordna'

▲ = su. *purnu* id.

(SMSAm; KKS; LMS)

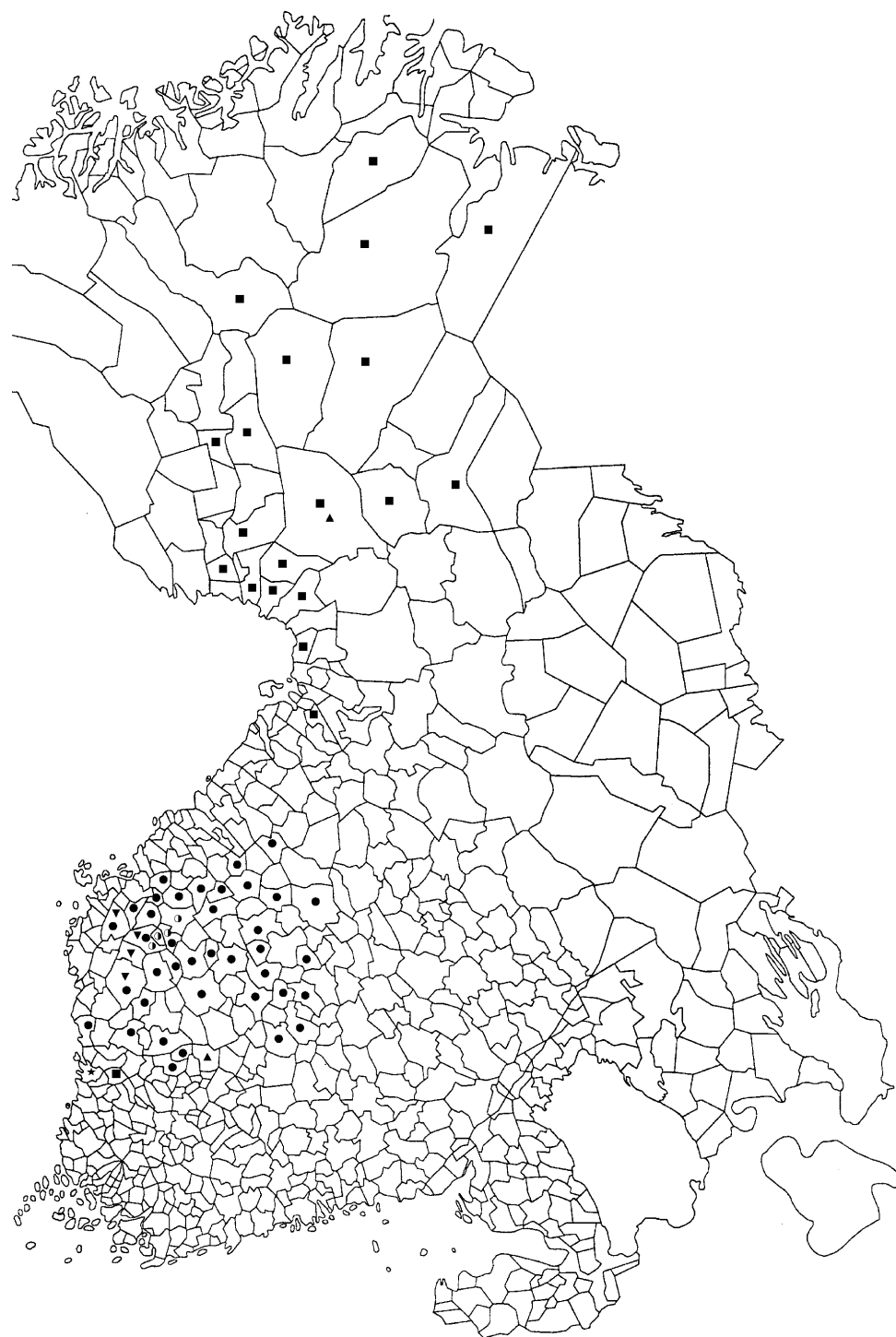
▼ = su. *pulmu*, (hárv.) *pulmikko* id.

⊙ = su. *purnu*, *purnukka* 'muorralihti'

★ = su. *purnu*, *purnukka* 'čáhccroggi jna.'

⊗ = su. *puurna*, *teerenpurnu* jna.

'loddebivdorusttet'

Kárta 13.

■ = su. *rouko*

● = su. *roukonen, roukoset*

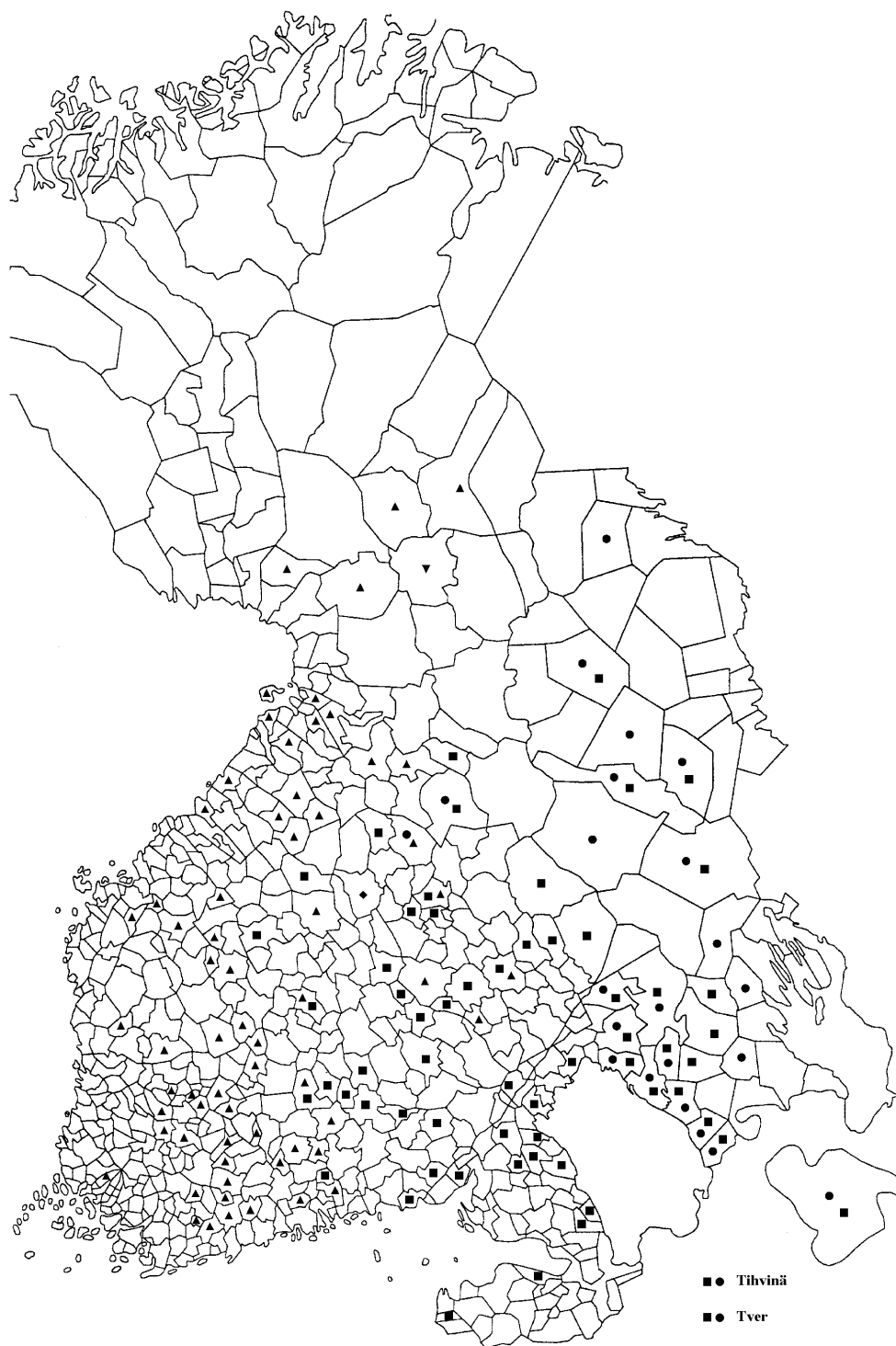
▲ = su. *roukko*

(SMSAm)

▼ = su. *roukkonen, roukkoset*

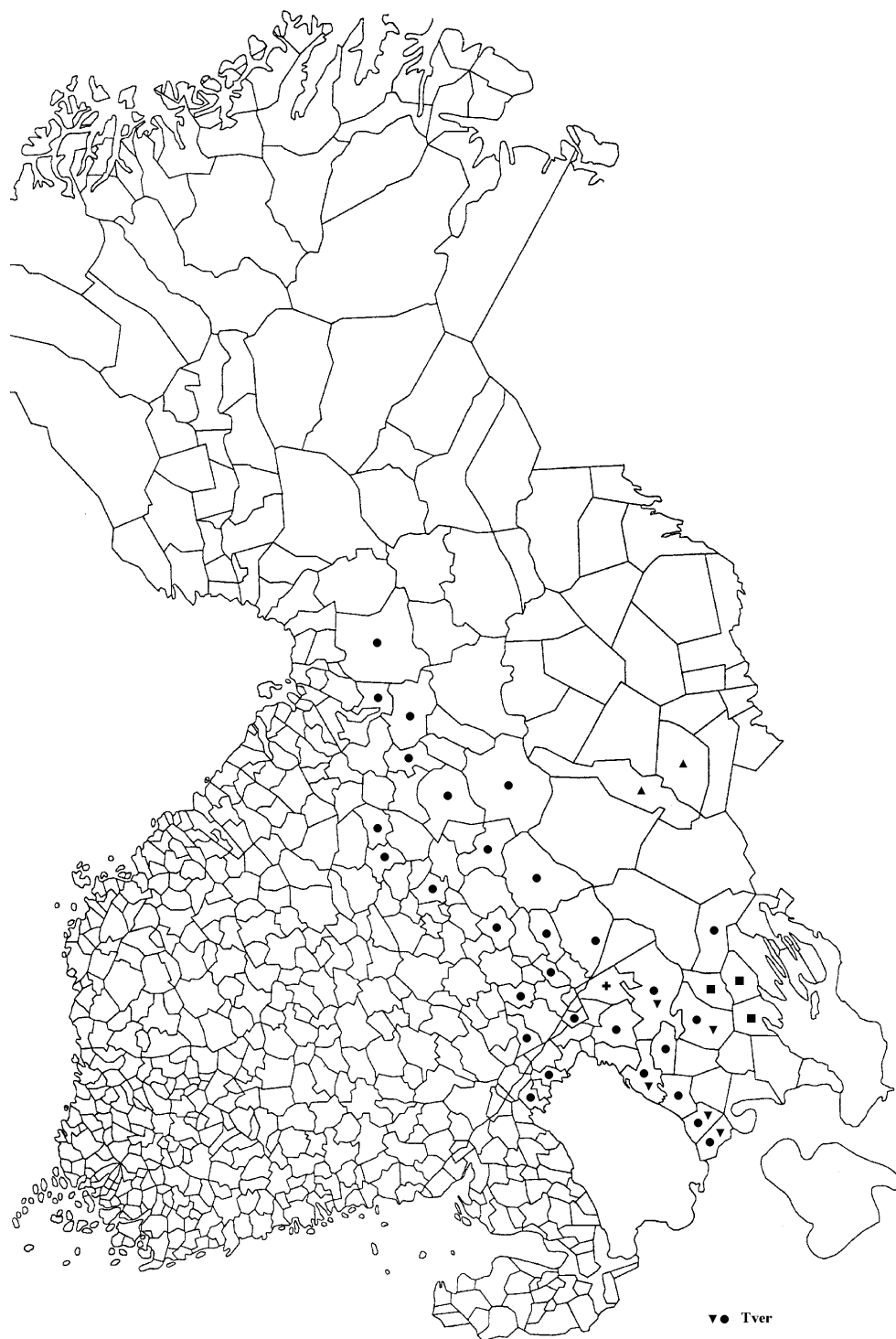
⊙ = su. *roukkopieksut*

★ = su. *rouko 'hartiahuivi'*

Kárta 14.

- = su. *saara*, gárj. *soara*, lyd. *suar*, veps. *sar* 'suorri'
  - = su. *saara*, gárj. *soara*, lyd. *suar*, veps. *sar* 'ploga oassi'
  - ▼ = su. *sahra* 'suorri'
  - ▲ = su. *sahra* 'ploga; ploga oassi'
- (SMSAm; KKS; LMS)

Kárta 15.

● = su. *sunta(-)*, gárj. *sunta, suntoi*

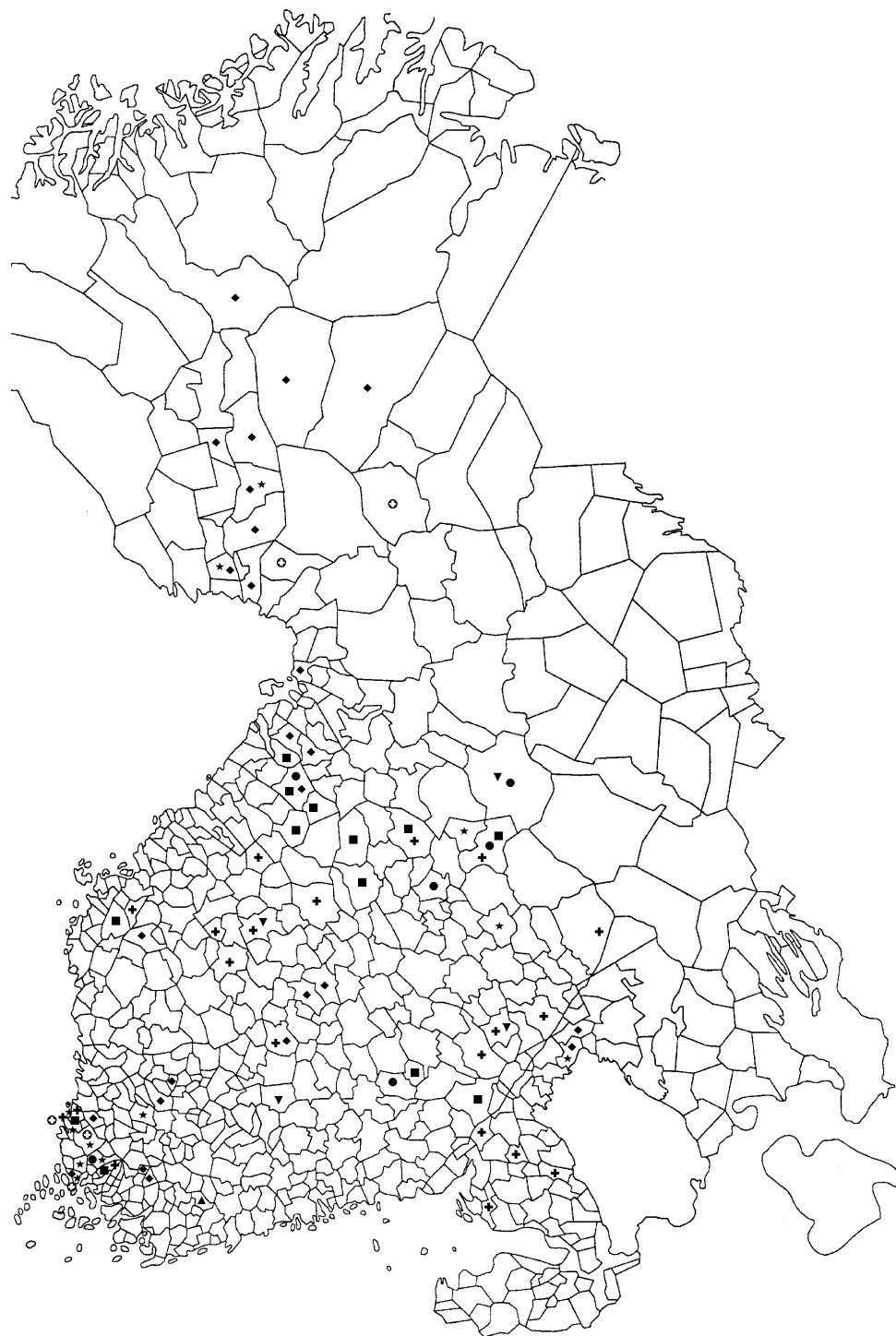
■ = lyd. *sundau*

▼ = gárj. *suntovuo, suntovuttoa*

▲ = gárj. *sunneta*

⊕ = gárj. *sunnc*

(SMSAm; KKS; LMS)

Kárta 16.

⊕ = su. *sáimiä, sáimäistä, sáimätä* jna.

▼ = su. *sáimä*

▲ = su. *sáimälc: tuhannen sáimälciksi*

● = su. *sáimiä, sáimätä* jna. ‘časkit, cábmit jna.’

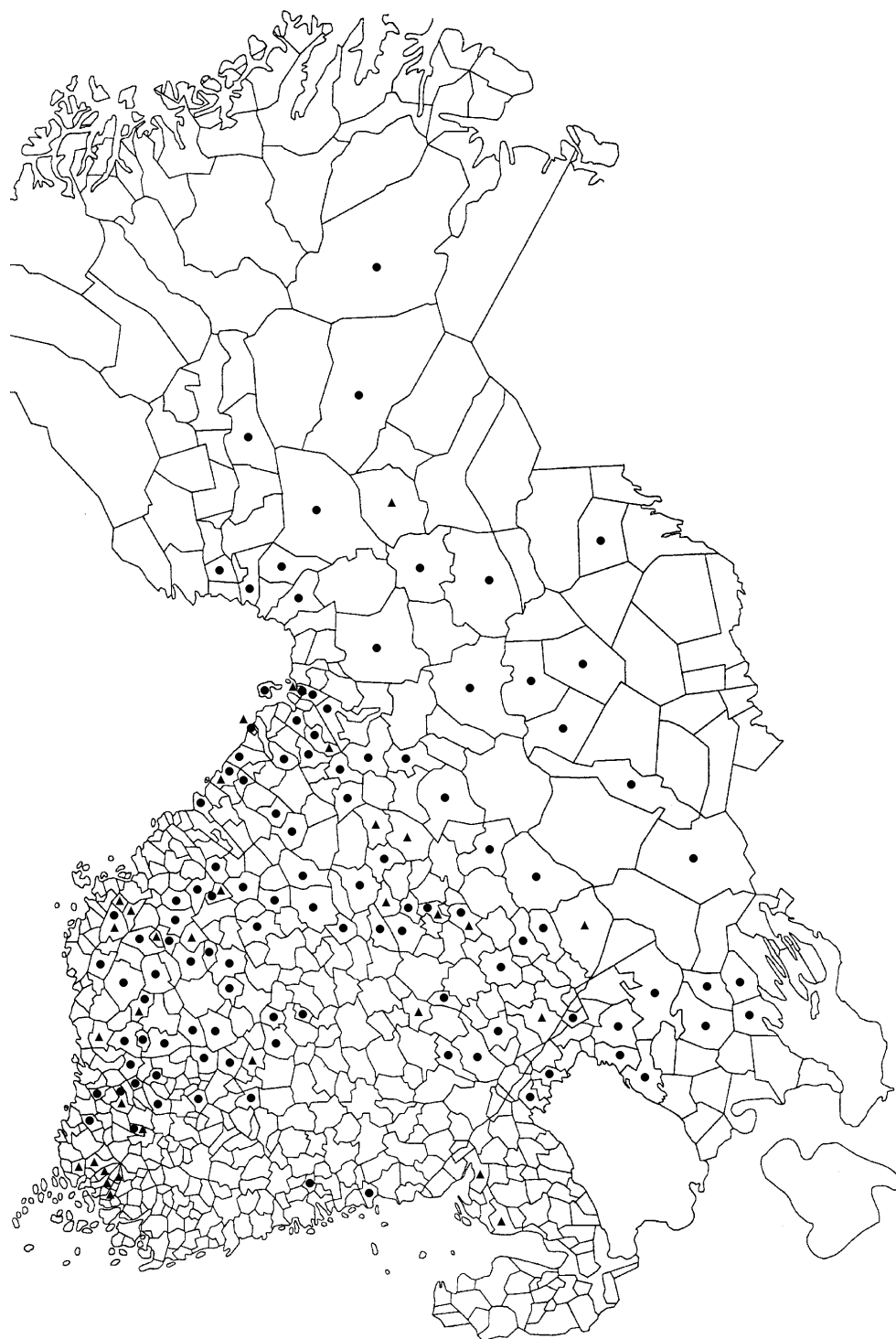
■ = su. *sáimiä, sáimätä* jna. ‘giedahallat funct jna.’

◆ = su. **sáimä: sáimänä, sáimäksi* jna.

★ = su. *sáimä* ‘neavrrres dáiki’

⊕ = su. *sáimä* ‘bagadallan, cuiggodcapme jna.’
(SMSAm; KKS)

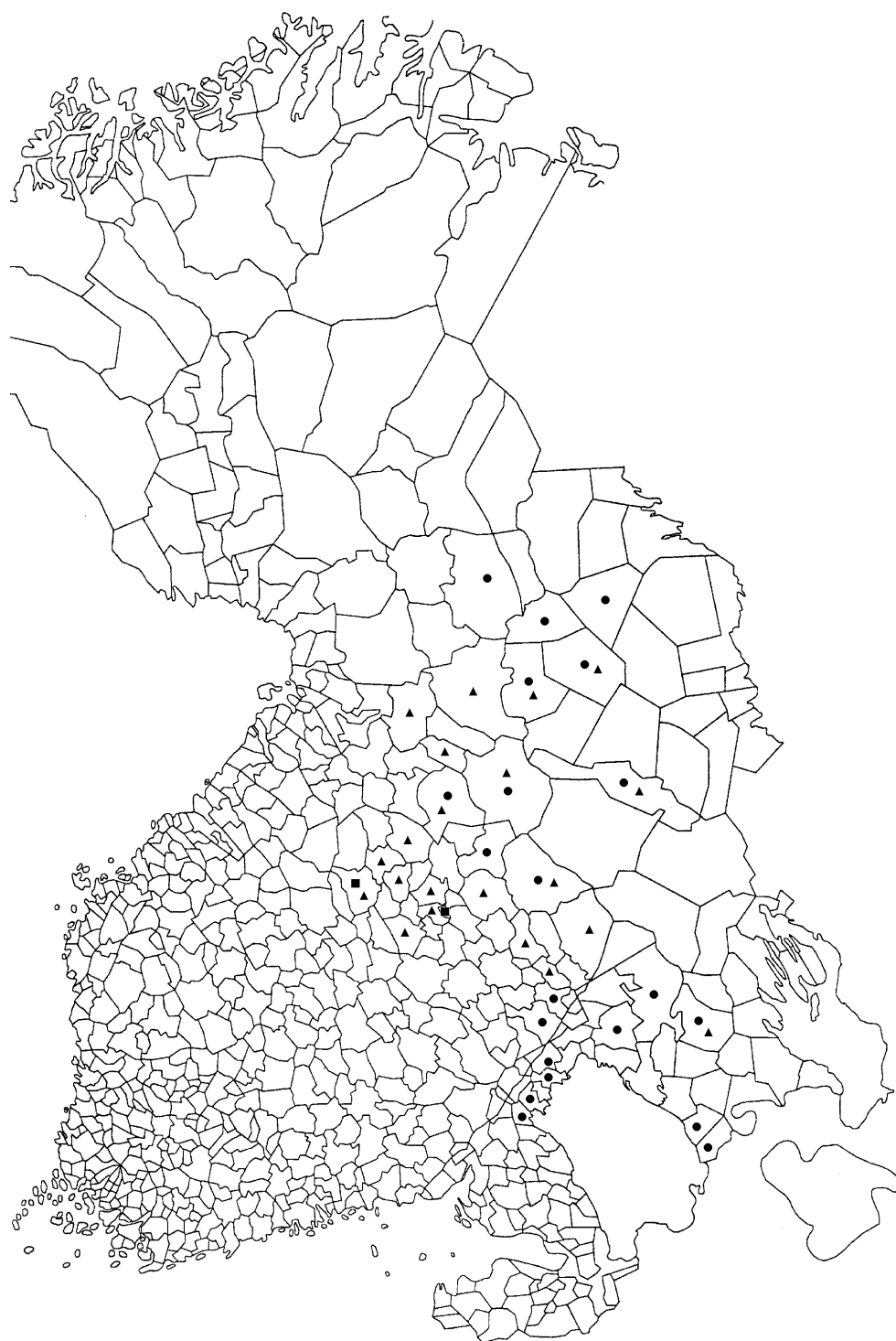

Kárta 17.

● = su., gárj. *viŋi*, lyd. *viđi*

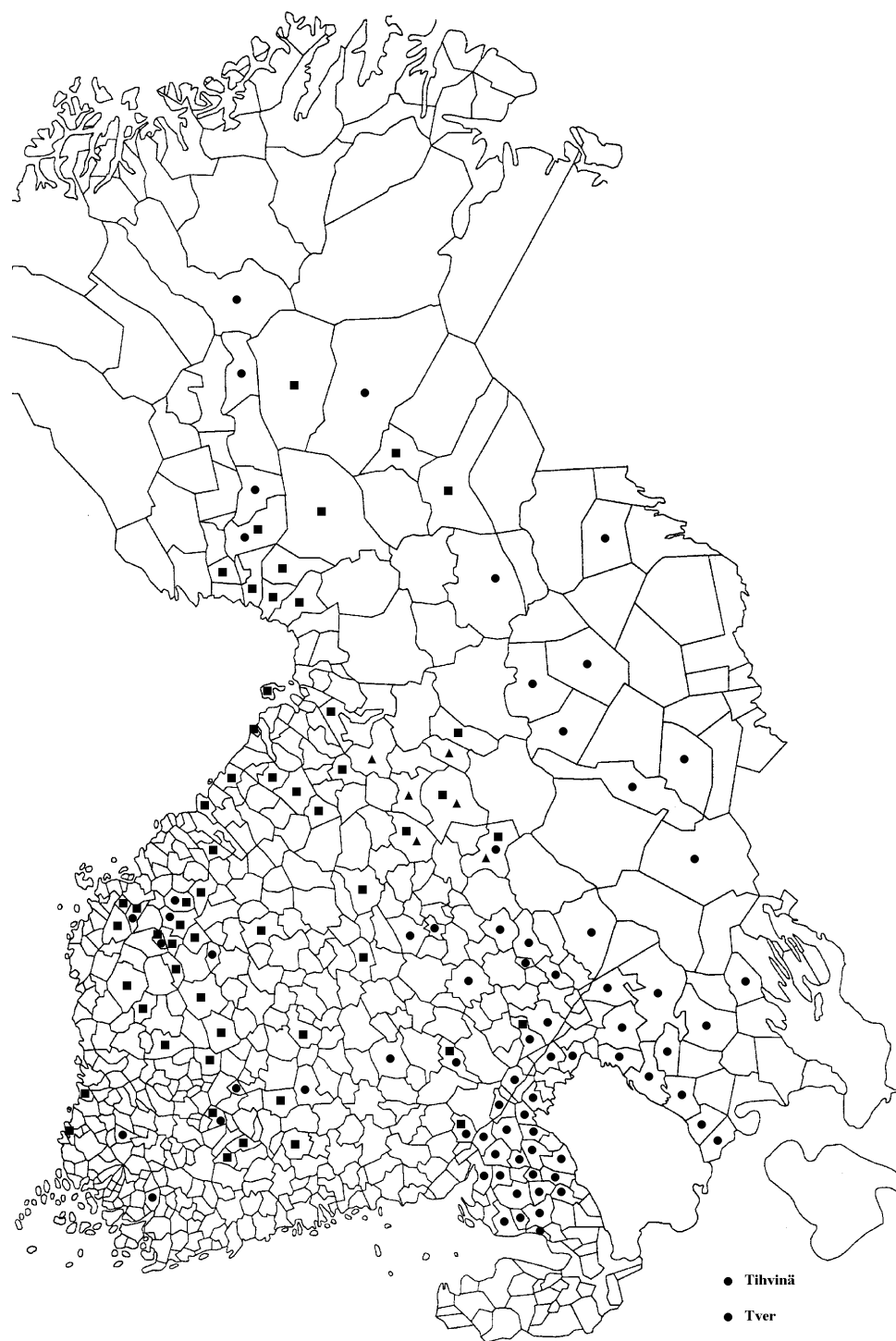
▲ = su. *viŋvalkca*

(SMSAm; KKS; LMS)

Kárta 18.

- = su., gárj. *vorva*
  - ▲ = su. (*)*vorve*, gárj. (*)*vorveh*
  - = su. *vorvečlla* 'lahkosiin'
- (SMSAm; KKS)

Kárta 19.

● = su. *kaalaa, kaalata, kaaloo*, gárj. *koaloo*, lyd. *ku.λada*

■ = su. *kahlaa, kahlata, kahloa*

▲ = su. *kaahlata*

(SMSAm; KKS; LMS)